

Theo Knippenbergs

Bulkboek®
DIGITAAL

literaire klassieken - reeks 18e eeuw

Pieter Langendijk
**HET WEDERZIJD
HUWELIJKSBEDROG
BLIJSPEL**

Pieter Langendijk

HET WEDERZIJD HUWELIJSBEDROG BLIJSPEL

Toelichtingen, annotaties en nawoord: Anna S. de Haas

Meer lezen over Pieter Langendijk op Literatuurgeschiedenis

VERANTWOORDING

Van *Het wederzijds huwelijksbedrog* bestaan meerdere uitgaven.

De in deze nieuwe uitgave gebruikte blijspeltekst is die van 1754, de laatste die nog door Langendijk zelf bewerkt is. Hij schreef echter drie verschillende voorredes voor dit stuk: een voor de druk van 1714, een voor die van 1720 en een voor die van 1754. Ik heb hier de voorrede van 1720 gekozen, omdat Langendijk daarin ingaat op kwesties van smaak, toneelregels en kritiek. In de voorrede van 1714 is dat veel minder het geval en die van 1754 gaat voornamelijk over toenmalige auteursrechten.

Het voornaamste verschil tussen de achttiende-eeuwse drukken van *Het wederzijds huwelijksbedrog* is de spelling, waarvoor toen nog geen standaard bestond. Dit verschil is echter voor een aan de tegenwoordige spellingsnormen

Colofon

Dit bulkboek is vormgegeven (en geïllustreerd) door Natascha Frensch (www.natascha-frensch.nl) en samengesteld door Theo Knippenberg voor BruutTAAL Educatieve Uitgeverij (bulkboek@bruuttaal.eu)

aangepaste uitgave als deze niet van belang, op één aspect na: spelling die een volkse uitspraak moet aangeven. Dat geldt bijvoorbeeld voor de *ae* voor *e* (*kaerel* 'kerel'), een spelling die paradoxaal genoeg in onze tijd gebruikt wordt ter aanduiding van een bekakte uitspraak. In zulke gevallen is hier de 'gewone' moderne spelling gebruikt (kerel).

Van modernisering van woorden heb ik afgezien (*abelheid* is bijvoorbeeld niet vervangen door *handigheid*), behalve dat *malkaar* meestal vervangen is door *elkaar* of *mekaar*, afhankelijk van de spreker. Ook zijn, waar mogelijk, enkele niet meer gangbare werkwoordsvormen aangepast (*werd* voor *wierd* bijvoorbeeld). *Het wederzijds huwelijksbedrog* is geschreven in rijmende alexandrijnen en zowel metrum als rijm maakt hertaling moeilijk, zo niet meestal onmogelijk. Het zou dan nogal willekeurig zijn om dat wèl te doen in die paar gevallen waar het geen probleem zou opleveren. Wanneer echter een woord in de achttiende eeuw zowel een eigentijdse als een tegenwoordig nog gangbare versie kent, heb ik zoveel mogelijk de laatste gebruikt (bijv. voor het huidige voorzetsel *naar* gebruikte men toen zowel *na* als *naar*). Alleen in de 'Voorrede' en de toneelaanwijzingen zijn enkele woorden gemoderniseerd. Het gebruik van leestekens is aangepast aan hedendaagse normen.

Anna S. de Haas (1947) is literatuurhistoricus en verbonden aan het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis. Zij publiceert vooral over het toneel van de achttiende eeuw. Recentelijk leverde zij bijdragen aan *Voltaire en de Republiek* (2006) en *Theaters in Nederland sinds de zeventiende eeuw* (2007).

Deze uitgave verscheen eerder bij Em. Querido's Uitgeverij B.V. te Amsterdam.

VOORREDE

Zie hier mijn spel genaamd *Het wederzijds huwelijksbedrog* ten tweede maal* in 't licht, van vele drukfeilen gezuiverd. Bovenal zijn de geslachten der naamwoorden nauwkeuriger waargenomen. Indien er evenwel hier of daar iets mocht misgezien* zijn, verzoek ik de lezer het te verbeteren.

Ik tel mij niet onder die dichters welke wanen dat men hun verzen voor orakels* moet houden, als kwamen ze uit de drievoet van Apollo;* nee, ik hoor gaarne het oordeel van alle kunstkenners.* Maar hoe schaars zijn die heden te vinden! Zwermen

van verzenmakers die met een ijdel gesnor* en woorden van een halve vaam* de zangberg* vervelen, komen genoeg tevoorschijn en vertonen de wereld wat ze zijn, namelijk zotten. Aan vitters die de zaken over 't hoofd zien* en aan de woorden knabbelen is er ook geen gebrek, maar mannen die, de Nederduitse taal kundig, de toneeldichtkunst zelf luister bijzetten, zijn er, helaas, weinige.

Bovenal schijnt het blijspel de geest te geven, verdrukt door een menigte historiespelen,* weinig dienende tot verbetering der zeden, 'twelk de grootste eigenschap is, die het toneel luister bijzet. Hoe weinig dichters trachten het voetspoor van de voortreffelijke mannen na te volgen, die de gierigaards, verwaanden, zotte doktoren, beursschrapende advocaten, jaloerse knorrepotten, schijnheilige bedriegers, losse* minnaars en minnaressen, koppige dwarsdrijfsters, zwetsende pofhanzen,* doorslepen vleiers, domme boeren, geestige knechts, nijdige buurlieden, razende geleerden, malle poëten en meer andere eigenschappen, zo levendig ten tonele gevoerd hebben, dat hun naam lang door de nakomelingen zal geroemd worden.

Sommigen willen Frankrijk de eer toeschrijven dat Molière* ons eerst de ogen geopend heeft in 't verbeelden van de aartsgebreken der mensen, maar zij zijn verdoold. Holland heeft de roem, dat de doorluchtige drost Pieter Cornelisz. Hooft* een spel van dat slag dichtte, namelijk: *Warenar met de pot*, en de geestige Bredero* zijn

Spaanse Brabander, die wel haast gevolgd werden van verscheidene onzer landgenoten.

Het is waar dat de schikking* dezer spelen in deze tijd gebrekkelijk is, maar de natuur

hunner personages wijkt nergens van haar eigenschap, noch doet zulke buitensporige sprongen als men in Molière vindt. Ik breng dit niet bij* om die dichter te verachten, geenszins; wij houden hem in waardij, en geven hem gaarne de eer dat hij de grootste blijspeldichter zijner eeuw is geweest.

Onze poëten zullen hem niet licht op zijde komen,* tenzij ze de romanse verbeeldingen* verlaten en de kentekenen (karakters) der ondeugden op zijn spoor gadeslaande, met kunst op 't toneel bespottelijk maken, waartoe hun eigen vindingen* noch vertalingen ten voorbeeld ontbreken.

De Fransen geven onze landsaard de eer, dat zij in boertige verzen (burleske) voor onze dichters moeten zwichten en ook in hoogdravendheid der heldendichten, gelijk in 't *Journal littéraire** openlijk is te boek geslagen. Wat zou de Nederlander dan beletten om hen in het blijspel, ja ook in het treurspel, te boven te streven, indien men in het eerste de ongebondenheid en in 't laatste de hoogdravendheid wat matigde, mitsgaders de onkuise uitdrukkingen en snorkerijen* verbande, die niemand dan het grauw en de losbollen kunnen behagen. Het treurspel begint gelukkiger te worden.* Ik zal de brave* dichters niet noemen die er een grote stap in gedaan hebben en moedig voortgaan ten luister van de Hollandse naam: zij maken zich zelf genoeg bekend. Wat in dit blijspel is teweeggebracht, laat ik aan het oordeel der kunstverstandigen. Lees en aanschouw het, tot lering en verfoeiing van een gebrek dat al te veel bij onze landsaard is ingeslopen, namelijk: kaal en groots te zijn, en het laatste door bedrog staande te houden.

Vaarwel.

tweede maal: het hier afgedrukte voorwoord komt uit de tweede druk van 1720

misgezien: over het hoofd gezien

orakels: goddelijke waarheden

drievoet van Apollo: in de tempel van Apollo verkondigde zijn priesteres, gezeten op een driepotige kruk, in goddelijke bedwelming haar orakels. Apollo was in de Griekse oudheid de beschermgod van muziek en poëzie

ijdel gesnor: loze woorden

woorden ... vaam: ellenlange woorden (een vaam of vadem is ca. 1,70 meter)

zangberg: (de wereld van) de dichtkunst, de Parnassus, de berg waar Apollo en de muzen vertoefden

de zaken ... zien: de grote lijnen veronachtzamen

historiespelen: treurspelen met een historisch onderwerp (wat de meeste hadden)

losse: lichtzinnige

pofhanzen: snoevers

Molière: Frans blijspelschrijver, (1622-1673)

Hooft: Pieter Cornelisz. Hooft (1581-1647), dichter

Bredero: Gerbrand Adriaensz. Bredero (1585-1618)

schikking: compositie. Langendijk betoogt hier dat de stukken van Hooft en Bredero weliswaar qua compositie niet meer helemaal voldoen aan de contemporaine eisen (in deze tijd gebrekkelijk zijn), maar dat hun toneelpersonages karakter-vaster zijn dan die van Molière

breng dit niet bij: vermeld dit niet

op zijde komen: evenaren

romanse verbeeldingen: romans waren in de ogen van 18de-eeuwse kunstkenners vooral producten van de fantasie en dus verbeeldingen van onware, d.w.z. niet verifieerbare, gebeurtenissen. Zulke fantasie in de literatuur werd door die kunstkenners bepaald niet hoog aangeslagen

eigen vindingen: literatuur van eigen makelij, d.w.z. niet vertaald of bewerkt, hier: oorspronkelijk Nederlandse blijspelen

Journal littéraire: onregelmatig tussen 1713 en 1737 verschijnend, Franstalig tijdschrift

snorkerijen: snoevende woorden, grootspraak

Het treurspel ... worden: met het treurspel gaat het de goede kant uit. Langendijk bedoelt dat er steeds meer treurspelen van eigen bodem verschijnen, die ook nog van behoorlijke kwaliteit zijn

brave: wakkere, kloeke, flinke

*VERTONERS**

Lodewijk, een edelman, minnaar van Charlotte

Jan, een verlopen soldaat, vriend van Lodewijk

Een Waard

Charlotte, een adellijke juffer

Klaar, meid van Constance en Charlotte

Een Bode

Constance, moeder van Charlotte

Hans, vrijer van Klaar

Fop, broeder van Klaar } lakeien

Karel, een kapitein, zoon van Constance

Hendrik, een winkelier

Joris, een kleermaker

Sofie, vrouw van Karel

*ZWIJGERS**

Een knecht van de waard

Twee lakeien van Karel

Twee of drie lakeien van Lodewijk en Jan

Een kruier

De eerste en derde tonelen* vertonen een straat, vóór de huizen van Constance en de waard, die tegenover elkaar staan; de tweede, vierde en vijfde tonelen een kamer in het huis van Constance, te Utrecht.

De geschiedenis begint vóór de middag en eindigt 's avonds om negen uur.

vertoners: personages

zwijgers: stomme (niet-sprekende) personages

eerste ... vertonen: in het eerste en derde bedrijf verbeeldt het toneel (d.w.z. het decor)

HET WEDERZIJD HUWELIJSBEDROG BLIJSPEL

EERSTE BEDRIJF

EERSTE TONEEL – Lodewijk, Jan

- Jan** Mijnheer, hoe lange tijd zal nog dit wand'len duren?
Ik bid: verander, want die malle, vieze* kuren
zijn nergens nut toe, en je maakt mij schier* ontzind.*
- Lod.** 'k Zal zoeken, Jan, zo lang tot ik haar woning vind.
- Jan** Wiens woning zoek je?
- Lod.** Jan, durf ik 't u wel vertrouwen?
- Jan** Ik ben een kerel die een ding kan bij mij
houwen en zwijgen als een mof,* daar kan
je vast op aan. Zeg vrij* wie dat je zoekt.
- Lod.** Ach Jan, de Maliebaan...*
- Jan** De Maliebaan? Hei hei! Mijnheer, wat moog je praten!
Zoek jij de Maliebaan? En hebben we al de straten
van Utrecht daarom zo doorkruist? Zoek dan niet meer.
Is jouw geboorteplaats dan zo veranderd, heer,
dat jij de Maliebaan en je eigen huis moet zoeken?
- Lod.** Ach Jan, de Maliebaan!
- Jan** Jawel, ik zou schier vloeken.
'Ach, Jan, de Maliebaan!' Het lijkt wel schier een klucht.
Ik heb dat 'Maliebaan', gevolgd van zucht op zucht,
de ganse dag gehoord. Wat hebben wij gelopen,
alsof wij benen om een daalder konden kopen.
Ik had gedacht dat hier wat wonders zou geschiên,
en nu is 't anders niets dan naar de wolken zien.
En och! De Maliebaan! Het hapert je in de zinnen.*
- Lod.** Daar zag ik 't voorwerp, dat ik eeuwig zal beminnen.
Jan Nu vat ik eerst de kneep. Je bent misschien verliefd?
'k Heb daar niets tegen, maak vrij dat je wordt geriefd.*
Kom, 'k zal je gaarne naar de Maliebaan verzellen;
je kunt mij dan de zaak terwijl* in 't breed* vertellen.
- Lod.** Jan, gij verstaat* mij niet. Ik heb daar niets te doen.
- Jan** Jawel, 'k verlang al wat mijnheer hier uit zal broên.
Een windei denk ik.

vies: grillig, dwaas

schier: bijna | ontzind: gek

mof: scheldnaam voor de
Westfalen, die hier als arbeider of
bediende werkten | vrij: gerust

Maliebaan: straat in Utrecht waar druk
geflaneerd werd

Het hapert ... zinnen: je bent niet goed
wijs

maak vrij... geriefd: ga gerust je gang

terwijl: ondertussen | in 't breed:
uitgebreid, omstandig | verstaat:
begrijpt

Lod. Jan, hou op de gek te scheren.
Ik zal 't u zeggen. Al dat wand'len, gaan en keren,
is om de woonplaats van een dame te verstaan,*
die 'k gist'renmiddag in de Maliebaan zag gaan,
alwaar ze in 't lieflijk groen zichzelfe wat vermaakte
en na een korte tijd in haar karos* geraakte,
mij latende als verrukt door 't aangenaam
gezicht dier schoonheid.

verstaan: achterhalen

karos: rijtuig

Jan Zo, mijnheer, nu heb je mij verlicht.*
Was ik erbij geweest, 'k had mij terstond
gestoken* in haar gesprek, en naar de
Franse wijs* gesproken, gelijk de
jonkertjes: 'je suis vôt serviteur,* ma
belle dame,* aanschouw alhier un grand
seinjeur, die u pour pas la temps* wat zoekt
te konvooieren* in uw karos, om daar zijn
hart te reclameren,* dat gij hem hebt
ontroofd'.

Franse wijs ... jonkertjes:
hier wordt de draak gestoken
met de mode onder bepaalde
jongelui, spottend jonkertjes
genoemd, om liever Frans
dan Nederlands te spreken.
Tegelijk laat Langendijk Jan,
die geen jonkertje is, maar
een verlopen soldaat, dat
Frans nog eens
verhaspelen (zie ook het
Nawoord)

verlicht: ingelicht

gestoken ... gesprek: in haar gesprek
gemengd

je suis vôt serviteur: ik ben uw dienaar
(vôt = vôtre) *ma belle dame ... grand
seinjeur:* mijn schone vrouwe ... een
echte heer (seinjeur = seigneur)
pour pas la temps: om de tijd door te
brengen (pas = passer; la moet zijn le)
konvooieren: escorteren (legerterm:
konvooi, (scheeps)escorte meegeven)
reclameren: terugeisen

Lod. Wat onbeschofte reên.*

reên (= reden): manier van praten

Jan Was ik in jouw plaats, ik was in de koets getreên.
Nou is die schone dame uit jouw gezicht gestreken.*

uit ... gestreken: uit het oog verdwenen

Lod. Het zij zo 't wil, ik zal en moet haar zien en spreken.

Jan Wat zou u 't helpen, heer? Je beurs is plat en schraal.
't Geld dat wij wonnen met de kaart is allemaal
jouw rijkdom èn de mijne.

Lod. Ach! 't Valt mij hard te horen!

Ik barst van spijt,* dat ik, zo edel, welgeboren,
geen staat kan voeren* als een edelman betaamt.
'k Ben nu in Utrecht, mijn geboortestad, beschaamd
omdat ik and'ren zie in hunne koetsen rijden.
Gediend! Ha spijt!* Ik mocht de braafste dame vrijen,
ten opzicht van mijn rang.*

spijt: nijd, ergernis

staat kan voeren: naar mijn stand kan
leven

Ha spijt!: Ach!

Ik mocht ... rang: mijn stand in
aanmerking genomen, zou ik de
deftigste dames het hof kunnen maken

Jan Ik ook, maar Jan Contant...

Lod. Ha spijt! Ik voer geen staat!

Jan 't Gaat buiten mijn verstand.

Voer jij geen staat? 'k Zeg, met verlof, dat dat onwaar is.
Hoe? Hou je geen lakei? Geen page, secretaris,
Geen kok noch kamerling?* En ook geen trezorier?*

kamerling: kamerbediende, persoonlijk
bediende | *trezorier:* rentmeester,
schatbewaarder
is het scheren: hou je me voor de gek

Lod. Hoe, is het scheren?*

Jan Neen.

Lod. Waar zijn ze, gek?

Jan Wel, hier.

Want al die ambten zijn in mijn persoon te vinden.
Maak van me wat je wilt, ik zal 't mij onderwinden.*

Lod. 'k Weet dat jij assurant,* vol leugens, fielterij*
en boevenstukken zijt.

Jan Mijnheer, die passen mij.

Hoe zou ik, eerlijk borst, aêrs* door de wereld raken?

Lod. Ja, door een touw,* Jan, aan een dwarsbalk op twee staken.

Jan Mijnheer, ik bid je, dat wij hier toch met mekaar
geen kwestie maken. Ei, laat deze zaken daar.*

Waar zou 't toe dienen als om alles om te stoten?*

Zijn wij van 't zelfde sop niet beiden overgoten?

Wij zijn hovaardig en daarbij geen kleintje kaal,*
maar eerlijk in ons hart. Hoe? Zouden 't allemaal
juist schelmen zijn, die met een abelheid* in 't spelen
hun voordeel zochten? Neen.

Lod. Maar scheelt het veel van stelen,
wanneer men iemand op een valse wijs het geld
met spelen afwint?

Jan Elk moet zien hoe dat hij 't stelt.

Die spelen wil, moet zich daar weten voor te wachten,
of spelen niet.

Lod. Het laatste is 't beste, zou ik achten.

Maar zeg eens, Jan, hoe staan wij nu met onze kas?

Jan Je meent* de beurs, nietwaar? die gist'ren ziek'lijk was
en schier* op 't sterven lag? Wel, die begint te zwellen.
Laat zien, hoeveel? Hoeveel? Kom, 'k zal het geld eens
tellen.

Lod. Dat is niet nodig hier op straat; jij kunt het strak*
wel in de herberg doen.

Jan Ik hou 't dan in mijn zak.

Wij hebben nog aan goud schier vijftienhonderd gulden
of daaromtrent.

Lod. Niet meer?

Jan Welneen, mijnheer, 'k heb schulden
daarvan betaald.

Lod. Zeg op, wat schulden?

Jan Aan de waard,
waar onze koffer staat. Had ik geen geld beschaard,*
die schoft zou al ons goed fraai hebben doen verkopen,

mij onderwinden: ondernemen

assurant: brutaal | *fielterij:* doortraptheid

aêrs: anders

door een touw ... staken: aan de galg, Jan

laat ... daar: laat ... rusten

om te stoten: teniet te doen

geen kleintje kaal: behoorlijk blut

abelheid: handigheid

meent: bedoelt

schier: zowat

strak: straks

beschaard: betaald, gedokt

gelijk je weet.

Lod. Had gij dat goed maar laten lopen.
Het was zoveel niet waard als onze schuld bedroeg:
de koffer, Jan, was leeg.

Jan Ja, leeg. Die koffer woeg
zo zwaar als lood. Daar was wat in, mijnheer, zou 'k
menen.

Lod. Ja, oude kleren en geen kleintje* kiezelstenen.
Jan De droes,* dat spijt me, foei! Had onze waard, die schoft,
die lompe rekel, nu de koffer maar verkocht.*
Maar 'k bid je, zeg me toch, mijnheer, wat is de reden
dat jij die koffer houdt en meevoert door de steden,
met zo veel kosten? Want je hebt ze van Parijs
tot Utrecht toe gebracht.

Lod. Hoe, Jan, gij zijt zo wijs
in schelmerijen en moet ik u dat nog zeggen?
Wanneer een vreemd'ling in een herberg thuis wil leggen,*
Is 't nodig dat hij welvoorzien is van krediet;
want 't eerste daar monsieur de hospes* straks* naar ziet
is de equipage* en bagage en de kleren.
Het spreekwoord zegt: men kent de vogel aan zijn veren.

Jan Ik heb het al verstaan, mijnheer, en ik beken,
dat ik, als and'ren, door die trek* bedrogen ben.
Maar à propos, je hebt gezeid dat je al je vrinden*
in Utrecht had.

Lod. O ja, maar ik kan niemand vinden.
'k Heb nog een moeder en een zuster; waar zij zijn
is me onbekend. Om haar is 't dat ik hier verschijn.
Mijn zoeken is vergeefs, helaas! Zij zijn vertrokken.

Jan Ik heb het wel gedocht, mijnheer, met Faro's bokken,*
nietwaar? Ik heb het te Parijs u al gespeld.*

Lod. Ach Jan, gij weet niet hoe mijn hart nu is bekneld.
Maar gist'ren schoot mij iets van groot belang te binnen.
Dat kan ik door dit geld nu met fatsoen beginnen.

Jan Wat zal dat zijn?

Lod. Ik meen* mij als een heer van staat*
en groot vermogen te vertonen.

Jan Dat 's niet kwaad.

Lod. En huren knechten en een koets om in te rijden.

Jan Ik vat het: om aldus dat dametje te vrijen,*
waar jij verliefd op zijt, dat jou zo heeft bekoord.

geen kleintje: behoorlijk wat

de droes: drommels, verdorie

verkoft: verkocht

thuis wil leggen: wil logeren,
overnachten

monsieur de hospes: meneer de waard,
herbergier | *straks:* meteen
equipage: eigen rijtuig (incl. paarden,
koetsier)

trek: truc

vrinden: familie

met Faro's bokken: met de noorderzon
(Faro = Farao; de herkomst van de
uitdrukking is onbekend) | *gespeld:*
voorspeld

meen: ben van plan | *staat:* stand,
aanzien

te vrijen: het hof te maken

En alles met het geld, waar mij de helft van hoort.
Maar wat zal ik dan doen?

Lod. Ik meen voor graaf te spelen.
Gij zult baron zijn. En wij zullen alles delen,
zo wij iets winnen, als voorhenen met de kaart
en and're knepen.* Maar: wij moeten van de waard
waar wij logeren nu vertrekken naar een ander.

knepen: trucs

Jan Dan is het nodig dat ik ook mijn kleed* verander.

kleed: kleding

Lod. Gij kunt maar aanstonds naar een kleerverkoper gaan
en lopen dan meteen bij onze hospes aan
om de bagage. Ik zal u terwijl hier wachten*
in deze herberg: die is beter, zou ik achten.

u wachten: op u wachten

Jan Dat denk ik ook, dat die veel beter wezen zal.
Wat hangt er uit?* Laat zien: de Gouden Muizenval.
Maar à propos, mijnheer, wij dienen ook lakeien
te hebben. Wil ik ook die kerels met me leien,*
die 'k deze morgen vroeg in onze herberg sprak?

Wat hangt er uit: wat staat er op het
uithangbord

met me leien (= leiden): meenemen

Lod. (geeft Jan een sleutel)
Ja, geef hun uit de kist elk een lakeienpak.

TWEEDE TONEEL – *Lodewijk, alleen*

Lod. Wat moet een edelman al door de nood verdragen!
Het spijt me dat ik mij van die lakei laat plagen*
en niet durf spreken, omdat hij geheimen weet
die niemand weten mag. 'k Ben menigmaal gereed
en op het punt geweest de rekel te casseren,*
en hoe het gaan zal, zal de tijd mij verder leren.
'k Moet zwijgen, want hij kan mij dienen in dit stuk.
't Zijn ongelukkigen, die 't reek'nen voor geluk
van edel bloed te zijn, ontbloot van geld en schatten,
maar niemand* kan het wel, dan die 't bevindt, bevatten.
Ik zal 't geluk nog eens beproeven met dit geld,
en zo het op raakt, zoek ik mijn geluk te veld.*
(gaat naar de herberg en roept)
Hei! Holla! Hospes! Hei!

plagen: ringeloren

casseren: z'n congé geven (Franse
legerterm: casser, soldaten afdanken,
uit dienst ontslaan)

niemand ... bevatten: alleen wie zoiets
meemaakt kan het goed (wel) bevatten

te veld: bij de infanterie (als soldaat dus)

DERDE TONEEL – Lodewijk, Waard

Waard Wat is mijnheers believen?

Lod. Hebt gij hier logement?

Waard Ik kan je hier gerieven:

'k accommedeer de lui hier ieder naar zijn lijf.*

'k Ben tot je dienst, mijnheer, en zo is ook mijn wijf.

Lod. Zeer wel. Gij moet terstond de plaatsen dan bereien voor ene graaf, baron en twee of drie lakeien.

Waard Mijnheer, 'k bedien de lui voor een civiele prijs.

Lod. Ik weet wel, hospes, dat is te Utrecht zo de wijs.*

'k accommedeer hier ... lijf: ik maak het hier ieder persoonlijk naar de zin

wijs: manier van doen

VIERDE TONEEL – Lodewijk, Waard, Charlotte, Klaar

(Lodewijk spreekt stil met de waard, terwijl Charlotte en Klaar hun deur uit komen)*

Charl. *(spreekt hard)*

Haal, als ik heb gelast, een haas, met drie kalkoenen, en (zo ze vet zijn) breng dan ook een paar kapoenen.*

Klaar *(zacht)*

Jij meent een koevoet en drie mingelen karrepap* met twee kop gort.

Charl. *(hard)*

En loop meteen dan met een snap* bij onze slager, om een harst.*

Klaar *(zacht)*

We zellen smullen: dat 's nuchter kalfsvlees.*

Charl. *(hard)*

Laat die grote pot ook vullen met verse augurken, bij Pierre Karmolijn.

Klaar *(zacht)*

Jij meent grauwe erwten.

Charl. 'k Zal terstond hier weder zijn.

Klaar 't Is wel, juffrouw, maar 'k dien mijn kap* dan eerst te zetten.

Charl. 'k Moet bij de juwelier eens zien of de orlietten* al klaar zijn.

Klaar Goed, juffrouw.

stil: stom (d.w.z. Lodewijk en de waard acteren een gesprek zonder hardop te spreken)

kapoenen: (gecastreerde) hanen

Jij meent ... karrepap: Je bedoelt een koeienpoot en een halve liter (drie mingelen) karnemelkse pap

met een snap: snel

harst: braadvlees

nuchter kalfsvlees: vlees van een kalf dat nog niet gezoogd heeft. Het slachten van nuchtere kalveren en de handel in hun vlees gingen buiten de officiële vleeshandel om; zulk onder de toonbank door verkocht nuchter kalfsvlees zal goedkoper zijn geweest dan een goed stuk braadvlees

't Is wel: Goed | *kap...* *zetten:* mutsje ... opzetten

orlietten: oorringetjes (Frans: oreillette)

VIJFDE TONEEL – Lodewijk, De Waard, Klaar

- Klaar** (*terzijde*) Jawel, dat is wat raars,*
jouw orlietten! Zie, hoe draait ze met haar aars.
Die arme sloof* is met de adel zo bezeten,
dat zij haar armoe schier uit grootsheid* zou vergeten.
Zij praat van harsten en kalkoenen, maar ik zweer,
dat zij 't alleen maar doet opdat die gindse heer
het horen zou. Zij spant hem zeker minnestrikken;
indien 't zo is, zal ik haar trouw zijn, niet verklikken.
- Lod.** (*tegen de waard*)
Doe als ik heb gezegd en maak drie kamers klaar,
een voor de knechts en twee voor ons, maar naast elkaar.
- Waard** 'k Zal zijn genade* naar zijn staat* accommoderen.
Wij zijn wel meer gewend hier graven te logeren.

dat is wat raars: dat is me wat moois

sloof: stakker

grootsheid: inbeelding

genade: uwv genade, genadige heer
(beleefde aanspreektitel voor graven,
hier ironisch bedoeld) | *staat:* stand

ZESDE TONEEL – Lodewijk, Klaar

- Lod.** Uw dienaar, zoete kind.
- Klaar** Uw dienaress, mijnheer.
- Lod.** Gij neemt niet kwalijk, dat ik u iets presenteer?
Het is een kleine gift.
- Klaar** Wat zal mij hier ontmoeten?*
- Lod.** Nu, neem het, zoete kind.
- Klaar** Mijnheer, ik wil je groeten.
- Lod.** Nu, neem maar aan.
- Klaar** Mijnheer, mijnheer, ik ben beschaamd.
- Lod.** Zeg, zoete meisje, hoe die juffer is genaamd
die flus* hier was? Mij dunkt, ik heb nog van mijn dagen
geen schoner beeld gezien.
- Klaar** Zij schijnt je te behagen?
Het is geen wonder: ze is het puikje van de stad
en haar vrouwmoeder heeft een hele grote schat.*
Aan elke vinger kan zij wel een vrijer krijgen.
Ze is hoog van adel. Maar, mijnheer, laat ik maar zwijgen;
ze is hier genoeg bekend. Vraag maar aan iedereen.
- Lod.** Bezit zij zulk een schat?
- Klaar** Ja, dat is ongemeen.
Haar kapitaal is groot, (*terzijde*) maar wat bezwaard met
schulden.

Wat zal ... ontmoeten: wat overkomt
me nu

flus: zojuist

schat: kapitaal

(tegen Lodewijk)

Het rukt* mijn juffrouw aan geen honderdduizend gulden.
Ze zeggen dat er schier geen end is aan haar goed,*
en ze is, gelijk ik zeg, van heel oud aad'lijk bloed.
En tegen jou gezeid: ze zou heel gaarne trouwen,
ik kan 't wel merken. Maar laat ik mijn mond maar houwen.

Lod. Gij zegt mij veel, maar 'k heb haar naam nog niet gehoord.

Klaar Zij heet Charlotta.

Lod. En haar stamnaam?*

Klaar Adelpoort.

Gij vraagt zo nauw,* mijnheer, wat wilt gij toch beginnen?

Lod. Uw juffer tot het end mijns levens trouw beminnen.

Klaar Hebt gij haar meer gezien?

Lod. Ik zag haar gist'ren gaan
met nog een dame.

Klaar Waar?

Lod. 'k Was in de Maliebaan*

en stond gereed om haar mijn diensten aan te bieden,
maar zij ontweek mij in haar koets en scheen te vlieden
voor mijn gezicht,* ja reed te viervoets* in de stad,
zodat ik gans geen tijd om haar te volgen had.

Klaar Dat kan wel wezen, want ze is gist'ren uitgereden
met haar vrouwmoeder om zichzelf wat te vertreden.
De Maliebaan geeft groot vermaak aan wie hier woont.

Lod. Ik bid u, meisje, dat gij mij een gunst betoont.

Klaar Wat gunst?

Lod. Dat gij mij, als ze thuis is, eens komt spreken.

Klaar Spreek jij mijn juffrouw zelf, ik durf me er niet in steken.*

Lod. Hoe is uw naam?

Klaar Mijn naam is Klaartje.

Lod. (Klaar geld gevend) Klaartje, daar.

Koop daar wat moois voor. Nu, wij zullen haast* elkaar
wat beter kennen. Hoor, indien gij weet te maken
dat ik haar spreek, zult ge in het kort aan iets geraken*
van meer waardij.

Klaar Dat is onnodig geld verspild.

Lod. Neem nu maar aan.

Klaar Mijnheer, mijnheer! Je bent te mild.

Lod. Dat is mijn aard.

Klaar Wel, ik beloof je, als meid met ere,
dat 'k alles doen zal wat gij van mij zult begeren.

rukt: ontbreekt

goed: goederen, bezittingen

stamnaam: achternaam

nauw: precies, gedetailleerd

Maliebaan: straat in Utrecht waar druk
geflaneerd werd

te vlieden ... gezicht: mij te ontlopen,
ontwijken | *te viervoets:* in galop, ijlings

in steken: mee bemoeien

haast: spoedig

in het kort ... geraken: binnenkort iets
krijgen

Ik zal haar zeggen, dat mijnheer haar vurig mint,
en jou dan alles weer vertellen, zo ik 't vind.*
Maar 'k hoor daar juffrouws stem.

*jou ... zo ik 't vind: je mijn bevindingen
vertellen*

ZEVENDE TONEEL – *Lodewijk, Klaar, Charlotte*

Charl. Och dieven! Dieven! Guiten!
Och, och! Mijn parelsnoer! Och buren, kom eens buiten!
Klaar Wat is er, juffrouw?
Charl. Och, mijn parelsnoer.
Klaar (terzijde) Dat 's vals.
Waar is het?
Charl. Och! Dat is gestolen van mijn hals!
De schelmen zijn, hun best,* dat straatje door gelopen!

hun best: zo snel ze konden

ACHTSTE TONEEL – *Lodewijk, Klaar, Charlotte, de Waard met een bezem, de knecht van de waard met een stok*

Waard Hé, houd de dief! Hij zal het met de hals bekopen!*

Waar is hij?

Charl. Die straat in.

Waard Alon,* dat gaat je voor.

Hé, houd de dief! Hé, houd de dief! Dat straatje door!

*hij zal ... bekopen: dat zal hem de kop
kosten*

*Alon, dat gaat je voor: Laten we gaan,
vooruit dan (Frans: alon = allons)*

NEGENDE TONEEL – *Charlotte, Lodewijk, Klaar*

Charl. Zij lopen daar verkeerd, 'k heb in die straat gewezen.

Lod. Ik sla die straat dan in. Mejuffer, wil niet vrezen,
'k hoop dat ik hen door vlijt wel achterhalen zal.
(terzijde)
O hemel, dit 's voor mij een zonderling geval!*

(tegen Charlotte)
Hoe waren ze gekleed, mejuffer?

Charl. Och! Zij waren,
zij waren... beiden in 't blauw! Och, ik kan niet bedaren!

Lod. Geef aan mejuffer gauw te drinken, meisje. Ik ga
en zet de schelmen met gezwindheid achterna
en breng u voort bescheid.*

zonderling geval: buitenkans

breng ... bescheid: breng u gauw bericht

TIENDE TONEEL – Charlotte, Klaar

Charl. (lacht)

Klaar Nu lachen? En flus* schreien?

Wat 's dat te zeggen?

Charl. Klaar, wij moeten hier verbeien*
en niet in huis gaan voordat wij hem wederzien.
Ik heb mijn snoer nog.

Klaar Ho! Dan is 't een list misschien?

Charl. Voorzeker. 'k Hoop die heer in 't minnenet te trekken
en met een schijn van staat* tot liefde te verwekken.
Dat was de reden dat ik van kapoenen sprak.
Ik heb daarginder in een hoek gestaan en strak*
heel klaar gezien, dat hij met u iets heeft gesproken
en tweemaal uit zijn beurs geld in de hand gestoken.
Toen dacht mij, was het tijd om met hem in gesprek
te raken, door een list. Ik wist geen beter trek*
dan deze, want hem zelf aanspreken zou niet voegen.*
Wat sprak hij met u, Klaar?

Klaar Ik zal je vergenoegen.
Hij gaf me, eer hij begon te spreken, een dukaat.*
Toen vroeg hij naar je naam, geslacht* en stam, en staat.
Die heb ik hem gezegd, maar 'k heb, en 't had ook reden,
van al uw geld en goed zodanig opgesneden
dat hij versteld stond, en dat kost hem een pistool.*
Maar 'k moest daar wat voor doen.

Charl. Wat?

Klaar Klappen uit de school.

Charl. O hemel! 'k Hoop niet dat ge onze armoede openbaarde?

Klaar Het eerste dat ik in oprechtheid verklaarde,
was dat men in je huis gort uit het water* at.

Charl. Ha spijt!*

Klaar Het tweede, dat 'k nooit huur* en heb gehad.

Charl. Ha spijt!

Klaar Het derde, dat 't zo slecht hier is geschapen,*
dat juffrouw en mevrouw en meid op één bed slapen,
dat jouw juwelen vals, je kleren onbetaald,
en alle, zo ik denk, zijn op krediet* gehaald.

Charl. O valse prijs!* 'k Zal u verscheuren met mijn tanden!

Klaar Zacht juffrouw, wordt niet boos. Wel foei, wel foei! 't Is
schande:

flus: daarnet

verbeien: (af)wachten

staat: welstand

strak (= straks): daarnet

trek: truc, list

voegen: gepast, fatsoenlijk zijn

dukaat: gouden of zilveren munt

geslacht: familie

pistool: gouden munt ter waarde van ca.
2 gouden (of 4 zilveren) dukaten

gort uit het water: nl. i.p.v. gort met
melk: armeluisvoedsel dus
Ha spijt!: Ocharm! O jee!

huur: loon

't zo ... geschapen: het er hier zo slecht
voor staat

op krediet: op de pof

prij: loeder

jij bent 't alleen niet. Hoor, heb jij geen geld noch goed,
je kent wel leven van jouw oud en aad'lijk bloed.

Charl. Mijn adel, mijn fatsoen aldus te schand'liseren!
Gij mij verwijten, dat we in huis wat declineren? *
Ik zal gevoelig* zijn van zulk een groot affront.*
Ik zal mevrouw die zaak...

declineren: in verval, aan lager wal
raken
gevoelig: boos | *affront:* belediging

Klaar Hoor, hoor! 't Is maar een vond*
die ik bedacht heb om je wat te doen ontstellen.
Ik zag wel dat je flus maar veinsde en u moest kwellen*
om recht verschrikt te zijn – 'tgeen nu natuurlijk is.
Als hij nu wederkomt, dat haast* zal zijn naar 'k gis,
ken jij je rol wat net en ongeveinsder spelen
en hij niet merken, dat je zoekt zijn hart te stelen.

u moest kwellen ... natuurlijk is: u moest
zich inspannen om echt boos te zijn en
nu bent u 't echt

haast: gauw

Charl. Gij spot met mij, o feeke, en hebt mij zo ontsteld!
Klaar Zijt maar gerust, juffrouw, ik heb hem niets gemeld
dan 'tgeen je dienstig is om hem in 't net te brengen.
Wat voordeel zou 't mij zijn?

Charl. De tijd kan niet gehengen*
hier lang te praten. Zeg wat hij aan u verzocht.

gehengen: toelaten

Klaar Ik heb door leugens hem heel fraai in 't net gebrocht.
Hij denkt niet anders dan om jou getrouw te minnen.
Je bent van nu af aan meest'resse van zijn zinnen.

Charl. Maar Klaartje, mag ik mij verlaten op uw trouw?

Klaar Daar 's niets, dat ik niet voor u over heb, juffrouw.
Je kent mij immers; wat behoef je dat te vragen?

Charl. 'k Verzoek dan vriend'lijk of gij mij voor drie, vier dagen
dat geld wilt lenen, dat die heer u heeft vereerd.*

vereerd: geschonken

Klaar Ei juffrouw, 'k bid! Mijn staat* is ook gedeclineerd,
want eer ik bij je kwam, had ik nog honderd gulden,
die ik je lenen moest om daar je kleinste schulden,
die 't meeste schreeuwden, mee te stoppen, en dit geld
is al mijn rijkdom. Ei, zie liever hoe je 't stelt.
Ei juffrouw, 'k bid...

staat: welstand

Charl. 't Is niet de pijn* waard mamaatje
weer geld af te eisen.

pijn: moeite (Frans: peine)

Klaar Wel, ik zeg, het is een kwaadje*
de kale adel te bedienen.

kwaadje: hele klus, lastig karwei

Charl. Wilt gij, Klaar?

Klaar Ja juffrouw, 'k mag je niet verlegen* laten. Daar.
Je kunt het mij, als je getrouwd bent, weer betalen.

verlegen: in verlegenheid

Charl. Ja, ja, gij weet wel waar gij 't wederom zult halen.

Klaar Ik heb juist geen klein geld en wil niet wiss'len, kind.
Ik weet warentig niet, mejuffrouw, hoe je 't vindt.
Is goud klein geld? En wil je groots zijn* bij wie weten,
dat je uit gebrek van geld in lang niets hebt gegeten
als potjebeuling* en...

Charl. Zwijg. Wie heeft ooit gehoord,
dat gij zo stout*... maar ...

wil je groots zijn: wil je rijk (of: van aanzien) lijken

potjebeuling: meelpap

stout: brutaal

ELFDE TONEEL – *Charlotte, Klaar, Bode*

Bode Woont mevrouw Van Adelpoort
hier, juffrouw?

Charl. Ja, mijn vrind.

Bode Dit geld moet hier dan wezen.
't Komt uit het leger.

Charl. Laat het opschrift* mij eens lezen.
Gij zijt terecht,* mijn vrind. Blijf hier een weinig staan.
Klaar, haal mevrouw. Maar 'k zie, zij komt daar zelf al aan.

opschrift: adressering

terecht: op het juiste adres

TWAALFDE TONEEL – *Charlotte, Klaar, Bode, Constance*

Charl. Daar is een zak met geld.

Const. (*terzijde tegen Charlotte*) Voor ons, mijn kind? Wij dromen.
Vanwaar zou dat geluk zo schielijk* bij ons komen?
(*tegen de bode*)
Laat mij de brief eens zien. Ja. Hoeveel is de vracht?*

Bode Vijf gulden.

Const. Zoveel geld?

Bode Het is niet minder.

Const. Wacht,
dat ik het open doe. Maar 'k zie, 'k hoef niets te geven.
't Is immers gefrankeerd. Zie, daar, 't staat daar geschreven.

Bode Waar staat het? Ja, ik zie 't, ik heb het niet belet.*
Maar 't is er ook te flauw* en duister op gezet.
'k Verzoek excuus en moet dan niets als, voor 't bestellen,
drie stuivers hebben.

Const. Kind, wilt gij ze hem maar tellen?

Charl. Ik heb juist geen klein geld. Hebt gij het, Klaar, zo geef.

schielijk: plotseling

vracht: porto

belet: opgemerkt

flauw en duister: onduidelijk

Klaar 'k Heb ook juist geen klein geld, zo waar niet als ik leef.

Charl. 'k Heb wel dukaten en pistolen.

Klaar 'k Zal eens zoeken.

Ja, 'k vind nog geld, juffrouw, het zat juist in de hoeken geschoten van mijn zak. Daar, vriend, daar is je geld.

DE TIENDE TONEEL – *Charlotte, Klaar, Constance*

Const. *(opent de brief)*

Die brief komt van mijn zoon, Charlotte, ik ben ontsteld.

Charl. Van broeder? Ach, mevrouw! Is hij nog in het leven?

O, onverwachte vreugd!

Const. Hij heeft hem zelf geschreven

uit Brussel. Ach, mijn kind, wat is mijn hart verheugd!

Hij zal ons aad'lijk huis herstellen door zijn deugd.

Charl. *(leest)*

Vrouwmoeder, en maseur, 'k neem de eer van u te groeten
en uwe droefheid met dit giftje te verzoeten.*

't Fortuin heeft sedert ik van u gescheiden ben
mij iets gediend; 'k toon dan, dat ik mijn plicht erken
voor 't goed dat ik van u, en bij u, heb genoten.*

*'k Zend duizend guldens en ik hoop het te vergroten,
in 't kort,* zo 't moog'lijk is. 'k Ben kapitein te voet*
geworden en ik heb gelegenheid en moed*

om tot een hoger trap en meer fortuin te raken.*

*'k Kan ook niet laten om aan u bekend te maken,
dat ik getrouwd ben met een juffer welker stam*
in Utrecht, zoals onze, een aad'lijk oorsprong nam.*

*'k Bereid mij tot de reis, die morgen zal geschieden,
om u mijn gemalin, Sofia, aan te bieden.**

'k Breek af, door haast. Vaarwel.

Uw Karel Adelpoort.

Hij schrijft haar stamnaam* niet, veel min rept hij een woord van haar geslacht,* dat 's raar! Dat doet mij zeer verlangen.

Const. Naar 'k aan de datum zie, zal ik hen haast* ontvangen.

Charlotte, ik zal dit geld terstond in onze kist wegsluiten, want indien een crediteur dit wist, men kwam ons op de hals.* En, Klaar, maakt gij te zwijgen.

Klaar Neen, neen, daar zal door mij geen mens de lucht van krijgen.

maseur: mijn zuster (Frans: ma soeur)

Fortuin: lot

in 't kort: binnenkort | *kapitein te voet:*
kapitein bij de infanterie

trap: rang

stam: afkomst

aan te bieden: voor te stellen

stamnaam: achternaam

geslacht: familie

haast: gauw

men ... hals: zou hij het ons lastig
maken

VEERTIENDE TONEEL – Charlotte, Klaar

Charl. Ik wenste, Klaar, dat nu die heer hier weder was.

Klaar Maar, juffrouw, wat komt hier dit geld nu wel te pas.
Ik maakte al zwarigheid, want zulke grote heren,
gelijk je weet, moet m' in het vrijen braaf trakteren.*

Charl. Zwijg stil, daar komt hij weer en schijnt niet wel tevreên.

moet ... trakteren: moet men tijdens de hofmakerij royaal onthalen

VIJFTIENDE TONEEL – Charlotte, Klaar, Lodewijk

Charl. Zijn ze achterhaald, mijnheer?

Lod. 't Moeit* mij, mejuffer, neen.

'k Heb alles aangewend, maar ach, het is verloren.

Ze zijn te ver vooruit en niet wel op te sporen.

De beste raad is, dat men overal bericht

bij juweliers laat doen; de dieven zullen licht*

het snoer ten eerste* aan de een of d'aêr* verkopen.

Klaar En ik zal metterhaast eens naar de lommerd lopen
en zien...

moeit: spijt

licht: wellicht

ten eerste: meteen, direct | *aêr:* ander

Charl. Zwijg stil. Mijnheer, 't is maar een bagatel,
niet waardig dat ik mij om zulk een zaak ontstel.
De schrik was 't allermeeest. Ik zal wel order geven
aan iemand van mijn volk.*

Klaar 't Dient in de krant* geschreven.

Charl. Ik ben mijnheer, voor zoveel moeite,
geobligeerd.*

in de krant geschreven: verloren voorwerpen, zoekgeraakte kinderen en weggelopen huisdieren werden in de 18de eeuw vaak per advertentie in de krant gezocht

volk: personeel

geobligeerd: verplicht, dank verschuldigd

Lod. Neen, schone juffer, 'k hou mij daardoor zo geëerd,
dat uw bevelen mij voor wetten zullen strekken.
Uwe ogen, die mijn hart tot zuiv're liefde wekken
door hunne aanlokkigheid, zijn van zo grote kracht,
dat ik moet buigen voor de min en hare macht.
'k Wil liever duizendmaal voor u, o schone, sterven,
dan 't zoet genoeg van me uw slaaf te noemen, derven.

Charl. Mijnheer, de vleierij is nu zo algemeen,
dat 't dwaasheid wezen zoude, op uw beleefde reên,*
mijzelf te vleien met die ijdele gedachten
dat ik iets schoons bezit. Maar 'k kon niet anders wachten*
van u, want 'k zie u aan voor ene hoveling,*
die 't vleien eigen is. Mijn schoonheid is gering.

reên: woorden

wachten: verwachten

hoveling ... eigen is: het was in onze toenmalige literatuur min of meer gewoonte om mensen die aan koninklijke hoven verkeerden (hovelingen), als onbetrouwbaar en als vleiers af te schilderen | *verscheien:* anders

Lod. Ik ben een hoveling, 't is waar, maar zeer verscheien*
van aard als andere: ik heb de walg van 't vleien.

En weest verzekerd, dat al 'tgeen ik zeg niet spruit
dan uit een zuiv're min. Het liefelijk geluid
van uwe lieve mond kan mij zozeer bekoren,
dat ik de hemel bid om dat altoos te horen.

Charl. Mijnheer, het loopt te hoog.* Zoudt ge in zo korte tijd
verlieven? 'k Denk dat niet.

Klaar (terzijde) 'k Geloof ook, dat 't je spijt.
(hardop)

Ja juffrouw, 't kan wel zijn:* 'k heb in de
Astree* gelezen
dat 't bij de herders ook altijd zo was
voor deze.

Lees maar Lyzanders en Kalistes vrijerij,*
of Bassa Ibrahim of Milord Koertenij,*
Cleopatra, Cassandre,* en duizend fraaie
dingen:

't is 't ouwe liedje dat de dichters altijd
zingen.

Een boerenmeid wordt licht* door hen
een koningin,

een herder koning. Wel, steekt daar juist zoveel in?*

Hoe menig prins doen zij in boerenkieren dwalen
om Filisjes,* die hen ontvluchten, te achterhalen.

En dunkt je dit nu raar? Je leest het al de dag.

Charl. O malle meid, hou op.

Klaar 't is zeker waar.

Charl. Ik lach...

Lod. Gij lacht, mijn schone, en geeft
mij stof, helaas, tot treuren.

Charl. Het is genoeg, mijnheer.

Lod. Ach, mocht mij de eer gebeuren
dat ik uw dienaar werd en dat ik wedermin
van u verwachten mocht, ik zou mijn engelin
betonen* dat mijn staat* haar schoonheid evenaarde.

Charl. Gij zijt mij onbekend.

Lod. Ik ben een graaf, van waarde
en macht in Polen, doch in 's keizers hof gevoed.*
Eerst heer, en nu een slaaf, omdat ik u ontmoet.
Een slaaf, geketend in uw straffe* minnebanden,
die zijn geluk geheel gesteld heeft in uw handen.

Charl. Heer graaf, hoewel ik mij niet ongevoelig ken,

Astree: zeer populaire, vijfdelige
herdersroman van de Franse
schrijver Honoré d'Urfé
(de delen verschenen in
Nederlandse vertaling tussen
1644 en 1671). Ook de titels die
Klaar hierna noemt zijn van uit
het Frans vertaalde herders-
of liefdesromans. Dergelijke
boeken werden in Langendijks
tijd door 'kunstkenners'
zeer laag aangeslagen: ze
zouden onzedelijk zijn en
afkeurenswaardig vanwege hun
hoge fantasiegehalte en gebrek.
Het is dan ook typerend dat
Langendijk ze laat lezen door
Klaar en haar er het hoofd door
op hol laat brengen (zie ook
aantekening bij p. 11,12: Cats)

Bassa ... Koertenij: nl. Bassa
Ibrahim van Madame de
Scudéry (vertaald 1679) en
Mylord Courtenay van E.
Lenoble (vertaald 1702); Mylord
Courtenay draait om een
liefdesaffaire van de latere
koningin Elisabeth van Engeland

het loopt te hoog: u overdrijft

t kan wel zijn: 't kan best gebeuren

'Lyzanders ... vrijerij: nl. De vrijage van
Lysander en Caliste van d'Audiguier,
vertaald omstreeks 1630

Cleopatra, Cassandre: Cleopatra en
Cassandra, romans van Gauthier de
la Calprenède (vertaald resp. 1654 en
1667)

licht: makkelijk

steekt ... in: wat is daar verkeerd aan

Filisjes: de vrouwelijke hoofdpersoon
van herdersromans heette vaak
Filis. Deze Filis treedt ook vaak op in
herderspoëzie: er zijn in de 18de eeuw
talloze gedichten 'Aan Filis' geschreven

betonen: bewijzen | *staat*: (wel)stand

gevoed: opgevoed

straffe: strakke

weet echter, dat ik zo onnozel ook niet ben
om niet te zien, dat wij te veel van staat verschelen*
en dat 't u lust met mijn eenvoudigheid te spelen.
Ik ben een juffer, wel van adel, maar mijn goed
en rijkdom zijn gering ten aanzien van mijn bloed.*

verschelen: verschillen

Klaar (terzijde)

Dat liegt zij niet, die prij,* zij heeft hem nu al binnen.

prij: loeder

Lod. 'k Moest volgens mijne staat een hoofse* juffer minnen,
maar gij hebt mij bekoord door uw volmaakt gezicht,
waarvoor de schoonste die ik ooit gezien heb, zwicht.

hoofse juffer: adellijke jongedame

Charl. De tijd vereist, heer graaf, deez' reden* af te breken.

reden: gesprek

Lod. 'k Hoop de eer te hebben, schone, om met u meer te
spreken

en zal, met uw verlof, verzoeken aan mevrouw
uw moeder, dat ik u somtijds wat onderhou.

Charl. Mijnheer....

Lod. Ik hoop, dat zij daar niet zal tegen wezen.

Charl. Heer graaf, ik bid....

Lod. Helaas! uw weig'ring doet mij vrezen.

Charl. Uw dienaars, mijnheer.

Klaar (terzijde tegen Lodewijk) Heer graaf, kom jij maar flus.*

flus: gauw

Lod. Gedoog, mijn engelin, dat ik uw handen kus.

Charl. Mijnheer, ik hoor daar volk.

Lod. Ik ken ze, 't zijn mijn vrienden
en dienaars.

ZESTIENDE TONEEL – Charlotte, Klaar, Lodewijk, Jan
in een edelmansgewaad, twee lakeien, een kruier met een koffer op de
kruiwagen

Jan Dit 's de straat, nu zal ik het wel vinden.

Ha! Ha! Hier is het! Volg me met de ganse trein.*

trein: stoet

Maak plaats, maak plaats voor de baron van
Schraalenstein!

En dat ben ik, canalje! Ah, tsa!* Hier moet ik wezen.

A tsa!: Hup!

Vat aan, heer kruier. Ha, wat breek je? Je mocht vrezen,
daar 's stenen waar in. Zo, de koffer moet hierin.

(Jan geeft geld aan de kruier, die wegstuift, terwijl
Lodewijk de juffer naar de deur leidt)

Daar is je geld.

ZEVENTIENDE TONEEL – *Lodewijk, Jan, lakeien*

Jan Hoe? Ben je al bezig in de min?

Lod. Ik heb haar, die ik in de Maliebaan zag wand'len, gevonden.

Jan Laat ze zich een beetje makk'lijk hand'len?

Lod. Ik ben niet hopeloos.* de zaak schijnt wel te staan.*
'k Zal 't u verhalen. Laat ons in de herberg gaan.

hopeloos: zonder hoop | *wel te staan:* er goed voor te staan

Einde van het eerste bedrijf

TWEEDE BEDRIJF

EERSTE TONEEL – Charlotte, Klaar

Klaar Men zal de rest van 't goed wel uit de lommerd halen wanneer je broer komt, want die kan het wel betalen.

Charl. Zwijg, Klaartje, rep u wat. Maak alles aan een kant.

Klaar Nu ben je eerst opgeschikt, juffrouw. Wel, uw galant* verliefd nu dubbel.

Charl. Zeg, hoe hangen mijn manchetten?*

Klaar Zo wel en fraai, dat ik ze hou voor minnenetten.

Charl. Hoe staan mijn moesjes?*

Klaar Wel.

Charl. En hoe is mijn koleur?*

Klaar Bijzonder fraai.

Charl. Hoe ruikt mijn adem?

Klaar Zoet van geur, naar muskus.*

Charl. Neen, het is katsjoe* dat wij gebruiken.

Klaar Goed. Anders mocht de graaf die lekk're zuurkool ruiken, die jij gegeten hebt.

Charl. Wat zegt jij?

Klaar Niets, juffrouw.

Charl. Maar ben ik wel gehuld?*

Klaar Ja, als ik u aanschouw moet ik bekennen, dat je u zo weet op te schikken, dat deze minnaar voort* zal vallen in je strikken: want wie zou denken, die jou in deez' kleed'ren ziet, dat jij zo kaal* was en nog minder had als niets?

Charl. 'k Verzoek dat jij uw tong wilt snoeren, 'k kan die rede* van u niet velen, meid.

Klaar 't Is wel,* ik ben tevreden. Maar juffrouw, zie mij ook nu eens met aandacht aan: ben ik niet fraai gehuld?

Charl. Ja Klaar, dat kan wel gaan.

Klaar Hoe staan mijn moesjes?

Charl. Wel.

Klaar En ruikt mijn adem lekker?

Charl. Hoe? Is het scheren,* meid? Gij wordt hoe langs hoe gekker.

galant: aanbidder

manchetten: verlengstuk van een mouw, ook bij vrouwenkleding

moesjes: zwarte sierpleistertjes op het gezicht (Frans: mouches)

koleur: blanketsel, opmaak (Frans: couleur)

muskus: een specifiek parfum

katsjoe: soort kauwgom (Frans: cachou)

ben ... gehuld: zie ik er mooi uit

voort: meteen

kaal: berooid, platzak

rede: manier van praten

't Is wel: Goed

Is het scheren: hou je me voor de gek

Klaar Niet gekker dan je meent.* Ik denk ook nog tot staat* te komen, zoals jij, juffrouw. Mijn schoon gelaat is oorzaak dat ik flus* een kusje heb gekregen van zeker potentaat.*

Charl. Hei, meid! Hoe is 't gelegen?*

Gij zijt een spotster, foei, 't staat kwalijk, wen dat af. 't Komt door goedaardigheid, dat ik u niet bestraf. Men vindt wel juffers, die zich zo niet laten kwellen.*

Klaar (terzijde)

Ja, de oorzaak is alleen uit vrees, dat 'k zou vertellen hoe 't met uw staat is.

Charl. Klaar, wat prevelt ge?

Klaar Ik, juffrouw,

Zeg niemendal als dat ik heel veel van je hou. En dat het mogelijk in 't kort* zou kunnen wezen dat ik je nicht* word.

Charl. Meid, zwijg stil, of gij mocht vrezen.

Klaar Als jij gravin wordt, word ik vast een barones.

Charl. Ja, licht* een koningin, op allerm minst prinses.

Klaar Wat weet ik wat geluk mij over 't hoofd mag hangen. Maar om je langer niet te houden in verlangen, weet dan dat, toen ik flus de graaf die boodschap bracht, dat de baron mij kuste. En schoon ik al mijn macht gebruiken moest om die vrijpostigheid te keren, het was onmoog'lijk in mijn macht mij te verweren: hij zeide, in 't bijzijn van de graaf, dat hij verliefd op mij geworden was. Dus, als 't juffrouw belijft mij wat te helpen, zie ik kans om 't zo te maken, dat ik nog barones zal worden.

Charl. Schone zaken.

Gij barones? Haha! Wat beeldt gij u al in!

Klaar Ja, lach niet, want dat is wel moog'lijk, in mijn zin.* De heer baron, juffrouw, krijgt dikwijls malle vlagen,* die ik, als barones, heel gaarne wil verdragen. De zaak zal heel wel gaan. Al ben ik maar een meid, men kan niet weten waar dat mijn geluk nog leidt. Ei, laat ik mij dan ook wat jufferlijk opschikken.

Charl. Weg, weg!

Klaar Je weigert het? 't Is wel, 'k zal alles klikken, hoe 't hier gelegen is.*

Charl. Aan wie?

meent: denkt | *staat:* (wel)stand

flus: zojuist

potentaat: heerschappij

hoe is 't gelegen: hoe zit het

kwellen: ringeloren

in 't kort: binnenkort

nicht: vriendschappelijke term om een meisje of jonge vrouw aan te spreken van wie men geen familie is

licht: misschien

in mijn zin: volgens mij

malle vlagen: aanvallen van gekte

hoe ... gelegen is: hoe het er hier voor staat

Klaar Wel, aan de graaf.

Charl. O hemel!

Klaar Ja juffrouw, die heer is al te braaf.*
't Is slecht dat wij hem zo betoveren door liegen
en met een schijn van staat aan alle kant bedriegen.
Het is consciëntiewerk,* maar ik stap er overheen,
als jij me helpen wilt.

Charl. 't Is wel, ik ben tevreên.
Maar 't heeft geen schijn,* zou die baron op u verliefen.

Klaar Hij is puur stapelgek.

Charl. Hoe weet jij 't?

Klaar Vaste brieven:*
je minnaar heeft het me gefluisterd in het oor.
Wees maar gerust, juffrouw, ik volg de haas op 't spoor.*

Charl. (terzijde)
Wat heeft de inbeelding op de mens een groot vermogen!

Klaar Wat zeg je, juffrouw?

Charl. 'k Zal uw toeleg* dan gedogen.
Maar hebt gij Fop, uw broer, van alles onderrecht?*

Klaar O ja, zeer grondig. Maar daar is hij zelf, de knecht,
met Hans, mijn vrijer, en....

braaf: edel(moedig)

consciëntiewerk: een gewetenszaak

heeft geen schijn: is onwaarschijnlijk

Vaste brieven: als stond 't zwart op wit

ik volg ... spoor: letterlijk: ik jaag op de haas. De associatie is met twee uitdrukkingen: 'de haas jagen', dat wil zeggen 'vrijen' of zoals het woordenboek beschaaft zegt: 'het minnespel plegen' en 'een haas vangen' oftewel 'een goede vangst doen' | *toeleg*: plan, opzet | *onderrecht*: ingelicht

TWEEDE TONEEL – *Charlotte, Klaar, Constance, Hans, Fop*

Charl. Hans, langer niet te dralen,
daar is de valse ring.

Hans Je praat van koeterwalen?
'k Kan dat natuurlijk als een poov're Savojaar.*
Ik heb die kunstjes, als je weet, wel meer geklaard.
Maar wanneer komt de graaf?

Klaar Hij zal hier aanstonds wezen.

Const. Maar doe uw dingen wel.

Hans Mevrouw heeft niets te vrezen
(*Hans gaat de deur uit*)

Savojaar: inwoner van Savoie, waar in de 18de eeuw vooral rondreizende schoorsteenvegers, liedjeszangers en marskramers vandaan kwamen: povere (arme) mensen dus, die bovendien koeterwalen, d.w.z. een onverstaanbaar mengsel van Waals (Frans) en Nederlands spreken

DERDE TONEEL – *Charlotte, Constance, Klaar, Fop*

Klaar Maar, Fop, broer, doe vooral je dingen met verstand.

Fop Ik zal mij houden* als de plompste boer van 't land.
Om geld te winnen, laat ik mij geen ding vervelen,*

houden: voordoen

laat ... vervelen: is niets mij teveel

al moest ik voor een droes* in plaats van kinkel spelen.
(Fop gaat de deur uit)

droes: duivel

VIERDE TONEEL – *Charlotte, Constance, Klaar*

Const. Ach, dochter! 'k Mis bijna mijn zinnen* door de vreugd!
Dat geld van broeder doet aan ons een grote deugd!
Gij kunt uw minnaar nu met ere doen verschijnen.
Ook doet een dubb'le vreugd in mij de zorg verdwijnen.
Dat is, dat ik vandaag mijn zoon nog hoop te zien
met zijne gemalin.

mis... zinnen: ben bijna buiten zinnen

Charl. 'k Hoop, dat het zal geschiên.
Zijn tegenwoordigheid, gemist zo vele jaren,
zal onuitspreekb're vreugd in onze harten baren.
Ook zal mijn graaf, als hij zich bij zijn aankomst vindt,*
meer indruk krijgen van mijn staat.

zich ... vindt: aanwezig is bij zijn
aankomst

Const. O ja, mijn kind,
de hoffelijke zwier is Karel aangeboren.

Charl. Zijn zeden* zullen vast mijn waarde graaf bekoren.

zedes: manieren

Const. Maar is 't al zeker, kind, 'tgeen hij te kennen geeft?
Heeft hij u al gezegd, waar hij zijn graafschap heeft?

Charl. Nog niet, mevrouw. Hij zal 't niet weig'ren te openbaren,
als wij 't hem vergen* om het aan ons te verklaren.
Maar zoveel weet ik: hij 's aan 's keizers hof gevoed,*
en 'k merk hem aan voor heus, en aad'lijk van gemoed.

vergen: vragen

gevoed: opgevoed

Const. 't Bedrog is hedendaags zodanig in de mensen,
dat ik, als Momus* van de goden, wel mocht wensen,
dat ieder in de borst een glazen venster had
om dus te zien of 't hart met valsheid was beklad.

Momus... beklad: in de Griekse
mythologie was Momus de god van
spot en laster, die eens wenste dat
de mensen een raampje in hun borst
hadden, zodat hij kon zien wat er in hun
hart omging

Charl. Mevrouw vergeet onszelf. Met haar verlof, 'k zou denken
dat Momus ook zo deed.

Const. Kan de achterdocht ons krenken?*

krenken: schade berokkenen

Charl. Niet eer voordat men die laat blijken aan elkaar.

Const. Dan is het veinzen goed.

Charl. Mevrouw, dat laat ik daar.*

daar: in het midden

Ten minste dient het ons, als ik iets groots zal hopen.
(hier wordt gescheld)

Const. Daar zal de graaf licht* zijn. Ras, Klaartje, doe eens open.

licht: wellicht

Charl. Ik heb naar hem verlangd, mevrouw, en nu hij kooft,
voel ik mij zeer ontroerd, ik vrees

VIJFDE TONEEL – *Lodewijk, Constance, Charlotte, Klaar*

Lod. 'k Heb de eer, mevrouw, van u te komen zien en spreken.

Const. De eer is aan ons, mijnheer, ik hou het voor een teken van achting tot ons, dat ge uzelf zoveel verneêrt.

Lod. Mevrouw, ik zag mij nooit zoveel als nu geëerd, dewijl ik zien mag die ' mijn hart reeds heb gegeven en in wier schoonheid ik uw eerste jeugd zie leven.

Const. Gij vleit mij, graaf.

Lod. O neen, ik spreek mijn hart recht uit.

Const. Hetzij het waarheid is of uit beleefdheid spruit, gij toont uw hoflijkheid door 't slijpen van uw zinnen om mij van uw kant met beleefdheid te overwinnen. Mijn achting hebt gij reeds gewonnen.

Lod. Ach mevrouw!

Vergun mij dan dat ik deez' schoonheid onderhouw met woorden die de min mij afperst: 'k ben verwonnen.*
Geen hoofse juffer heeft mij ooit behagen kunnen. Ik heb de min gehaat, nu dwingt zij mij in 't end.

Const. Gij zegt ons veel, mijnheer, maar ons is niet bekend wie die betuiging doet.

Lod. Mevrouw gelieft te weten waar dat mijn graafschap ligt en hoe het wordt geheten?

Ik zal het zeggen, schoon ik 't liefst verholen* hou:

Het legt in Polen en de naam is Habislouw.*

Mijn vader heeft mij jong naar 's keizers hof* gezonden,

wanneer de Turken naar 't bezit van Polen stonden.*

En, zonder roem* gezegd, ik werd daar zeer geëerd.

'k Had mogelijk nu nog in 't Duitse hof verkeerd, indien heer vader in het leven was gebleven; zijn dood dwong me om mij naar mijn erfland te begeven. En korts* kreeg ik eens lust te reizen met mijn neef, wie ik de schoonheid van deez' landstreek zo beschreef,

Habislouw: fantasienaam, waarschijnlijk samengesteld uit habes (Latijn voor 'je hebt') en het bargoense lou(w): niets, niks, dat wij nog kennen in de uitdrukking louw loene

Turken... stonden: in de laatste twintig jaar van de 17de eeuw voerden de Turken in Centraal Europa verschillende veroveringsoorlogen. Ook Polen probeerden zij te veroveren. In 1699 werd de strijd ten nadele van de Turken beslecht met de vrede van Karlowitz

verwonnen: overwonnen

verholen: geheim

's keizers hof: wellicht is het hof van de Duitse keizer Leopold I bedoeld

roem: ijdelheid

korts: onlangs

dat ik hem overhaalde om reisgezel te wezen.

Klaar Gij meent* de heer baron?

Const. (terzijde tegen Klaar) Zwijg stil, of gij mocht vrezen.

Lod. De reis is meest tot zijn verluchting* aangeleid,
wijl hij zwaarmoedig is en vol dofgeestigheid,
ja, buitensporig,* doch niet altijd, maar bij vlagen.
Hij heeft vernuft genoeg, maar als hem deze plagen
bekruipen, schort het hem ten volle in 't verstand.
't Geheugen gaat dan weg. Dan weet hij vaderland,
noch staat, noch afkomst, noch zijn eigen naam te
noemen.

Maar anders is 't een heer vol moed, en waard te roemen,
die door manhaftige krijgsdaden is berucht.*

Const. Dan is hij waard beklaagd.*

Lod. Mevrouw, 'k heb grote zucht*
voor zijn persoon: hij was volmaakt om te beminnen,
indien hij meester, als voorheen, was van zijn zinnen.
(er wordt gescheld en Klaar doet open)

Const. Wat is daar voor geraas? Wie stoort ons hier alweer?

ZESDE TONEEL – *Fop in boerengewaad, met drie zakjes geld, Lodewijk, Charlotte, Constance, Klaar*

Fop Dag juffrouw, dag mevrouw, dag Klaartje, dag mijnheer.
Mevrouw, verzin* je wel, nou kom ik je betalen.
Is dat je zeun? Jawel, hij lijkt niet van de schrale
en poov're jonkers, neen, verzin je wel. O bloed!*
Wat het hij al een goud en zulver aan z'n goed!
Ho, welkom, heerschap, 'k hiet je welkom om een koekje,*
verzin je wel.

Klaar Hij is mijn heer niet, gek.

Fop Ja, zoek je
me wat te pieren?* Neen, dat 's mis, verzin je wel.

Const. Hij is mijn zoon niet, Kees.

Fop Hoe of dit wezen zel?
Verzin je wel, meneer, laat ik jou iens bekijken.
Nou zie 'k 't eerst, ja, daar 's meer eigen as gelijken.
Vergeef 't me, jonker, want ik was verabbezeerd.*
Me docht, omdat je zo bekend was en geveerd,*
dat je onze jonker was.

meent: bedoelt

verluchting: vermaak, ontspanning

buitensporig: buitenmate

berucht: beroemd

beklaagd: beklagd te worden

zucht: genegenheid

verzin: begrijp

O bloed!: nondeju

koekje: (mogelijke betekenis) footje

zoek je ... pieren: probeer je me voor de
mal te houden

verabbezeerd: abuis (Frans: abuser)

bekant ... geveerd: met kant en veren
getooid was

Klaar Dat maak jij aardig, baasje.

Fop Al bin ik maar een boer, ik hou mijn rippretasie.*
Ik en mijn wijf, die gaan met al de grote lui
van 't stee* om.

Klaar Jij?

Fop Welja, ik breng er altijd hui*
en zoetemelk en kaas. Ik mag met elk verkeren.

Klaar Zodoende, Keesje, kan jij goê manieren leren.

Charl. Hoe is 't op onze plaats?*

Fop Daar staat het alles wel.
'k Loof* dat het met 't gewas dit jaar wel slagen zel:
de bomen bloeien uit de kunst, en in 't bijzonder
is 't op jouw hofstee schoon, verzin je, 't is geen wonder,
dat komt dat juffrouw op geen schuitje mest en ziet.
't Is allemaal gien schâ, hetgeen juist schade hiet.
Jouw tuinman Jaap verstaat 'm schier op alle zaken.*
Nou is hij bezig om een bloemperk op te maken
vlak voor het huis. Dat moet je haast* eens komen zien:
de zoete tijd komt aan.

Charl. 'k Denk in een dag of tien
te komen, licht nog eer,* dat kunt gij Jaap wel zeggen.

Fop Dan zel je 't bloemperk daar al opgemaakt zien leggen.

Const. Kom, laat ons reek'nen, Kees, ik heb niet langer tijd.

Fop Goed, als je wilt, mevrouw, dan raak ik 't vrachtje kwijt.
Je loop de kamer in? Ik mien je na te treden.*

ZEVENDE TONEEL – *Lodewijk, Charlotte.*
Binnen wordt geld geteld*

Lod. O schone, die mijn hart met uwe aanlokk'lijkheden
doet buigen voor de min, gij hebt mijn staat gehoord.*
Nu hangt het maar aan u.* Ei, laat een troost'lijk woord
uit uwe lieve mond mijn kwijnend hart verkwikken!

Charl. Zo haastig niet, mijnheer.

Lod. 'k Tel al de ogenblikken,
mijn allerwaardste. Ach, troost uw minnaar, ja uw slaaf.

Charl. Hetgeen gij eist, mijnheer, is zulk een grote gaaf,*
dat ik mij honderdmaal, en meerder, moet bedenken,
eer dat mijn plicht vereist mijn hart aan u te schenken.
'k Heb uw standvastigheid in 't minnen nooit gezien.

rippretasie: Fop bedoelt reputatie

't stee: de hofstee, buitenplaats

hui: wei (een melkproduct)

plaats: buitenplaats

loof: geloof

verstaat ... zaken: heeft van bijna alles
verstand

haast: gauw

licht nog eer: misschien nog eerder

Ik ... treden: ik loop met je mee

Binnen: achter de schermen

gij ... gehoord: u hebt vernomen wat
mijn (wel)stand is
hangt ... u: hangt het alleen van u af

gaaf: gift

Bij and're juffers spreekt de graaf ook zo
misschien.

Lod. Ik zweer u, schone ziel, bij 't blozen van
uw kaken,*
die roze gloed, die mij in zuiv're min doet
blaken,

kaken: wangen. Hier ontpopt
Lodewijk zich als een
petrarcisch dichter: zijn lyrische
ontboezeming is namelijk in de
stijl van Petrarca (1304-1374),
een Italiaanse dichter wiens
poëzie over vooral onbereikbare
geliefden grote invloed op de
dichtkunst heeft gehad

die gloed, die 't schitt'rend vuur van Tyrus' purper* tart*
en met zijn stralen schiet in 't allerkilste hart;
bij 't diamanten licht van uwe tweelingzonnen,
wier stralen allereerst mijn minnend hart verwonnen;
bij 't levendig albast van uw volmaakte leên,*
dat 'k niemand min dan u, noch heb bemind voorheen.

Charl. Gij siert uw reden op en schijnt te poëzeren.*

Lod. Ach! Wat kan ons de min door hare kracht niet leren?
Mijn lief, 'k ben onbekwaam te schild'ren met wat kracht
van schoonheid gij mijn hart gebracht hebt in uw macht.
Al die aanlokk'lijkheid! Al die bevalligheden!
Zijn machtig* mijn verstand van 't rechte spoor der rede*
te leiden, zo gij niet uw strafheid* wat verzoet.

Charl. Gij vleit mij, graaf.

Lod. O neen. Zie wie u valt te voet:
een die zich onderwerpt wat vonnis gij zult geven.*
Aan u, o schone! hangt mijn dood nu of mijn leven.
Maak dat dit ogenblik voor mij gelukkig zij.

Charl. Sta op, mijnheer, en heb wat meerder heerschappij
op uwe driften,* poog die vlam bijtijds te doven.
Uw adeldom en staat gaan onze ver te boven.
En krijgt gij eens berouw van deze keur,* zou 't licht
te laat zijn, dat gij wist wat zaak gij had verricht.

Lod. Die keur, mijn schone, zal mij nimmermeer berouwen.

Charl. Mag ik 't geloven?

Lod. 'k Zweer, dat gij mij mag vertrouwen.

Charl. Gij zijt een edelman, 'k geloof u op uw woord
en ik beken, dat uw beleefdheid mij bekoort.
Mijn hart kan langer dan niet onverschillig wezen,
doch van vrouwmoeders kant hebt gij licht meer te
vrezén.

Schoon ik 't bezit u van mijn hart al toe wou staan,
't moet met haar wil* zijn en dat zal bezwaarlijk gaan.
Zij heeft geen dochters meer, dan mij alleen, in 't leven.
Gij zijt een vreemd'ling, wie zij mij niet graag zal geven,

Tyrus: plaats in Fenicië, een streek
in het huidige Libanon, waar
purperkleurige verfstoffen vandaan
kwamen | *tart:* uitdaagt, wedijvert met

leên: leden, ledematen

siert ... poëzeren: gebruikt mooie
woorden en lijkt wel een poëet

machtig: in staat | *rede:* redelijkheid,
verstand
strafheid: strengheid

wat vonnis ... geven: aan welk vonnis u
ook zult vellen

op uwe driften: over uw emoties

keur: keuze

wil: instemming

omdat zij dan te veel mijn bijzijn* missen zou.

Lod. 'k Zal haar en u, mijn lief, in 't graafschap Habislouw geleiden, waar gij zult als mijn gravin regeren, dit land vergeten, en u zien van ieder eren.

Charl. Ik zal mij schikken naar vrouwmoeders raad, mijnheer. Gij kunt mij de eer doen ...
(*er wordt gescheld*)

Maar wat 's dat? Wie schelt daar weer?
Hoe? Klaartje, Klaartje!

ACHTSTE TONEEL – *Klaar, Lodewijk, Charlotte*

Klaar Wat belieft juffrouw?

Charl. Doe open:
gij hoort wel dat er wordt gescheld.

Klaar Ik zal gauw lopen.

Charl. Mijnheer, het moet* mij, dat we in dit onvrij vertrek gebleven zijn; ik wist juist niet, dat ons gesprek zo lang zou duren. Ik zal voortaan de eer genieten om in 't salet*

Lod. Mijn lief, hoezeer 't mij moet verdrieten ons staag* gestoord te zien in dit vertrek, ik hou het voor het beste van dit adellijk gebouw, omdat ik de eer heb....

Charl. 't Is een koopman in juwelen, monsieur le Poerlaron.*

moeit: spijt

't salet: de salon

staag: voortdurend

Poerlaron: fantasienaam, wellicht afgeleid van de Franse woorden larron 'dief, rover' en pour 'voor, als'

NEGENDE TONEEL* – *Hans in koopmansgewaad, Klaar, Lodewijk, Charlotte*

Hans (*onder de naam van Poerlaron*) Ze zel hier niet vervelen, dat ze aan madamoizel service presenteer?*
Ze 'eb deze dak kehoor, dat jou juweel begeer.

Charl. Brengt gij iets mede?

Hans Oui, jou 'ep aan ma boetike vandaak keweest vergeefs. Mon frient was juist 'eel zieke, die was ze gaan bezoek. Ze bid, madamoizel, exkuse moi!

Charl. Gij zijt geëxcuseerd, 't is wel.

negende toneel: in deze scène spreekt Hans een mengsel van Frans met een Nederlands accent en Nederlands met een Frans accent. In het Nederlands laat hij de h laten vallen (eel voor 'heel') en spreekt hij g/ch uit als k (dak voor 'dag'). De Franse j spreekt hij uit als z (ze voor 'je', ik)

aan ... presenteer: juffrouw mijn dienst aanbiedt (madamoizel = mademoiselle)

Is u vandaag een snoer met parels voorgekomen?*

Hans Un parelsnoere? Non.

Charl. Het is van mijn hals genomen door dieven op de straat. Zo 't u wordt aangebracht,* neem vrij* het snoer en hou de dieven in uw macht.

Hans Dat zel ze doen.

Charl. Wat hebt gij meegebracht?

Hans Juwelen, zo zuiv're poer de kieke,* un dief die zou hum stelen. Wât dunk jou, is 't niet bon?*

Charl. Waarvoor is dat te koop?

Hans Akt 'ondert kulde 't minst.

Charl. Dat is te veel. Loop, loop.

Hans Bezie ze wel terdeek, hum 'eb niet ene foute. Als jij een foute vindt, mak jou voor niets um 'oute. Hum 'andel veul met jou, ze weet, jou 'ep verstand van de juweel, veel beet're als al de daam* van 't land. Jou koop altijd koedkoop. Ze 'eb eens van jou kehatte cinq mille ecuus* gelijk. Keen klant in deze statte die zo veel koop, als jou.

Charl. Het is geen kwaad juweel, maar, monsieur Poerlaron, de prijs is veel te veel. Zeshonderd gulden is genoeg; 'k zou niet meer geven.

Hans Ze moet niet dingen.*

Charl. Niet?

Hans Madam, zowaar ze leven,* Ze zou verlies, ma foi.*

Lod. Mag ik 't juweel eens zien?

Charl. Heer graaf, 't is tot uw dienst.

Hans Jou moet zo slekt niet biên. Bezie son exelense.* Ik 'eb nok van mijn leven zo weinig niet kewon.*

Lod. Ik zal nog vijftig geven.

Charl. Zo, valt gij in mijn bod, mijnheer?

Lod. Gij biedt te min.

Charl. Geef hem zijn volle eis, heer graaf, is 't zo uw zin.*

Lod. Gij kunt, als 't u belieft, monsieur, uw geld dan halen. 'k Zal in mijn logement u deze dag betalen.

Hans Bon. Waar logeer jou?

Lod. In de Gouden Muizenval.

Hans Son exelense zek hoe hum daar noemen zal.

voorgekomen: onder ogen gekomen

aangebracht: aangeboden

vrij: gerust

poer de kieke (= pour te kijken of de kijk):
om te zien
bon: (Frans) goed

daam: (Frans) dames

cinq mille ecuus: (Frans) vijfduizend
ecu's (een ecu was een Franse daalder)

dingen: afdingen

zowaar ze leven: zowaar ik leef (ze =
Frans je: ik)
ma foi: (Frans) werkelijk, heus

son exelense (= excellence): (Frans) zijne
excellentie
kewon (= gewonnen): verdiend

volle eis ... uw zin: zijn vraagprijs ... als
u daar zin in heeft

Lod. De graaf van Habislouw.
Hans De kraaf van Kabeltouwen?
Je suis vôt serviteur.* Ze kan dat wel onthouwen.

Je ... serviteur: Uw dienaar (vôt = vôtre)

TIENDE TONEEL – *Lodewijk, Charlotte, Klaar*

Lod. Mijn lief, 'k verzoek dat gij mij de eer doet dit present van mij te ontvangen.

Charl. 'k Zie dat gij mijn aard niet kent.

Lod. Mijn schone, ik bid dat gij 't present niet af wilt wijzen, al is het wat gering. Gij zult 't misschien misprijzen, dat ik mij tegen u in 't bieden heb gekant?
't Zal mij een eer zijn om 't in zulk een lieve hand te mogen zien. En heb ik daardoor iets misdreven, gij moet de mode van het hof de schuld dan geven. Ik bid u, neem het aan.

Charl. 'k Bedank u dan, heer graaf.

Lod. Mijn lief, 't is zulks niet waard, 't is al te slechte gaaf.*
Ik was bijna in toorn op deze Waal ontsteken,* omdat hij onze reên zo schielijk af kwam breken.*

Charl. Daar was niets overig.* Gij hebt mijn wil gehoord.
Gij moet beloven aan vrouwmoeder niet een woord van 'tgeen gij op mijn hart gewonnen hebt, te zeggen. Ik zal het, op zijn tijd, haar zelf te voren leggen.*
Gij kunt mij midd'lerwijl bezoeken als galant.*

Lod. O lastig uitstel voor een hart vol minnebrand!
(*er wordt gescheld*)

Charl. Doe open, Klaartje. Wie of daar alweer zal komen?

Lod. Ik hoor de stem van mijn koezijn!*

Charl. Wat doet u schromen?

Lod. Het is de heer baron, die door zijn zotternij mij overal beschaamt. Mijn hart, ik vrees dat hij iets aan zal vangen dat u lichtlijk zal mishagen.

Charl. Een die verstand heeft, kan wel zotternij verdragen.
De heer baron zal nu misschien niet spoorloos* zijn.

al te slechte gaaf: klein presentje

ontsteken: ontstoken

onze ... breken: ons gesprek (reên = reden) zo plotseling onderbrak | *schielijk:* plotseling | *Daar ... overig:* Er viel niets meer te zeggen

te voren leggen: voorleggen

galant: aanbidder

koezijn: neef (Frans: cousin)

niet spoorloos: bij zinnen

ELFDE TONEEL – Jan, Lodewijk, Charlotte, Klaar

Jan Je suis vôt serviteur, madame, en mon koezijn.*
Vergeef mij, dat ik jouw gezelschap kom verstoren.
Zijn excellentie zal een blijde tijding horen.

Lod. Kent gij de schrijver van het opschrift* van die brief?
Hoe? Hebt gij brieven,* heer baron? Dat is mij lief.
Hebt gij er geen voor u?

Jan Ik heb er vijf gekregen.
En, tegen jou gezeid, ik was al wat verlegen
om geld. De wissel komt nou juist heel net van pas:
ik denk dat al mijn geld geen duizend ginjes* was.
En dat is niets, want wat kan duizend ginjes maken?*

Charl. (terzijde tegen Klaar, terwijl Lodewijk leest)
Dat is een grote som.

Klaar (terzijde tegen Charlotte) Ja, kon je daaraan raken,*
dat zou ons dienen in ons kraam.

Charl. (terzijde tegen Klaar) Zwijg. Hij is gek.

Jan Mejuffer, dit is al een kostelijk vertrek.

Charl. Mijnheer, zo passelijk.*

Jan O neen, het is zeer aardig.
Is dat tapijt niet wel een duizend guldens waardig?

Charl. Dat weet ik niet, mijnheer, dewijl 't bij erfenis
van iemand van 't geslacht* aan ons gekomen is.

Jan Mejuffer, jij komt mij zo aangenaam te voren,*
dat jij mijn hart bijna tot liefde zou bekoren.
Ja, zo de graaf, mijn neef, jouw minnaar niet en waar,
wij werden zekerlijk in korte tijd een paar.
'k Ben overal geweest, in Spanje, in Hongarije,
Mesopotamië, en ook in Picardije,*
in Zweden, Perzië, ja in Luilekkerland:
maar nergens juffertjes zo schoon en vol verstand
als jij bent, ooit gezien.

Lod. (terzijde tegen Jan)
Ha schelm, wie kan 't verdragen!
(tegen Charlotte)
Mejuffer, ik verzoek.

Charl. Zwijg maar, 't zijn malle vlagen.

Jan In Ethiopië heb ik er een gevrijd,*
die lijkt jou op een draad, 't is of je zusters zijt.
Zij was de dochter van Paap Jan,* die voor twee jaren

Je suis ... koezijn: Uw dienaar, mevrouw,
en beste neef

opschrift: adres
hebt gij brieven: met de 'brieven' in
deze passage worden geldwissels
bedoeld (zie de 'brief' die Jan aan het
eind van deze scène laat vallen en die
Charlotte in de volgende scène leest).
Lodewijks opmerking is echter ook nogal
woordspelig. Met de uitdrukking 'hij
heeft een brief' werd een opschepper,
een malle kwast aangeduid en 'een
brief hebben' kan ook betekenen:
de grote heer uithangen, zich iets
inbeelden | *ginje:* een muntsoort
(Engels: guinea)
wat ... maken: wat kun je met duizend
ginjes doen

raken: komen

zo passelijk: het kan er mee door

't geslacht: de familie

te voren: voor

Picardije: Picardië, streek in noordwest
Frankrijk

Paap Jan: legendarische
christenvorst van een
utopia-achtig rijk, dat in de
Middeleeuwen ergens in
Centraal-Azië gesitueerd werd,
maar in de verhalen geleidelijk
verschoof tot het in de loop van
de 16de eeuw vereenzelvigd
werd met Ethiopië. Pape
Jansland was in veel van
die verhalen een christelijk-
politiek equivalent van het even
legendarische Luilekkerland

gevrjyd: het hof gemaakt

getrouwd is met de cham, of keizer,
der Tartaren.*

Ik was er aan verloofd, ze was alreeds
mijn bruid,

maar die verbruste* cham heeft juist mijn trouw gestuit.*

Ik meen dat beest wel haast dat schelmstuk te betalen.*

Lod. (terzijde tegen Jan)

Hou op met liegen of

Jan De drommel* zal hem halen!

De cham zal weten wie hij heeft geaffronteerd!*

Lod. (terzijde tegen Jan)

Zwijg, zeg ik, of....

Jan Op 't minst dient hij wat afgesmeerd!*

Hoe? Zou die vent mijn bruid, die ik zo liefhad, houwten?

Zou hij, tot spijt van mij, Paap Jan zijn dochter trouwen?

'k Wou liever dat hij op een hete hekel* zat

of dat die cham zijn broek vol brandenetels had.

Lod. Zwijg liever van die cham en spreek van and're zaken.

Jan Koezijn, ik voel mijn hart zo in de liefde blaken

nu ik die juffer zie, dat ik niet laten kan

te spreken van mijn bruid, de dochter van Paap Jan.

Om haar zal ik altijd deez' schone juffer minnen

en ook mijn best doen om haar tot mijn bruid te winnen.

Doe jij je best al mee* en zie wie 't hachje* krijgt.

Lod. (terzijde tegen Jan)

Ik zweer u, heer baron!

Jan Ja graaf, of jij me dreigt,

dat bruit* me niemendal. Ik wil deez' juffer vrijen.

Doe jij je best ook maar, ik mag het heel wel lijten.

Lod. Mejuffer, 'k bid, vergeef deez' onbescheidenheid

van mijn koezijn. Gij weet....

Jan Mijn schone, ik ben bereid

om u te tonen dat ik hier niets heb misdreven,

hetgeen hem redenen kan tot misnoegen geven.

Charl. Mijnheer, wees vrij* gerust, dewijl 't maar kortswijl* is.

Jan Maar dat ik jou bemin, dat 's zeker en gewis.

Wat meen* je, graaf, dat jouw heer vader toe zou laten,

dat jij zou trouwen? Neen, hij zou jou dood'lijk haten.

Je vader is een man, die staat naar kwaliteit.

Hij heeft je een hertogin, voor 't minste, toegeleid.*

Het is de waarheid, je behoeft me niet te wenken.

de cham, of keizer, der
Tartaren: Jan, die het eerder
over Ethiopië had, husselt hier
achteloos de Aziatische en
Afrikaanse geschiedenissen
van Paap Jan door elkaar. Het
Tartaarse rijk lag in Mongolië;
cham spellen we tegenwoordig:
khan

verbrust: vervloekt | gestuit: verhinderd,
tegengehouden
meen ... betalen: ben van plan dat beest
spoedig die schelmenstreek betaald te
zetten

drommel: duivel

geaffronteerd: beledigd

afgesmeerd: afgeranseld

hekel: plankje met opstaande (scherpe)
tanden, gebruikt in de vlasindustrie (nog
bekend in de uitdrukking: over de hekel
halen)

al mee: ook | hachje: buit

bruit: doet, raakt

vrij: maar | kortswijl: grappenmakerij
(Duits: Kurzweil)

meen: denk

toegeleid: toegedacht

Lod. Mijnheer, hoe spreekt gij dus? Wat zult gij al bedenken om mij te kwellen? Mijn heer vader is lang dood.
(*terzijde tegen Jan*)
Ik heb 't haar wijs gemaakt.

Jan Mijn min is reeds zo groot,
dat ik warentig schier* de waarheid heb vergeten;
maar nou bedenk ik mij. Hij 's dood, ja, wel te weten,
zo dood gelijk een pier. Hij storf geheel t' onpas,
toen ik de bruigom met Paap Jan zijn dochter was.

Klaar Op wat wijs sturf hij? Hoe heeft hij de geest gegeven?

Jan Wel, kind, hij sturf omdat hij langer niet kon leven.

Lod. (*terzijde tegen Jan*)
O fielt,* gij zou mij door uw losheid* schier verraên.
(*hardop*)
Mijnheer, het wordt al tijd, kom, laat ons samen gaan.

Jan Laat ons deez' schone nog een weinig onderhouden,
of wil jij gaan? Ik blijf.

Lod. (*terzijde tegen Jan*) Ha schelm, het zal u rouwen!

Jan Dewijl je 't zo begeert, ik zal gehoorzaam zijn
en in ons logement een helder glaasje wijn
op haar gezondheid door mijn edel keelgat gieten.

Lod. Vaarwel, mijn schone. Ik hoop 't geluk steeds te genieten
van u te dienen, als gij mij zulks waardig kent.

Jan (*laat een brief vallen*)
Ik meen het ook zo, met ditzelfde compliment.

Charl. De eer is aan mij, en 't is mij leed dat ik de heren
niet beter naar hun waarde en staat* kan regaleren.*

schier: bijna

fielt: schurk | *losheid:* loslippigheid

staat: stand | *regaleren:* onthalen

TWAALFDE TONEEL – *Charlotte, Klaar, Constance, Fop*

Charl. Wat dunkt mevrouw, heb ik mijn rol niet wel gespeeld?

Fop En heb ik naar de kunst niet fraai een boer verbeeld?

Const. Tot nog toe gaat het wèl, mijn kind. Nu moet men maken,
dat hij gelegenheid verkrijgt om u te schaken.

Charl. Mevrouw, dat dunkt mij vreemd. Hoe durf ik zulks
bestaan?*

Wat reden hebt ge om mij tot zulk een zaak te raên,*
die zo uitsporig* is en strijdig met 't wellevens?*

Const. Dus doende hoef ik u geen huw'lijksgoed* te geven.
Ik doe 't uit nood, want werd gij, met mijn wil, de bruid,

bestaan: (erop) wagen, doen

tot ... raên: zulk een handelwijze aan te raden

uitsporig: onbetamelijk | *wellevens:* fatsoen

huw'lijksgoed: bruidsschat

dan kwam gewis terstond ons onvermogen* uit.

Daar wordt veel geld vereist tot al de omstandigheden van zulk een bruiloft. Met een graaf in d'écht te treden, dat is iets ongemeens.* Al was 't een edelman van minder staat, weet, dat ik 't niet uitvoeren* kan.

Klaar Mevrouw heeft groot gelijk. 't Is wonderwel verzonnen; die zaak dient niet versloft, maar metterhaast begonnen.

Charl. Ik durf het niet bestaan.

Klaar Verlies je er ook iets bij?

Charl. Mijn reputatie.

Klaar Ja, zet die maar aan een zij.

Laat jou een vogel die zo vet is niet ontslippen.

Const. Hij mint u teder, kind.

Charl. Ja, moog'lijk met de lippen.

Kan ik een hoveling vertrouwen?

Const. Neen, niet veel.

Maar zou een die niet mint u zulk een schoon juweel zo los vereren?* Neen, het blijkt dat zijne zinnen geneigd zijn te u-waarts. Wilt maar vrij de zaak beginnen.* Wees niet beschroomd, mijn kind, 't moet wel voor ons beslaan.*

Charl. Mevrouw, ik moet mij op die zaak terdeeg beraên.

Klaar Ik vind een brief. Die heeft de graaf misschien vergeten.

Charl. Klaar, hij is open?

Klaar Ja.

Charl. Dan moet ik d'inhoud weten.

(Charlotte leest:)

'k Neem de eer van u te contenteren,* genadig heer, op uw begeren, en zend twee wisselbrieven op de heer Kristoffel Ossekop, le grand banquier* der heren Denen. Zij zijn op zicht en reeds verschenen,* groot ieder van tweeduizend pond, die gij courant* ontvangen kond'. Hij woont te Brussel, in de Grote Kristoffel, naast de Kallefspoten. Hij is het wiss'len lang gewend en bij de Denen wel bekend. voorts valt voor ons niets meer te schrijven dan dat wij uwe dienaar blijven.

onvermogen: geldgebrek

iets ongemeens: niet zomaar iets

't niet uitvoeren kan: het me niet kan veroorloven

vereren: schenken

Wilt ... beginnen: ga maar gerust je gang

wel ... beslaan: goed voor ons aflopen

contenteren: voldoen, tevreden stellen

le grand banquier: (Frans) de grote bankier
Zij ... verschenen: ze zijn betaalbaar aan toonder

courant: in de plaatselijk gangbare muntsoort

En groet genadig uw koezijn,
de heer baron van Schraalenstein,
wiens kwaal ik hoop dat nu niet zwaar is.

Hans Yzerfresser, secretaris.

Klaar, breng die brief voort* naar de Gouden Muizenval.
Hij zal verlegen* zijn.

Klaar 't Is wel, juffrouw, ik zal.*

Kon ik de heer baron ook tot mijn min belezen*
en mocht ik barones, als jij gravinne, wezen,
ik was erbovenop.

Charl. Ei, zwijg die malle praat.

Hij is een edelman en gij van slechte staat.*
Hoe kan die malligheid u komen in de zinnen?

Klaar In ouwe tijen was 't mode om zo te minnen:
in Cats* staat immers van de schone Aspasia,
daar keuning Cyrus op verliefde, en haar zodra
niet had gezien of liet haar* door zijn dienaars schaken,
en tot een koningin, ten spijt van and'ren, maken.
Ben ik zo schoon juist niet als deze herderin,
het scheelt al evenwel heel weing, in mijn zin.*
Ik zal mijn best doen om de kerel te verleien,
en hij is gek: hij zal wel luist'ren naar mijn vleien.

Charl. Is 't ernst of boert?*

Klaar 't Is ernst.

Const. Hoe, Klaartje, wordt gij zot?

Charl. Mevrouw, gij ziet dat zij met deze zaken spot,
want zij heeft trouwbelofte aan onze Hans gegeven.

Klaar 't Is immers beter met een edelman te leven
en wezen barones, als met een arme knecht
een ordinarisje* op te zetten?

Fop Jij hebt recht,*
mijn zuster. Doe je best, je zelt de gek bepraten.

Charl. Dan zult gij Hans, waar ge aan verloofd zijt, dus verlaten?

Klaar Die koop ik af, indien ik rijk word, met wat geld.

Charl. 't Is wel. Doe vrij uw best en zie hoe dat gij 't stelt.
Verbrod ons werk maar niet door die uitsporigheden.*

Klaar Ik zal mijn zaken wèl beleggen,* en mijn reden.*
Zal ik nu met de brief voort naar zijn herberg gaan?

Const. Nog niet. Ik moet u eerst terdege doen verstaan*
op welke wijs gij met die heren dient te spreken,
opdat aan d'aanslag die 'k bedacht, niets zal ontbreken.

voort: meteen

verlegen: er verlegen om

't Is wel, ... zal: Goed, ... dat zal ik doen

belezen: verleiden, bepraten

slechte staat: eenvoudige stand

kan ... zinnen: kun je je zoiets mals in 't
hoofd halen

haar zodra ... liet haar: nauwelijks had
hij haar gezien of hij liet haar

in mijn zin: volgens mij

boert: grappenmakerij

ordinarisje: eethuis, gaarkeuken

recht: gelijk

uitsporigheden: dwaasheden

beleggen: overleggen | *reden:* woorden

verstaan: begrijpen

Charl. Men zij zo schielijk* niet. De zaak is van gewicht.
Klaar Dat 's raar! In mijn zin is de zaak niet zwaar, maar licht.

schielijk: haastig

Einde van het tweede bedrijf

DERDE BEDRIJF

EERSTE TONEEL – Lodewijk, Jan, twee lakeien

- Jan* Achthonderd guldens, heer, in één reis* weg te geven aan ene juffer die jij tweemaal van je leven aanschouwd hebt? Ik beken: je zijt vrij cordiaal,* maar ondertussen wordt de beurs geen kleintje* schraal.
- Lod.* Met spelen kan men weer aan and're schijven* raken. 't Was nodig, en het hielp bijzonder in mijn zaken: ik heb de juffer weg.*
- Jan* Ja, zij licht* jou, mijnheer.
- Lod.* Het is beklonken. 'k Zal haar trouwen, Jan.
- Jan* Ik zweer,
dat ik mij niet verlaat op juffers, die haar zinnen zo schielijk* buigen om een vreemdeling te minnen: daar schuilt wat achter.
- Lod.* Neen, ik hou hem voor geen man die ene juffer niet terstond bepraten kan: men kan de weêrmin haast bespeuren aan hare ogen.
- Jan* Zie toe, mijnheer, zie toe, een mens wordt licht* bedrogen. Die wedermin komt mij te schielijk; naar ik merk spruit zij uit kaalheid.* Is 't maar geen hoerenwerk.*
- Lod.* Ha, schelm! wat zegt gij daar?
- Jan* Ik bid, wil u betomen.
Hebt gij naar haar gedrag en staat* al wel vernomen?*
- Lod.* Jan, ik vertrouw mij op haar stam* en aad'lijk huis.
- Jan* Haar stam kan goed zijn en zijzelf nochtans niet pluís.
- Lod.* Gij lastert haar.
- Jan* O neen, ik heb mijzelf gekweten.*
Daar komt de waard, die zal haar zaken moog'lijk weten.

reis: keer

cordiaal: goedgeefs

geen kleintje: behoorlijk

schijven: duiten

heb ... weg: heb de juffer ingepalmd

licht: waarschijnlijk

schielijk: snel

licht: makkelijk

kaalheid: berooidheid | *hoerenwerk:* oplichterij

staat: welstand | *vernomen:* geïnformeerd
stam: afstamming

mijzelf gekweten: mijn huiswerk gedaan

TWEDE TONEEL – Lodewijk, Jan, De Waard, twee lakeien

- Lod.* (wijst op het huis van Constance)
Kent gij die juffer, daar ik flus* in praat mee was?
- Waard* Wel, zou ik niet? O ja, zij is een wakk're tas.*
Ze leeft heel zuinig, en ik hoor: zij het veel platen*

flus: daarnet

tas: meid, vrouwspersoon

platen: duiten

geërfd, versta je,* die haar oom het nagelaten,
die in Oost-Indje* is gesturven, dat je 't vat.*
Versta je wel, heer graaf? Nou, deuze grote schat,*
veurschreven en veurzeid,* moet deze juffer erven,
gelijk je weet, wanneer de moeder komt te sterven.
Want, as je weet, de zeun is stilletjes uit 't huis
vertrokken, as je weet. O mij! 't Was zulk een kruis
voor de ouwe vrouw, versta je, och, zij kon niet bedaren.

Lod. Hou op, ik heb genoeg, wilt de and're helft maar sparen
tot morgen, dat je 't vat, heer hospes, goê gezel.*
Ik ben je dankbaar, als je weet, versta je wel?

Waard Heer graaf, versta je wel, 'k zal eten klaar doen maken.
Wat lust je t'avond?

Lod. Gij kunt dat voor deez' tijd staken.
Wij zijn op zoek're plaats genodigd, dat je 't vat.

DERDE TONEEL – *Lodewijk, Jan, twee lakeien*

Lod. Wat zegt gij nu?

Jan Ik hoor, zij heeft een grote schat;
de juffer lijkt je van het hoofd tot aan de voeten.
En pozito, ze was wat licht:* tut, tut, wij moeten
zo nauw niet zien, want geld wordt toch bij elk geacht.

Lod. 'k Verzoek, dat gij uw plicht voortaan wat meer betracht.
Spreek met eerbiedigheid van haar of 'k wil u zweren...

Jan Hoe, word je kwaad, mijnheer? Ik zoek je maar te leren,
dat schijn geen waarheid is.

Lod. Wel, leer dan ook van mij,
dat gij bij juffers van verstand geen zotternij
beginnen moet. Wat bracht gij flus* al vreemde grillen
en leugens op de baan; 'k had werk om u te stillen.*
Dat praatje van Paap Jan had schier* ons werk verbrod.
't Is mijn geluk, dat zij u aanziet voor een zot.

Jan Mij dunkt, het staat zo braaf* bij juffers op te snijen
van grote zaken, heer. Het is de sjeu van 't vrijen.

Lod. 't Moet met verstand geschiên.

Jan Verstand ontbreekt mij niet.

Lod. (ziet Charlotte, die uit het venster kijkt)
(terzijde tegen Jan)

versta je: vat je

Oost-Indje: Indië (nu: Indonesië) | *dat je*
't vat: moet je weten | *deuze ... schat:*
dit ... kapitaal

veurschreven en veurzeid: voormeld en
voornoemd

hospes, goê gezel: waard, goede vriend

pozito, ze was wat licht: gesteld, ze nam
het (zedelijk) niet zo nauw (Latijn *posito:*
gesteld)

flus: daarnet

te stillen: de mond te snoeren

schier: bijna

braaf: flink

Zacht, Jan, me dunkt dat daar mijn lief uit 't venster ziet.
Laat ons nu veinzen, dat wij met elkaar krakelen.

Jan (Lodewijk slaande)
Je liegt het! Heb je 't hart mijn eer aldus te stelen?
(Lodewijk en Jan trekken de degens)

Lod. 'k Zeg dat het waar is. Ja.

Jan Graaf, haal het in je hals!*

Lod. Baron, beken het dan!

Jan Ik zeg nog eens, 't is vals!
En jij zult sterven!

Lod. Ha! Baron, ik zal mij wreken!

haal ... hals: neem dat terug

VIERDE TONEEL – *Klaar, Waard, twee lakeien, Jan, Lodewijk*

Jan Ik zal niet rusten voordat ik je heb doorsteken*.
(Zij worden gescheiden)

doorsteken: doorstoken

Waard Heer graaf, versta je wel, waar komt die kwestie deur?

Jan De kwestie, dat je 't vat, die komt maar door een leur*
van duizend guldens, die 'k met wedden heb gewonnen.

leur: futiliteit

Lod. 't Is om het geld niet, want dat zou men geven kunnen,
maar om het point* van eer. Wat geef ik om dat geld.

point van eer: erekwestie

Jan Ik zeg nog eens, kozijn,* dat jij mij aanstonds meldt
wie dat het zegt.

kozijn: neef (Frans cousin)

Lod. Baron, dat kunt gij zelf wel denken.

Waard Ei, heer baron en graaf, wilt toch malkaar niet krenken,*
versta je, zeg: wie is 't?

krenken: verwonden

Jan Dat raakt je niet, Jan Gat.*
Zo jij je erin steekt,* krijg je vuistlook,* vat je dat?
Kozijn, ik vraag nog eens of jij de man wilt zeggen.*
Daar ligt mijn degen.

Jan Gat: sukkel

erin steekt: mee bemoeit | *vuistlook:* een
pak rammel
zeggen: noemen

Lod. 'k Zal de mijne ook nederleggen.
(Lodewijk fluistert Jan wat in)

Jan Ik was in misverstand. Kozijn, ik heb de schuld:
'k verzoek excuus.

Lod. 'k Heb mijn belofte nu vervuld.

Jan Ik zal 't betalen.

Lod. Hou het geld, 't kan mij niet schelen.
Om duizend gulden, zulk een bagatel, krakelen?
't Is misverstand....
(tegen Klaar) Maar hoe? Zijt gij daar, zoete kind?

Het moeit* mij, dat gij ons tezaam in kwestie* vindt.
Klaar Ik wou alleen graag met zijn excellentie spreken.
Lod. Vertrek dan, hospes en lakeien.
Waard (terzijde) Selleweken!*
 Is duizend guldens bij dat volk een bagatel?
 Ik zal heur snijen van de beurs,* versta je wel.
Jan Heer graaf, ik zal u met het meisje allenig laten.
Klaar Neen, heer baron, jij moogt wel horen wat wij praten.

moeit: spijt | *kwestie*: ruzie

selleweken: (verbasterde vloek) bij
 Gods heilige weken

heur snijen van de beurs: ze wat lichter
 maken

VIJFDE TONEEL – Lodewijk, Jan, Klaar

Lod. Wel Klaartje, zeg mij, is uw boodschap kwaad of goed?
Klaar Daar is mijn juffrouw flus* een raar geval ontmoet,*
 derhalve heeft zij mij intijds* bij jou gezonden.
Lod. Wat raar geval?
Klaar Dat wij mevrouw, haar moeder, vonden
 in zulk een kwaad humeur, dat zij niets horen wou
 'tgeen tot je voordeel is. Zij zal, naar ik vertrouw,
 haar dochter ergens in een klooster op doen sluiten.
Lod. Wat reden heeft mevrouw om onze min te stuiten?*
Klaar Zij heeft je vrijerij een tijdlang aangehoord,
 waardoor zij weet dat jij haar dochter hebt bekoord.
 Zij noemt haar dartel,* wulps, ontbloot van goede zeden,
 een schandvlek van 't geslacht, die tegen alle rede*
 zichzelf vertrouwen durft aan ene vreemdeling.
 Maar bovenal verfoeit zij haar omdat ze een ring,
 die gij gekocht hebt, uit uw handen dorst ontvangen.
 'Hoe', zegt ze, 'gij moet zeer naar 't huwelijk verlangen,
 dat gij een vreemde graaf terstond in de armen valt,
 die zekerlijk met u tot zijn vermaak wat malt'.*
 In 't kort:* mevrouw heeft haar verboôn* u meer te spreken.
Jan Zou dan de juffrouw zich in 't klooster laten steken?
Klaar Niet anders dan door dwang.
Lod. Zwijg stil, ik hoor te veel.
 Dat voorwerp zo volmaakt! Dat beeld zo schoon en eêl!
 Zo net gevormd van leên!* Zo lief! Zo zoet! Zo aardig!
 De min van koningen en grote vorsten waardig,
 daar ik mijn vrijheid heb voor eeuwig aan verpand,
 zal ik dat missen! Ach! Het gaat me aan mijn verstand!
Klaar Uw lief heeft mij gelast u deze brief te geven.

flus: daarnet | *ontmoet*: overkomen
intijds: tijdig

te stuiten: tegen te houden

dartel: lichtzinnig
rede: redelijkheid, verstand

malt: dolt
in 't kort: kortom | *verboôn*: verboden

leên (= *leden*): ledematen

Lod. Licht* heeft zij 't laatst vaarwel in dit papier geschreven!
(leest)
Mijnheer, hoe groot uw liefde wezen mag,
men dwingt mij door het moederlijk ontzag*
om mij van u, voor altoos, af te scheiden.
Neem* dan niet vreemd dat ik mij moet bereiden,
om mij van u, die 'k achting draag, te ontslaan.
Vaarwel, gij zult altoos in mijn gedachten staan.
Is 't moog'lijk? Is mij dan dat droevig lot beschoren?
Na 't mij gelukt is om die schone te bekoren?

Jan Tut, tut, wat bruit het jou?* Je bent een man van staat.*
Ik wed, jij nog in 't kort* een keuningin bepraat.
Wat bruit jou die mevrouw met al haar vieze* grillen?
Nu zou ik ook, uit spijt,* haar kind niet hebben willen.
De vrouwlui menen dat de mannen gekken zijn.

Lod. Ik bid u, zwijg, baron. Gij kent de minnepijn,
die kracht der liefde niet, die mij nog zal doen sterven,
indien ik langer moet mijn zielsgenoegen derven.

Klaar Het is vergeefs, mijnheer, dat jij je lot beklaagt.
Ik kan wel merken dat mijn juffrouw liefde draagt
tot u, en dat zij nooit die liefde zal vergeten.

Jan Ja, kool met krenten, meid, dat is een smaak'lijk eten.*
Of zij hem al bemint, dat helpt hem wat, nietwaar?
Of weet je raad? Zo maak je raad ten eerste klaar.*

Lod. Ja meisje, weet ge iets tot mijn voordeel te verzinnen,
't zal u niet schadelijk zijn.

Klaar Daar komt mij iets te binnen...
Maar juffrouw zal 't niet doen...

Lod. Ei, Klaartje, spreek vrijuit.

Klaar Mijnheer, zij zal 't niet doen.

Lod. Ei, zeg mij! 'k Bid, besluit...

Klaar Zij zal licht* heel veel doen om uit de dwang te raken,
maar neen, zij zou...

Lod. Spreek op!

Klaar Heer graaf, je moet haar schaken.

Jan Ik moet een beest zijn, docht ik ook hetzelfde niet.
Het was warentig op mijn tong, eer zij het ried.*
Die meid was waardig dat zij wierd in goud beslagen.

Lod. Die raad bevalt mij en ik zou de aanslag wagen,
indien ik wist dat zulks mijn lief behaag'lijk vond.
Maar neen, zij weet nog niet hoe mij de liefde wondt.

Licht: wellicht

ontzag: gezag

Neem: vind

*wat bruit het jou: wat kan het jou
schelen | staat: stand, aanzien
in 't kort: binnenkort*

vieze: dwaze

spijt: nijd

kool ... eten: je kletst maar wat

*weet je ... klaar: weet je er iets op? Zeg
me dat dan nu meteen*

licht: waarschijnlijk

ried: aanraadde

Jan Zij kent de kracht nog niet van hare aantrekk'lijkheden.
 Zij weet nog niet wat dat het is in de echt te treden
 met zulk een grote graaf, de graaf van Habislouw.
 Zij weet niet, dat men haar 'genade'* zeggen zou
 als jij haar man was, en dat ze in een koets zou rijden
 van klinkklaar goud, gevolgd van acht'ren en terzijde
 door dienaars, elk zo bont* gelijk een harlekijn.
 Bloed!* Wist ze dat, ik wed ze wel geschaakt wou zijn.

Klaar (terzijde)
 De heer baron is 't hoofd geen kleintje weer op schroeven.*

Jan Het klagen, dunkt me, zal nu langer niet behoeven.
 Smeed nu het ijzer, wijl het heet is, maak besluit:
 je moet 'r schaken of je dingen zijn verbruid.

Lod. 'k Zal naar mijn kamer gaan om voort* een brief te schrijven.
 Kozijn*, gelief zolang op deze plaats te blijven
 met Klaartje. 'k Kom zo ras als 't moog'lijk is hier weer.

genade: genadige vrouw (beleefde aanspreektitel voor gravinnen, hier ironisch bedoeld)

bont: nl. bont uitgedost

Bloed: nondeju

geen kleintje ... schroeven: flink in de war

voort: meteen

kozijn: neef (Frans: cousin)

ZESDE TONEEL – Jan, Klaar

Klaar Die graaf, mijnheer baron, is al een wakker heer.

Jan O ja, als hij niet slaapt dan is hij altijd wakker.
 Ik ken je zeggen dat ik nooit geen beter makker
 gehad heb dan mijn neef. Hij is een dapp're vent;
 Alwaar gevochten wordt, is hij altijd omtrent.*

De slag van Ekeren* is door hem half gewonnen;
 was hij er niet geweest, men had hem niet begonnen.
 Hij is geweest voor Luik, voor Hoei, voor Keizerswaard.*
 De vijand vlucht terstond voor 't briesen van zijn paard.
 Hij deed de Schellenberg,* terwijl hij stampte, trillen.
 Roermond en Stevensweert,* waar wij van zwijgen willen,
 was knapkoek* voor hem. Maar de slag van Hoogstet,*
 bloed!

Daar toonde hij, zowel als ik, zijn heldenmoed.
 Daar zag men duizenden door ons in 't water dringen.*
 Te Ramillies* deed hij nog wonderlijker dingen:

slag van Ekeren: in deze en volgende passages (tot en met Bergen in Henegouwen) somt Jan allemaal veldslagen en belegeringen op die plaats vonden in de jaren 1702-1709, tijdens de Spaanse Successieoorlog (1701-1714). Hij noemt natuurlijk plaatsen waar de alliantie van o.m. Engeland, het Duitse Rijk en de Republiek zegevierde over Frankrijk en Spanje. Strijdtoneel waren vooral de Zuidelijke Nederlanden (nu: België), die toen deel uitmaakten van het Duitse Rijk. De slag bij Ekeren, dat pal boven Antwerpen ligt, vond plaats op 30 juni 1703

omtrent: in de buurt

Luik ... Keizerswaard: inname van Luik en Keizerswaard in 1702, van Hoei in 1703

Schellenberg: overwinning bij Schellenberg (Duitsland) in 1704
Roermond en Stevensweert: overgave van Roermond en het wat zuidelijker gelegen Stevensweert in 1702
knapkoek: kinderspel | *Hoogstet*: overwinning bij Höchstädt (Duitsland) in 1704

dringen: drijven

Ramillies: slag bij Ramillies (België) in 1704

hij had een ruiter daar bij 't haar gevat, uit klucht,*
 en gooide hem, met 't paard, knaphandig in de lucht,
 zo hoog dat hij van verre een vlieg geleet en daalde
 niet eer voordat men van de veldslag zegepraalde.

Klaar Met uw verlof, mijnheer, daar twijfel ik wat aan.

Jan Wist jij wat dingen hij had bij Turijn* gedaan,
 je zou niet twijfelen aan die van Oudenaarde,*
 daar hij de minste luis niet in het leven spaarde.
 Te Menen, Dendermonde, en Doornik, Rijssel, Aath,*
 en honderd steden, daar de tijd niet toe en laat
 om van te spreken, heeft hij wonderen bedreven.

Klaar Ik heb niet veel verstand, heer, van 't soldatenleven.

Jan Dit alles won hij met de slag van Malplaquet.*

Klaar Hoe kan dat moog'lijk zijn?

Jan Ja, maar 't was in zijn bed.
 Hij hoorde mij alleen die dingen maar verhalen
 en raakte voort* door die gevechten aan het malen.
 Hij heeft nog meer gedroomd, dat ik vertellen zal.

Klaar Ei, heer baron, verhaal wat anders; 't is te mal.

Jan Mij is wat raars gebeurd bij Bergen in Henegouwen,*
 dit is wel waardig dat wij 't in gedachten houwen.
 Daar werd ik door een mijn gesmeten naar omhoog
 met zulk een kracht, dat ik gelijk een vogel vloog
 en raakte bovenwinds. 'k Werd in een uur zes, zeven,
 met grote snelligheid door deze wind gedreven
 rondom de wereld, die 't fatsoen* heeft van een ei.
 Je ken wel denken, ik was schrik'lijk in de lij.*
 Ik raakte aan 't vallen, 'k had het leven ook verloren,
 maar 'k bleef juist hangen aan een porseleinen toren
 in China, met mijn rok.* Elk was daar op de been:
 zij hadden mij allang zien vliegen, zo ik meen.*
 In 't kort,* de koster kwam mij helpen en belezen:*
 hij dacht dat 'k Joosje* was, de heilig' der Chinezen,
 zodat de koning zelf mij zeer veel eer bewees.
 Toen ik dat zag, speulde ik voor Joosje, zonder vrees,
 en eiste dat ze me een scheepslading met juwelen
 bezorgen moesten, of de droes* zou met 'r spelen.
 De gekken deden 't en ik ging terstond te scheep
 naar Polen. Zeg eens, Klaar, was deze grap niet leep?

Klaar 't Kan niet gebeuren. Wie heeft ooit zo'n zaak vernomen?

Jan Mijn suikerzoete Klaar, een mens kan koddig dromen.

uit klucht: voor de grap

Turijn: slag bij Turijn (Italië) in 1706

Oudenaarde: overwinning bij
 Oudenaarde (België) in 1708

Menen ... Aath: inname van Menen en
 Dendermonde in 1706, Doornik 1709,
 Rijssel 1708, Aath 1706 (alle België,
 behalve Rijssel = Lille, Noord-Frankrijk)

Malplaquet: slag bij Malplaquet (Noord-
 Frankrijk) in 1709

voort: meteen

Bergen in Henegouwen: inname van
 Bergen (= Mons, België) in 1709

fatsoen: vorm

in de lij: (scheepsterm) in een
 verschrikkelijke toestand

rok: legerjasje

zo ik meen: denk ik zo

in 't kort: kortom | belezen: van de duivel
 verlossen (door het uitspreken van
 bezweringen) | Joosje: de duivel

droes: duivel

Klaar Zo, heb je 't maar gedroomd?

Jan Dat zeg ik immers, meid.

't Is alles maar gedroomd, dat heb ik jou gezeid.

Klaar Uw snaakse geest, mijnheer, is wonderlijk en aardig.

Jan Veel dames achten mij heur zoet gezelschap waardig.

Maar 'k acht ze niet, omdat jouw liefelijk gelaat,

de mooiste van 't salet,* in glans te boven gaat.

Je bent, begut, een meid die fiks zijt op je koten

en niet ongoelijkjes, maar glad van muil en poten.

Klaar Dat lijkt wel scheren ...*

Jan Neen, ik ben verliefd op jou.

Ik wou wel, dat je mij een zoentje geven wou.

(Hij zoent Klaar)

Klaar Nou, nou, het is zo wel, is dat een mens ook drukken!*

Ei foei! Schei uit, baron! Niet meer! Hoe zel het lukken?

Ga liever naar 't salet en zoen daar jouws gelijk.

Jan Och, och! Me dunkt dat ik van liefde schier* bezwijk.

Klaar Ei, ei, 't is lang genoeg, je bent een harde zoender,

je hebt een baard zo scherp, gelijk een platte boender.

Mijn wang is al* aan bloed.

Jan 't Komt dat ik je bemin.

Ik heb jou liever als de grootste koningin.

Klaar Ik kan 't wel denken.

Jan Meid, ik wil het je wel zweren.

Klaar 't Is lang genoeg, mijnheer. Met mij de gek te scheren

is gans onnodig.

Jan 'k Zeg nog eens, dat ik het meen.

Ik heb jou al bemind, toen jij mij eerst verscheen.

Ziedaar, dit goudstuk meen ik* jou op trouw te geven;

wij zellen met mekaar in Polen heerlijk leven.

Ziedaar, daar is mijn hand, ik meen het zeker, Klaar.

Klaar Je zegt het wel, mijnheer, doch doet 't moog'lijk maar...

Jan Neen, neem maar aan, ik zweer warentig je te trouwen.

Klaar Ja maar, ik vrees, baron, je zel je woord niet houwen.

Al ben ik maar een meid, 'k pas nochtans op mijn eer.

En ben ik slecht van staat,* mijn vader was een heer

van aanzien, waar het door de tijd mede is verlopen.

Jan Ja, zulke mensen vindt men veel, mijn hart, bij hopen.

Elk moet zich troosten, want het is een slechte tijd.

Al ben je 't geld, je bent de adel nog niet kwijt.

Klaar Mijn adellijk geslacht wordt nog bij elk geprezen.

salet: salon (hier bedoeld als 'het damesgezelschap dat op visite samenkomt in de salon')

lijkt ... scheren: klinkt als grappenmakerij

drukken: onder druk zetten

schier: zowat

al: helemaal

meen ik: ben ik van plan

slecht van staat: van eenvoudige stand

Jan Je woont in Utrecht, zou je niet van adel wezen?
Ik kon wel zien, mijn hart, dat jij van adel waart.
Ha! Zo mijn stam* zich met uwe eed'le stamme paart,
wat zal jouw wapen* bij het mijne heerlijk pronken.

Klaar Wel, heer baron, je zou me schier in min ontvonken.
Ik weet niet wat ik deed, indien gij ernstig spraakt.

Jan De min heeft mij alreeds gezengd, gebrand, geblaakt,
gebakken en gestoofd, ik ben bekwaam om te eten.
Wat drommel wil je meer van mijne liefde weten?

Klaar (terzijde)
Ik zal het wagen, want de gek is al verward.*

Jan Nu Klaartje, zeg maar ja. Ik meen 't, met al mijn hart.

Klaar Welaan, mijnheer baron, ik laat mij dan bepraten.

Jan Mijn lief, ik zweer dat ik je nimmer zal verlaten.
Ziedaar, ontvang mijn trouw.

Klaar Daar is ook iets van mij.

Jan Een kusje.

Klaar Zacht, mijnheer. 't Is hier op straat te onvrij...
Daar komt de graaf weerom.

stam: stamboom
wapen: familiewapen

al verward: helemaal in de war

ZEVENDE TONEEL – *Lodewijk, Jan, Klaar*

Lod. Ik heb de brief geschreven.
Wil die mijn engelin terstond in handen geven,
opdat zij ziet hoe mij mijn ramp ter harte gaat.

Jan Mag ik niet zien, kozijn, wat in dit briefje staat?

Lod. Ja, lees het vrij,* mijnheer.

Jan (leest) Mijn hart! Mijn uitverkoren!
Ik heb door uw gezicht* mijn vrijheid reeds verloren.
Indien ik hopen durf dat gij mij wedermint,
wees dan verzekerd dat ge een minnaar in mij vindt,
die moed heeft om ten dienst van u 't al op te zetten*
wat hij bezit. Ja, geen gevaar zal mij beletten
om u te redden. Vrees de haat der vrinden* niet:
die slijt licht* door de tijd. Vaarwel, 'k wacht met verdriet
naar 't ogenblik dat ik uw antwoord zal ontvangen.

Klaar Die brief is puik. Ik zal hem juffrouw aanstonds langens*
en brengen je zo gauw als 't moog'lijk is bescheid.*

vrij: gerust

door uw gezicht: op de aanblik van u

't al op te zetten: alles op het spel te zetten

der vrinden: van de familie

licht: makkelijk

langens: aanreiken

bescheid: bericht

ACHTSTE TONEEL – Lodewijk, Jan

Jan Dat is een wakk're tas;* wat dunk je van de meid?
Wie zou geen zieke bruid met zulk een hart besparen?
En ze is al redelijk verstandig naar haar jaren.
Ik ben er bovenop als ik haar trouw, mijnheer.
O bloed!* Wat ben ik blij! 'k Heb al wat ik begeer!

Lod. Hoezo?

Jan Wij hebben reeds beloofd mekaar te trouwen.

Lod. Hoe? Wordt gij gek? 't Is maar een meid, het zal u rouwen.

Jan O neen, mijnheer, zij is een vrouwmens naar mijn lijf,
mij dient geen pimpelmees.* Ik zocht maar naar een wijf,
dat naar mijn zin was.

Lod. Jan, gij hebt u wel gekweten.
Hoe zal het gaan als zij in 't end eens komt te weten
dat zij bedrogen is en gij geen man van staat,*
gelijk gij voorgeeft, zijt.

Jan Mijnheer, dan dag en raad*.
Maar zeg mij eens, hoe zal Charlotte staan te kijken,
als jij geen graaf bent? Want dat moet in 't end ook blijken.
Haar liefde zal misschien dan ook zo groot niet zijn.
Zij mint je uit redenen van staat, naar alle schijn.

Lod. 'k Zie op haar kapitaal. Daar kunnen wij van leven.

Jan Ja, als haar moeder haar dat kapitaal wil geven.

Lod. De zwarigheid voor mij is klein, mijn lieve Jan,
als ik Charlotte tot de vlucht bewegen kan.
Mevrouw van Adelpoort zal lichtelijk bedaren;
die haat, hoe groot zij schijnt, zal slijten door de jaren.

Jan Maar ondertussen moet je zorgen hoe je 't stelt.

Lod. Charlotte neemt gewis juwelen mee, en geld.

Jan Maar à propos, verneem je nog niets van je vrinden?*

Lod. Vrouwmoeder is verhuisd, ik kan haar nergens vinden.
Ik ben geweest, waar zij het laatste heeft gewoond.
't Was mij een vreugd, werd mij haar woonplaats eens
getoond.

Jan Zij is misschien heel rijk. Ze ken licht* platen* geven.

Lod. Indien zij rijk was, zou 'k op deze wijs niet leven;
ik was niet weggegaan.

Jan 't Schort haar dan mee aan goed.*
Mijnheer, me dunkt dat jij dan niet meer zoeken moet:
ons oov'rig kapitaal zou dan meer aanstoot* lijn.

tas: vrouwspersoon, huwbare jonge
vrouw

O bloed: nondeju

pimpelmees: nuf, poppetje

staat: (wel)stand

dan dag en raad: komt tijd, komt raad

vrinden: familie

licht: misschien | *platen:* duiten

mee aan goed: ook aan kapitaal,
bezittingen

aanstoot: schade

Achthonderd guldens zijn al happa* deur je vrijen,
dat 's meerder als je part. Het oov'rig restje hoort
aan mij, gelijk je weet, mijnheer, door ons accoord.

Lod. Ik weet van geen accoord.

Jan Wij zouden ummers delen
al wat wij wonnen met het dobbelen en spelen?

Lod. Goed, hou maar rekening,* zo kom je niet tekort.

Jan Maar als die rekening dan niet betaald en wordt?

Lod. Heb maar geen zorg. Ik zal uw diensten wel belonen
en u, zolang ik leef, mijn dankbaarheid betonen;
'tgeen gij tekort komt, u betalen, en nog meer...

Jan 't Is wel*, maar wie zal daar uw borg voor zijn, mijnheer?

Lod. Mijn aad'lijk woord.

Jan Daar zou de lommerd niet op schieten.*

Lod. Ei, Jan, uw malle klap begint me te verdrieten.
Betrouw u op mijn woord.

Jan 't Is wel, ik ben tevreên,
dewijl ik moet. Maar zacht, 'k zie Klaartje herwaarts treên.

hou maar rekening: hou de kas maar bij

't Is wel: goed

Daar ... schieten: daar geeft de lommerd
geen geld voor

NEGENDE TONEEL – *Lodewijk, Jan, Klaar*

Klaar Heer graaf, zij heeft de brief al bevende gelezen.
Ik merkte dat zij 't u zou toestaan, aan haar wezen.
Maar evenwel, zij is nog niet geresolveert.*
't Komt haar te schielijk voor,* mijnheer, maar zij begeert
dat gij haar t'avond, voor 't balkon, zult komen spreken,
te zeven uren.

Jan Bloed! Dat is een heerlijk teken!

Lod. (geeft geld aan Klaar)
Zeg aan mijn lief, dat ik zal komen op die tijd,
en presenteer mijn dienst aan haar. Dat 's voor uw vlijt,
die gij hebt aangewend.

Klaar Mijnheer, met geen gedachten...
Zoveel wel, heer!

Jan Je moet geschenken nooit verachten.

Klaar Ik dank je zeer, heer graaf! 'k Durf hier niet langer staan.

Lod. Vaarwel, ik zal zolang in onze herberg gaan.

Jan Nou, Klaar, je weet wel wat wij hebben afgesproken?

Klaar Ja, wees gerust, baron. Die praat dient afgebroken,
want zo mevrouw mij zag, dan was de zaak verbrust.*

is ... geresolveert: heeft nog geen besluit
genomen
't ... voor: het lijkt haar te plotseling

verbrust: verprutst

Jan Heel goed. Wees dan tevreên, al word je niet gekust.

Einde van het derde bedrijf

VIERDE BEDRIJF

EERSTE TONEEL – *Charlotte, Constance, Klaar, Fop en Hans, beiden in lakeienkleden*

Klaar Je denkt wel, juffrouw, op de klok van zeven uren?

Charl. Ik ben zeer ongerust en kan van angst pas duren.*
Mevrouw, rechtuit gezegd, ik durf het niet bestaan.*
't Is ook te schand'lijk met een minnaar door te gaan.
Zo 't kwalijk uitvalt, 't zal mij al mijn leven spijten.

Klaar Tut, tut, geen mens zal jou, hetgeen je doet, verwijten.

Charl. Ik wacht nog wat, misschien dat broeder hier haast*
koomt;

men hoor' wat hij ons raadt: wij kunnen onbeschroomd
aan hem verklaren hoe de zaken zijn gelegen.
Hij kan ons helpen door veel erelijker wegen.*

Const. Gij hebt al wat gelijk, dat heb ik niet bedacht;
de tijd van broeders komst dient eerst nog afgewacht.
Indien hij geld heeft om de bruiloft uit te voeren,
is alles wel. Ik wil uw hart niet meer ontroeren.
'k Zou ook niet toestaan dat gij wegging, zo 'k niet wist
dat 't mij aan geld ontbrak. 'k Bedacht alleen deez' list,
gelijk gij weet, uit nood.

Klaar Mevrouw, 't kon wel gebeuren,
dat jij jou dat besluit voor altoos zou betreuren.
De graaf zal denken dat hij van je wordt begekt
en moog'lijk dat hij dan om dat affront* vertrekt.

Const. Indien hij haar bemint, zal hij zo licht* niet scheiden,
want anders blijkt het, dat hij ons zoekt te misleiden.
(*Daar wordt gescheld*)
Wie of daar schelt?

Klaar Dat zal misschien de snijer* zijn
of lakenkoper,* om te manen.* 't Zijn gezellen,
die ik niet langer weet met praatjes uit te stellen.*

Const. Zeg dat wij uit zijn. Speld dat volk wat op de mouw.

Klaar Indien zij 't zijn, zal ik mijn best wel doen, mevrouw.

Charl. Licht,* dat het broeder is; die kan hier nu al wezen.

Const. 't Kan zijn, doch ik heb reên om 't tegendeel te vrezen.
'k Ben bang voor crediteurs, zodra er wordt gescheld.

pas duren: het nauwelijks uithouden

bestaan: (erop) wagen

haast: gauw

door ... wegen: op veel fatsoenlijker
manieren

affront: belediging

licht: makkelijk

snijer: kleermaker

lakenkoper: stoffenhandelaar | *manen:*
aanmanen (nl. tot betaling van de
achterstallige rekeningen) | *met ...*
stellen: aan het lijntje te houden

licht: misschien

TWEEDE TONEEL – *Karel, Charlotte, Constance, Klaar,
Hans, een lakei van Karel*

Const. Het is uw broeder! Ach, ik ben van vreugd ontsteld!
Wees welkom, waarde zoon!

Charl. Wees welkom, lieve broeder.

Karel Wat is 't me een vreugd, dat ik u zien mag! Ach,
vrouwmoeder!

Wat heb ik u misdaan, misleid door mijne jeugd!
Vergeef mijn losheid!*

losheid: lichtzinnigheid

Const. Ach, mijn waarde zoon! De vreugd
verhindert mij, ik kan van blijdschap nauwlijks spreken!
Omhels mij!

Karel (*omhelst Constance*)
'k Heb misdaan!

Const. O neen, mijn zoon, ik reken
dat gij door uw vertrek de grond van ons geluk
gelegd hebt. Ach, wat vreugd, na zoveel ramp en druk!*

druk: benardheid

Wie had gedacht dat ik u in mijn oude dagen
nog weder zien zoude! Al mijn tegenspoed en plagen
en droefheid zal ik nu vergeten! Kom, mijn kind,
omhels uw broeder, die ge in 't leven wedervindt.

Karel (*omhelst Charlotte*)
Mijn zuster!

Charl. Broer!

Klaar 't Is hier bijzonder druk met kussen
en ik krijg niet een brui, van 't bijstaan, ondertussen.*

*ik ... ondertussen: ik sta er bij en
ondertussen krijg ik niks*

Karel Wel Klaartje, leef je nog!

Klaar Ja, zo 'k niet beter weet.

Och, dat je wist, mijnheer, hoe deerlijk dat ik kreet,*
toen jij zo stilletjes en zonder eens te spreken
vertrokken was, en dat ik van je taal noch teken
kon horen waar je was, je zou mij ook mij ook wel eens...
Je weet wel, wat ik meen.*

kreet: hilde

Karel Dat's licht* wat ongemeens!

meen: bedoel

Klaar O neen, niets ongemeens, je hebt het van je leven
wel meer gedaan.

licht: vast

Karel En wat?

Klaar Een welkomstzoen gegeven.

Karel Gij zijt nog de oude Klaar, een snaakje van een meid.
Daar's dan een zoen.

Klaar En jou ook één, tot dankbaarheid.

Const. Klaar, wil die dartelheid* een weinigje betomen.
Mijn zoon, waar is uw liefste? Of zijt ge alleen gekomen?

Karel Ik wacht mijn lief haast,* 'k ben te paard vooruit gereên;
ze is op de wagen.

Const. Hoe? Liet gij haar zo alleen?

Karel Ik kom hier om te zien, hoe 't staat met onze zaken,
om, zo hier iets ontbrak, eerst op zijn stel* te raken.
Mijn liefste weet niet hoe het bij ons is gesteld.
Hebt gij mijn laatste brief en 't pakje met dat geld
ontvangen?

Const. Ja, mijn zoon. 'k Geloof dat uwe leden*
vermoeid zijn van de reis; gij hebt licht* hard gereden?

Karel O, ja, ik ben vermoeid.

Const. Laat ons dan binnen gaan.
'k Zal u een voorval, 'tgeen ons voorkomt, doen verstaan,*
van zeeke' re graaf, die met Charlotte zoekt te trouwen.

Karel Een graaf, mevrouw!

Const. Treed voort, 'k zal u de zaak ontvouwen.

dartelheid: wulpsheid, speelsheid

wacht ... haast: ik verwacht mijn lief
gauw

op zijn stel: in orde

leden: ledematen

licht: misschien

doen verstaan: vertellen

DERDE TONEEL – *Klaar, Hans*

Klaar Wel, Hansje, sta je daar en spreek je niet een woord?

Hans Dat raakt je niet.

Klaar Mijn bloed!* Hoe ben je zo verstoord?

Hans Wat bruit dat jou?*

Klaar Je bent nochtans mijn uitgelezen,*
die haast* mijn bruidegom, mijn man en voogd* zelt
wezen.

Hans Dat zel je liegen.

Klaar Hoe? Waarom, mijn lieve Hans?

Hans Dat weet je wel.

Klaar Mijn hart, zeg: is er dan geen kans
om jou met tranen te vermurwen, noch met smeken?
Mijn lieve maatje, ik bid, wil toch een woordje spreken.
Je weet immers, dat ik je altijd heb bemind?
Het spijt me, dat ik je in zo'n kwaad humeur vind.

Hans Dat raakt me niet.

Klaar 't Is wel, wil jij geen reden horen?*

Dan is 't huw'lijk af, dat zeg ik van tevoren.

bloed: kerel, domoor

Wat ... jou: wat kan jou dat schelen

uitgelezen: uitverkorene

haast: gauw | *voogd:* meester

't Is ... horen: goed, wil je nergens naar
luisteren

Hans 't Kan mij niet schelen.

Klaar Goed, dan trouw ik met een aêr,*
tot spijt van* jou. Je moet me niet veel
bruïen,* vaêr.

Dat is een hangbroek!* Dat 's een puikje
der portretten

uit de almenak!* Jawel, men hoort je
beeld* te zetten,

van klinkklaar goud gemaakt, vlak op de vulliskar.

Hans Dat zou heel mooi zijn.

Klaar Ja, dat zou heel mooi zijn, nar.

Hans Maar vrijt jou die baron,* zeg, Klaar? 'k Begin te vrezen.

Klaar Dat raakt je niet.

Hans Hoor, Klaar, je bent mijn uitgelezen.

Ik meen* 't zo kwaad niet, zeg, wat zegt mijnheer baron?

Klaar Wat raakt dat jou?

Hans Ei, hoor! mijn pinksterblom, mijn zon,
wij zellen met mekaar, gelijk gezegd is, trouwen.

Klaar Dat zel je liegen.

Hans Och! Hoe ken je jou zo houwen,*
mijn schepseltje, je weet dat ik je zo bemin;
en gist'ren had je ook in jouw Hansje grote zin.
Het is voor jou, dat ik zo zuinig weet te sparen.

Klaar Dat 's goed voor jou.

Hans Och Klaar, wil toch jezelf bewaren,*
want die baronnen zijn zo vol van guiterij,
je weet het niet, mijn kind.

Klaar Hans, zorg jij niet voor mij.*
Je hebt de paspoort* en de bons,
'k wil jou niet kennen.

Hans Ziedaar, de mortepaai moet jou en mij
dan schennen.*

Heb jij het hart, dat jij, karonje,* me verlaat?
Ik zal die gekke vent waarnemen* op de straat
en kloppen hem zo plat als stokvis* met mijn handen.

De kuiten zal ik hem afbijten met mijn tanden
en voort de rest zo kort als potjebeuling* slaan.

Klaar Ja, maar, mijn lieve vaêr, hij is al mede een haan.
Hij zou dan op jouw kop zodanig vliegen vangen,*
dat jij zou wensen, dat je al zalig was gehangen,
gelijk je wel verdient voor jouw bedriegerij.

een puikje... almenak: wellicht een zinspel op het feit dat de illustraties in toenmalige almanakken, veelal goedkoop geproduceerde boekjes, van nogal onbeholpen kwaliteit waren. 'Portret' was ook een ironische of geringschattende beschrijving van een persoon: sujet, heerschappij (vergelijk het tegenwoordige: 'dat is me een portret')

aêr: ander

tot spijt van: in weerwil van

bruïen: hinderen

hangbroek: voddendaal (iemand wiens broek van 't lijf hangt)

beeld: beeltenis, portret

vrijt ... baron: maakt die baron jou het hof

meen: bedoel

jou zo houwen: zo doen

wil ... bewaren: pas toch goed op jezelf (oftewel: op je maagdelijkheid)

zorg ... mij: maak je om mij geen zorgen

je ... paspoort: je krijgt je congé

karonje: feeke, helleveeg (Frans: carogne) | *waarnemen:* opwachten

stokvis: gedroogde kabeljauw

voort: daarna | *zo ... potjebeuling:* tot moes (potjebeuling: meelpap)

op jouw kop ... vangen: je zo'n pak slaag geven

mortepaai... schennen: (vermoedelijke betekenis) die klaploper (of: bedrieger) moet ons dan te gronde richten (van Frans morte paye, 'dode soldij', nl. soldij die wordt uitbetaald aan invalide soldaten en matrozen die niet meer in dienst zijn)

Hoor, monsieur Poerlaron!

Hans (haalt de trouwbelofte uit zijn zak)
 Je bent een vuile prij,*
 een lichtekooi. Ik zweer, je zel het je betreuren.
 Zie, daar 's je trouwbelofte, ik zal ze aan stukken scheuren.
 Ik ken je nou niet meer, ik wil je niet meer zien.

Klaar (haalt hem ook tevoorschijn)
 Zie Hans, dat gaat je veur;* het moet gelijk geschiên.

Hans Maar wacht een beetje, Klaar, is 't ernst? Of is het scheren?*

Klaar Dat is mij evenveel,* zoals je zelt begeren.

Hans Ik doe 't maar om te zien of jij me nog bemint.

Klaar Ik meen het ook niet, Hans. Ik was alleen gezind om je eens te toetsen, en hetgeen hier is bedreven, dat moeten wij mekaar van harte weer vergeven.

Hans Daar sla geluk toe, drie pond vijgen op de koop.*

Klaar Vier vaten wijn daarbij, drie ankers* met een stoop.*
 Maar zacht, daar is mevrouw.

prij: loeder

dat gaat je veur: vooruit dan (veur = voor)

is het scheren: hou je me voor de gek

is mij evenveel: maakt me niet uit

Daar sla ... op de koop.
 woordspel op 'slaan' en '(oor)
 vijgen'; daar sla geluk toe
 (daar moge geluk op volgen) is
 wellicht ontleend aan Hoofts
 Warenar

ankers: een anker is ongeveer 38 liter |
 stoop: inhoudsmaat van 2 liter

VIERDE TONEEL – Karel, Constance, Charlotte, Klaar, Hans, Fop, lakei van Karel

Karel Gij zegt mij wond're trekken*
 en listen, maar de tijd zal alles wel ontdekken.
 Die brief is mij verdacht, dewijl ik niemand kan
 in Brussel, die zo heet gelijk als deze man.
 Kristoffel Ossekop, bankier der heren Denen?
 't Is een verdichte* naam.

Charl. Zou dan mijn broeder menen,*
 dat zulk een graaf bekwaam zou wezen tot bedrog?

Karel Hetgeen men nu niet weet, leert ons de tijd licht* nog.
 'k Heb meer messieurs* gekend die, om fortuin te maken,
 opsneden van hun staat* en wonderlijke zaken
 verzonnen om een duif te lokken in het net.
 Daar is te Brussel korts* een kerel vastgezet,
 die zich een graaf noemde en ook niet ontzag te vrijen
 bij jufferen van rang. Hij had die schelmerijen
 al lang gepleegd, eer hij bekend werd voor een guit.*

trekken: trucs

verdichte: valse

menen: denken

licht: misschien

messieurs: heren

opsneden ... staat: opschepten over hun stand

korts: onlangs

voor een guit: als schelm

Derhalve, zuster, dient uw vrijerij gestuit,
tотdat men naar zijn staat terdege heeft vernomen.*

'k Zal hem verzoeken of hij hier belieft te komen,
zodra mijn lief hier is, wйl ik nieuwsgierig ben
en niet gerust zal zijn voor ik die grave ken.

Charl. Zijn deugden kan men aan zijn ommegang* bespeuren.

Karel O zuster, 'k waarschuw u, men ziet het meer gebeuren.

't Kan een bedrieger zijn. Al zijt gij kloek van geest,
daar zijn wel wijzer* door de schijn bedot geweest.

Klaar Dat hij een graaf is, heer, daar wil ik wel
op zweren,

want hij voert staat* en 't gaat niet aan zijn
kouwe kleren,*

t gaat ... kleren: het laat hem
onverschillig. Deze passage is
te lezen als: het doet hem niks
als hij me geld (nl. een pistool)
geeft, oftewel: geld speelt voor
hem geen rol

al douwt hij me een pistool uit vrindschap in mijn hand.
Er is geen nobelder noch beter heer in 't land.

Karel Dat is een schoon bewijs! Zulks kan genoeg geschieden,
al is hij juist geen graaf. Men kan verachte lieden
niet onderscheiden van de grootste, indien het geld
hun veinzerij bedekt. 'k Zie veel, hetgeen ons meldt
dat wij bedrogen zijn. De tijd zal 't best ontdekken.*

Charl. Maar frère,* uw onderzoek mocht hem tot gramschap
wekken.

Karel Ik merk, hij heeft u reeds al binnen* door de min.

'k Zoek maar te peilen hoe hij 't met u heeft in de zin.

'k Zal hem beleefd, gelijk een edelman, ontmoeten,
en in zijn logement, flus en passant,* begroeten.

Maar laat ons met met elkaar nu heengaan, naar de poort,
de wagen wachten.*

Const. Goed. Hoor, Klaartje! Hang eens voort
theewater op;* wij gaan mijn dochter t'zamen halen.
Maak alles op zijn stel,* tsa,* wakker, niet te dralen!
Wij komen, denk ik, in een klein half uur weer hier.
Indien de graaf hier komt, zo geef hem dit papier
van Stoffel Ossekop, 'tgeen hij hier heeft verloren.

Karel Als gij hem spreekt, zo laat hem vrij* de tijding horen,
dat ik gekomen ben.

Klaar Dat zal ik doen, mijnheer.

Const. Nu, als gezegd is, Klaar, wij komen daad'lijk weer.

En ik gelast u, dat het water dan moet koken.

Klaar 't Is wel,* 'k zal metterhaast wat hoepelstokken* stoken,
wij hebben juist geen hout, tot nog toe, in ons huis.

vernomen: geïnformeerd

ommegang: manieren

wijzer: wijzere mensen

voert staat: houdt er de levenswijze van
een aanzienlijk persoon op na

'ontdekken: leren (eigenlijk: onthullen)

frère: broer

al binnen: helemaal gestrikt, verschalkt

flus en passant: straks in het
voorbijgaan

wachten: opwachten

hang ... op: hang gauw de theeketel
boven het vuur
op zijn stel: in orde | *tsa:* vooruit

vrij: gerust

't Is wel: goed | *hoepelstokken:* de stokjes
waarmee kinderen *hoepels voortrollen*
(de bedoeling is niet duidelijk: waren
hoepelstokken goedkoper dan echt
brandhout? Brandden ze slechter?)

VIJFDE TONEEL – Charlotte, Klaar, Hans

- Charl.** Maar Hans, ik hoorde flus* hier zulk een groot gedruis, wat was dat?
- Hans** Niemendal.
- Charl.** Ik hoorde u nochtans kijven.
'Tgeen hier geschiedt, moest toch vooral verholen* blijven.
- Klaar** 't Was onder ons, juffrouw, het raakt jouw zaken niet.
Hans keef op mij, maar 't is door jaloezie geschied.
Ik heb het hem, uit grond mijns harten, al vergeven.
Hij dacht dat die baron...
- Charl.** (tegen Hans) Heb je daarom gekeven?
(er wordt gescheld en Klaar doet open)
Wat heb jij groot verstand! Zou zulk een edelman zijn zinnen stellen op een meid? Mij dunkt, dat kan niet wezen.
- Hans** Hij is gek.
- Charl.** De graaf zou 't niet gehengen.*
- Hans** Juffrouw, hij zou de meid misschien in schande brengen.
Ik heb vooral geen zin in horens,* dat je 't vat...
'k Praat van de drommel* en daar komt hij zelf op 't mat.
- Charl.** Gij moet die edelman behoorlijk respecteren, gelijk 't de staat vereist van zulke grote heren.

flus: zojuist

verholen: geheim

gehengen: toestaan

in horens: om horens opgezet te krijgen
(d.w.z. de bedrogen echtgenoot te zijn)
drommel: duivel

ZESDE TONEEL – Jan, Klaar, Charlotte, Hans

- Jan** Vind ik je thuis? Dat 's goed, mijn suikerzoete Klaar.
- Klaar** Ja, heer baron, 'k ben tot je dienst, gebied mij maar.
- Jan** Juffrouw, mijn neef heeft lang hier voor de deur staan wachten
en turen naar 't balkon. Maar tegen zijn gedachten* kwam een aanzienlijk heer hier uit het huis, mevrouw verzelde hem. Hij wist niet wat hij denken zou, temeer, omdat hij ook een stoet zag van lakeien.
En daarom kom ik hier. De kerel zou schier* schreien van droefheid, omdat hij niet weet wat dit beduidt.
Hij denkt al dat je bent veranderd van besluit en dat dit moog'lijk zal een medeminnaar wezen.
- Klaar** O neen, de graaf heeft daar in 't minst niet voor te vrezen.
't Is juffrouws broeder, die flus thuis gekomen is.

gedachten: verwachting

schier: bijna

Jan Dan zal de zaak nou niet gelukken, naar ik gis.
Charl. De graaf kan hier... Daar is hij zelf, de deur was open.

ZEVENDE TONEEL – *Lodewijk, Jan, Charlotte, Klaar, Hans*

Lod. Mejuffer, ach! heb ik te vrezen of te hopen?
Ik wacht het vonnis van mijn leven, of mijn dood,
uit uwe lieve mond. Ach, was uw gunst zo groot,
dat gij mijn wedermin... Maar neen, 'k moet altoos
zuchten,
een nieuwe minnaar zal...

Charl. Mijnheer, de minnaars duchten
altijd het zwaarste. Laat ons in 't salet* wat gaan.
Ik zal u zeggen, hoe wij met de zaken staan.
De heer baron geliev' ons beiden te verzellen.
(*er wordt gescheld, Klaar doet open*)

Hans Wie of daar is? O bloed!* Wat dunk je van zulk schellen?
Die brengt voorzeker geld, maar basta, dat 's abuis.

't salet: de salon

O bloed: nondeju

ACHTSTE TONEEL – *Hans, Klaar, Hendrik, Joris*

Hendr. Goê avond, Klaar, is nu mevrouw en juffrouw thuis?

Klaar Mevrouw is uitgegaan, het komt nou niet gelegen.
Geef mij je rekening, wij zellen ze terdege
bezien en nazien.

Hendr. Hoe? Mevrouw heeft die allang
gezien en nagezien. Dat 's weer de oude zang.

Klaar Hoe raas je zo? Mevrouw zal je immers wel betalen?

Joris Hoe? Heb je niet gezegd, dat ik nu geld zou halen?

Klaar Dat 's goed, maar kom dan als zij thuis is, dat is raar.*

Hendr. Ze scheert met ons de gek, het is al over 't jaar
dat ik gelopen heb.* Ik zal haar affronteren.*
Ze dragen aan haar gat begut dezelfde kleren,
Dezelfde stof, die ik 'r heb verkocht. Ik zal
haar roepen.

Klaar Meen je 't ook? Ei, Hendrik, ben je mal?
't Is maar een bagatel.

Hendr. Het is tweehonderd gulden.
Is dat een bagatel?

Klaar Ja, waren al je schulden...

raar: zelden

dat ik gelopen heb: om betaling
gekomen ben | *affronteren:* het lastig
maken

'k Wil zeggen schuldenaars zo goed als mijn mevrouw dan was je wel bewaard.*

wel bewaard: welvoorzien

Hendr. Hoor, weet je wat? Met jou wil ik niet praten. 'k Wil mevrouw nu zelve spreken. Je hebt ons lang genoeg bedrogen met je streken. Nu is mevrouw niet thuis, dan ligt ze nog te bed, dan zit ze aan tafel en dan heeft ze weer belet. 't Is altijd dit of dat.

Klaar Ze zel je 't geld wel geven. Kom morgenochtend weer.

Joris Ja, dan was 't weer om 't even. Al wisjewasjes! Komt mevrouw niet haast* weerom?

haast: gauw

Klaar Is dan hetgeen dat jij moet hebben zulk een som, mijnheer de snijer?* Dat kan zeker niet veel wezen.

snijer: kleermaker

Joris Niet veel? Hoor toe, ik zel mijn rekening eens lezen. (leest)
Mevrouw, mevrouw van Adelpoort, Debet aan Joris Luberts Koort. Ik heb aan juffrouws rok genaaid: drie gulden. Item:* 't oud rijgelijs* verfraaid: een gulden, tien stuivers. Item: een nieuw korsjet gemaakt: twee gulden.

item: punt (van een lijst) | rijgelijs: keurslijf

Klaar (terzijde) Item: daar heb je toen geen kleintje van getaakt.*

geen ... getaakt: flink van gestolen

Joris (leest) Item: aan rechtdraad* en aan zij: twee gulden, twee stuivers. Item: aan nieuwe liverei: vijf gulden, één stuiver. Item: aan garen en aan lint: een gulden, twee stuivers, acht penningen.

rechtdraad: linnen

Klaar Item: jij, lappendiefje, maakt me schier ontzind.*

schier ontzind: bijna gek

Joris (leest) Item: nog ééns een zij* korsjet: twee gulden. Item: baleinen ingezet: zes stuivers, acht penningen. Item: een tabbertje* voor Klaar: drie gulden, drie stuivers, vier penningen.

zij: zijden

tabbertje: japonnetje

Klaar (terzijde) Item: toen haalde je mijn lappen door de schaar.*

toen ... door de schaar: d.w.z. toen knipte je de stof zo, dat je er zelf nog aan overhield, dus: toen heb je van mijn stof gestolen
baai: flanelachtige stof

Joris (leest) Item: aan voering en aan baai:* zes gulden, twee penningen. Item: aan monsterring* heel fraai: zestien stuivers. Item: een nachtjak voor mevrouw: een gulden, zestien

monsterring: garnituur (opgenaaide strikken, linten, kant e.d.)

stuivers.

Item: aan lood* in elke mouw: vijf stuivers, tien penningen.

Item: nog aan mevrouws japon: twee gulden.

Klaar Item: hou op!

Joris Dat is zo klaar gelijk de zon.

'k Moet hebben: somma dertig gulden en een stuiver.

Klaar O ja, ik weet het wel, jouw rekening is zuiver.

Kom morgenochtend weer, jouw geld is al gereed.

Hendr. Ik heb de brui daarvan.* Ik zeg je dat ik weet,
dat jouw mevrouw hier is. Ze laat zich maar verzaken.*

Klaar (terzijde)

Hoe, drommel, zal ik het met die kwâ geesten* maken?

Hendr. Is zij in huis niet, ik zal blijven tot zij kooft.

Klaar Ei, raas zo niet. Sus, sus!

(terzijde) Wat is mijn hart beschroomd!

(tot Hendrik en Joris)

Hoor, juffrouw is wel thuis, maar 't komt nu niet gelegen.

Daar is een zeker heer. Zij heeft belet gekregen*

Maar zacht, daar is zij zelf.

lood: stukjes lood (om een mouw goed te laten hangen)

heb ... daarvan: heb er genoeg van

laat ... verzaken: geeft steeds niet thuis
(verzaken is ook een juridische term
voor: zijn/haar geldelijke schulden niet
erkennen)

kwâ geesten: (schertsend) schuldeisers
(kwâ = kwade)

heeft belet gekregen: is verhinderd

NEGENDE TONEEL – *Charlotte, Lodewijk, Jan, Klaar, Hans, Hendrik, Joris*

Charl. (terzijde) Is 't moog'lijk! Wat is dit?

Hendr. Juffrouw, ik kom nu om...

Charl. 'k Verzoek u dat gij zit.

Geef stoelen, Klaartje. 'k Zal de heren aanstonds spreken.

Joris Juffrouw, dat hoeft niet, 'k kom... De tijd is reeds verstreken.

Klaar (tegen Joris)

Zit neer, je hoed op, want je luizen worden koud.

Hendr. Mejuffrouw, 'k kom...

Charl. Mijnheer is onderdaags* getrouwd?

Hendr. O, ja, met uw verlof...

Charl. De juffer is zeer aardig.

Mijnheer is ook de min van zulk een vrouw wel waardig.

Hendr. Dat 's waar, ik ben vernoegd, maar...

Charl. 'k Heb haar stem gehoord,
zij zingt zeer fraai muziek. Voorwaar, haar stem bekoort
een ieder.

Hendr. Ja, zij kan mij met haar stem vermaken.

onderdaags: onlangs

Maar als 't juffrouw belieft te spreken van mijn zaken....

Charl. Zij is bekwaam tot uw negotie.*

Hendr. 't Kan wel gaan.
Maar à propos, juffrouw...

Charl. Zij heeft al lang gestaan
in stoffenwinkels. Bij Ragoë altoos* twee jaren.

Hendr. O ja, maar ik verzoek...

Charl. Gij kon niet beter paren*
als met een juffer die zo veel bekwaamheid heeft.
Gij zult wèl varen: ze is aanminnig en beleefd.
'k Denk morgen bij uw vrouw een modestof te kopen.

Hendr. Ja, maar juffrouw...

Charl. Ik mag niet op een ander lopen.*
Gij doet mij wel. Schrijf dan meteen uw reek'ning uit.
Gij wacht zo lang daarmee, 'k weet niet wat dit beduidt.

Hendr. Ik heb mijn rekening allang aan Klaar gegeven.

Joris Ik heb mijn rekening ook netjes uitgeschreven.

Charl. O prij,* waarom geeft gij mij daar geen kennis van?

Klaar Juffrouw, ik heb 't versloft,* en zo als* ik de man
hier zie, begin ik om de rekening te denken.

Charl. Door zulke slofheid zoudt gij mijn krediet haast krenken.*
Wat denken deze liên?* Indien dit weer geschiedt,
zal ik u leren

Klaar Och, juffrouw, ik wist het niet.

Hendr. Daar is mijn rekening.

Joris Daar mijne.

Charl. Ik zal bezorgen
dat gij, messieurs, uw geld ontvangen zult, op morgen.

Hendr. Uw dienaar, juffrouw.

Joris En ik blijf je serviteur.*

Charl. (terzijde tot Klaar)
Ras Klaartje, leid me dat canalje naar de deur.

negotie: handel

altoos: ten minste (of Ragoë een
bestaande stoffenzaak in Utrecht was,
is mij niet bekend)

paren: een paar maken, vormen

op een ander lopen: een ander mijn
klandizie geven

prij: loeder

versloft: vergeten te doen | *zo als:* zodra

krediet ... krenken: kredietwaardigheid
teniet doen
liên: lieden

serviteur: (Frans) dienaar

TIENDE TONEEL – Lodewijk, Jan, Charlotte, Hans, Klaar

Lod. Mijn lief, het moet* mij dat ik nu zo ras moet scheiden.

Charl. O ja, heer graaf, gij dient niet langer te verbeiden.*
Gij weet de reden. Want 't zou strijden met mijne eer,
dewijl mevrouw 't verbiedt. Wij zien elkander weer
deez' avond. Broeder zal u zekerlijk bezoeken.

moeit: spijt

verbeiden: wachten

Lod. Helaas! Moet ik dan...

Charl. Ei, ik bid, wil u verkloeken.*

Lod. Welaan, ik wacht hem dan in mijne herberg flus.*

Charl. Vaarwel, mijnheer.

Lod. Vaarwel, mijn schone, met deez' kus.

Jan Ik volg je zo, mijnheer. 'k Moet nog een weinig praten met Klaartje.

Charl. Ik zal mijnheer dan wat allenig laten.
Klaar, 'k ga wat liggen op de rustbank, ik heb pijn in 't hoofd. Maar roep me als hier de vrinden* weder zijn.

Klaar 't Is wel, juffrouw, ik zal.*

verkloeken: vermannen

flus: straks

vrinden: familie

't Is wel ... zal: goed, juffrouw, dat zal ik doen

ELFDE TONEEL – *Klaar, Jan*

Klaar Wilt gij niet mee vertrekken, mijnheer?

Jan Ik zel tot jouw gezelschap wat verstrekken.
Maar liefje, zeg mij, is jouw heer een kapitein?

Klaar Ja, tot uw dienst, mijn hart, baron van Schraalenstein.

Jan Zo hij in Duitsland dient, zou ik hem moog'lijk kennen, hoewel men door de tijd malkander kan ontwennen.

Klaar Hij komt uit Brabant.

Jan Neen, dan is 't dezelfde niet.
Ik ken een kapitein in Duitsland die zo hiet.
(*terzijde*)
Het is mijn hopman* niet, nou heb ik niets te vrezen.
(*tot Klaar*)
Ik heb een vers op jou gerijmd, meid, kan je lezen?

Klaar Heel wel. Waar is het van?*

Jan Het handelt van de min.

Klaar Zo, ben je mee poejeet?*

Jan Wel, ja, steekt daar wat in?*

Ik heb een heer gediend in Holland, die 't me leerde.

Klaar Een heer gediend?

Jan Welneen, 'k wil zeggen, ik verkeerde met zeker heer.
(*terzijde*) De droes!* 'k Had mij daar schier verpraat!*

(*tot Klaar*)
Dat is er een die net de poëzie verstaat.*
Hij rijmelt op één dag ten minste zeven vellen,

hopman: kapitein van een compagnie soldaten

is het van: gaat het over

mee poejeet: ook poëet

steekt ... in: is daar iets mis mee

De droes: drommels, verdorie | *schier verpraat:* bijna versproken

die ... verstaat: die alles van poëzie weet

hij hoest zijn kluchten en hij zweet gestadig spellen.*

Hij weet het onderscheid van de en den*
heel net.

PH* is maar een beest en moet aan kant
gezet.

Ae,* die, zweert hij, zel nog van zijn handen sterven,
en 't woord kwansuis* zel hij in ballingschap doen zwerven.

CK,* die 't ABC veel jaren heeft gebruid,*
krijgt van hem na de dood nog steken in de huid.

En al de prullenvaars* die kwalijk
conjugeren,*

zal hij met knuppeldicht geen kleintje
declineren.*

*Klaar
Jan*

Dan is het ABC thans in een grote nood?

't Legt al op sterven, ja, het is al ruim halfdood.

Maar meid, je moet de kunst ten volle meester wezen
eer jij dit versje, naar de aard, zou kunnen lezen.

Madame, 'k zal 't, met jouw permissie, zelf eens doen.

Het is een rijmpje dat jou raakt, naar 'k zou vermoên.

(leest)

*Wat is de liefde groot,**

al in de wereld plane!

Mijn harteke minjoot,

je moet me helpen zane,

of 'k sterf de bitt're dood.

O droefheid groot!

Let eens op mijn aanschijn,

o maagdeke verheven!

Dan zult gij haast certijn

*bemerken daar bezeven,**

dat door de min ik kwijn,

tot mijn ruwijn.

Oorlof, mijn lieveke, ziet,

help mij nu uit dangieren!

Ik bendere gene bandiet,

maar vol complete manieren.

Ei, help mij uit verdriet,

al zonder verschiet!

Dat is eerst kunst, nietwaar?

Hoe kan je 't zo bedenken?

Zo zulke verzen jou de harsenen niet krenken*

Klaar

de en den: het gebruik van
naamvallen (verbogen
woordvormen) was begin
18de eeuw al een bron van
meningsverschillen

kwalijk conjugeren: slecht
vervoegen (d.w.z. hun
werkwoordvormen niet
kennen)

Wat is de liefde groot (enz.):
het volgende vers is een
parodie op de dichtkunst der
16de-eeuwse rederijkers, die
in Langendijks tijd nog volop
geïmiteerd werd. Typerend voor
deze dichtkunst en vooral haar
imitaties was onder andere
de mangroot (de omkering
van bijvoeglijk en zelfstandig
naamwoord) zoals in 'wereld
plane' (wijde wereld), 'harteke
minjoot' (lief hartje), enzovoort.
Verder een overvloedig gebruik
van bastaardwoorden: 'certijn'
(van Frans certain: zeker),
'ruwijn' (Fr. ruine: ondergang),
'dangieren' (Fr. danger: ongeluk,
onheil), 'complete' (Fr. complet:
volmaakt) en verouderde Zuid-
Nederlandse woord(vorm)en
als 'harteke' (hartje), 'lieveke'
(liefje), 'zane' (spoedig), 'oorlof'
(vaarwel), 'bendere' (ben),
'verschiet' (uitstel)

kluchten ... spellen: kluchtspelen
toneelspelen

PH ... gezet: de spelling ph (in plaats
van f) is een wangedrocht en dient
afgeschaft

Ae: nl. de spelling ae (in plaats van aa)
| *van:* door
kwansuis: quasi

CK: nl. de spelling ck (in plaats van k) |
gebruid: in de war geschopt

prullenvaars: prullenbazen, vodenbazen
(met *woordspel op vaars:* vers, dus
prulvers) | *met ...*

declineren: in hekeldicht flink kleineren
(declineren betekent ook: verbuigen
(van zelfstandige naamwoorden),
en verwijst daarmee terug naar de
naamvalskwestie)

bezeven: (vermoedelijke betekenis)
'beneven(s), tevens'

krenken: beschadigen

in 't maken, dan versta ik me op het rijmen niet.*
Maar waar is d'inhoud van dat rijmpje toch geschied?

Jan 't Geschiedt op deze plaats, o maagdeke verheven.
Dat hele vers is maar op jou alleen geschreven.

Klaar Zo, meen je 't nog in ernst?

Jan Voorzeker, engellief,
ik hou je voor mijn bruid, je bent mijn hartendief.

Klaar Maar weet de graaf het wel, dat wij mekaar beminnen?
Hij zal 't beletten.

Jan Neen, dat durft hij niet beginnen.
Ik zel je trouwen, spijt* wie dat het je benijdt.

Klaar Maar, heer, ik vrees, jij zult verand'ren door de tijd.

Jan Ik? Ik verand'ren? Dat zal nimmermeer gebeuren.
Eer zal de Dom* van 't hoofd tot aan de voeten scheuren,
eer zal een olifant verand'ren in een luis,
eer kikvors in een paard of in een haringbuis.*
eer zal je een baviaan in een karos* zien rijen,
met veertien uilen als trawanten* van terzijde.

Klaar (terzijde)
De vent is zeker gek.
(tot Jan) Maar als ik met je trouw,
moest jij me zeggen, waar dat ik belanden zou.

Jan Belanden? Hoor eens toe: vooreerst, om niet te dolen,
zel ik je brengen in een koets, rechtuit, naar Polen,
maar onderwegen ook wat pleist'ren, dat je 't vat.
Nou, in dat Polen leit een hele grote stad,
nog groter als Parijs, met Amsterdam en Londen,
Constantinopelen* en Rome aaneen gebonden,
met Utrecht erop toe. En deze grote stad
zel ik je geven tot een bruidsschat, vat je dat?
Je ken van de inkomst van die stad gemakk'lijk leven.
Zo niet, ik zel je een stad nog op de koop toe geven.

Klaar Ik heb van zulk een stad mijn leven niet gehoord.

Jan Ze is er evenwel, mijn hartje, rechtevoort.*

Klaar Dat is onmogelijk.

Jan 't Is zo, ter goede trouwe.
De grond die is er, maar de huizen moet je bouwen.

Klaar (terzijde)
Dat is een rare gek.

Jan Wat zeg je, hartendief?

Klaar Mijnheer baron, ik heb je waarlijk al wat lief.

versta ... niet: heb ik geen verstand van
rijmen

spijt: in weerwil van

Dom: nl. de Domtoren in Utrecht

haringbuis: boot voor de haringvangst

karos: rijtuig

trawanten: lijfwachten

Constantinopelen: Constantinopel (nu:
Istanboel)

rechtevoort: heus

Jan Mijn smoddermuiltje!
Klaar Maar waar is mijnheer geboren?
Jan Mijnheer is hier Maar zacht, ze zeggen op een toren.
Maar 'k Was er zelf niet bij, tenminste, 'k weet het niet.
Klaar Hoe? Op een toren?
Jan Ja, mijn zieltje, dat geschiedt
in Polen altijd zo. Daar worden al de groten
op torens voortgebracht, dat 's eens voor al besloten.
Wie dat niet doen wil, acht men voor geen edelman;
men dronk, morbleu,* met zulk een vent niet uit één kan;
wij staan op 't point d'honneur.* Dat zou jij niet geloven.

TWAALFDE TONEEL – *Hans, Jan, Klaar*

Hans Het water kookt al, Klaar.
Jan Wie komt mij daar beroven
van al mijn vreugd? Zeg op, wat ben jij voor een schoft?
Hans 'k Zeg: handen van de bank, het vlees is al verkocht.*
Al ben je de baron, ik zel, de duivel haal je,
dat zo niet lijen.
Jan Ha! Wat zeg je daar, canalje?
Hans Dat ik geen schoft ben, en die meid is reeds mijn bruid.
Klaar Mijnheer, hij liegt het, 't is een olijke schavuit.
Jan 'k Zel met dit endje staal* je zo de lenden smeren,*
dat je op een ander tijd mij meer zel extimeren.*
Hans Dan haal ik hier terstond de bureu in het huis.
Jan Ik zeg je, kerel, maak me hier niet veel gedruis,
of 'k steek je voort aan 't spit.
Hans Je hoeft me niet te dreigen,
of 'k zel ten eerste* ook een grote degen krijgen.*
Klaar (terzijde tot Jan)
Hier is er geen in huis, baron, wees vrij* gerust.
Jan 'k Zeg, kerel, zo je niet terstond mijn rotting* kust,
dat ik zodanig meen je ruggenstuk te meten,*
dat jij de jaloezie ten eerste zult vergeten.
Hans Je doet mij ongelijk.* 'k Zel 't jou betalen, Klaar,
dat zweer ik. Kwam mijnheer, mevrouw en juffrouw maar.
Jan Hoe, kerel, durf jij haar, daar ik ben, affronteren?**Hans* Morbleu! 'k Spring uit mijn vel!
Jan 'k Moet jou de lenden smeren,

morbleu: (Frans) verduiveld, verdorie

point d'honneur: (Frans) erekwesie

handen ... verkocht (= verkocht): bedoeld wordt de vleesbank, waar de slager zijn vlees uitstalde. Een nogal plastische manier om te zeggen: blijf met je handen van Klaar, ze is van mij

endje staal: als plat beschouwde aanduiding voor degen, zwaard en dergelijke | *zo ... smeren:* zo'n aframmeling geven | *extimeren:* hoogachten (Frans: estimer)

ten eerste: meteen | *krijgen:* pakken

vrij: maar

rotting: wandelstok

meen ... te meten: van plan ben je zo'n pak slaag te geven

ongelijk: onrecht

affronteren: beledigen

want jij verzoekt erom. Bid aanstonds om gena!

Hans Ik wil niet!

Jan (slaat Hans met de rotting)

Daar, daar, daar. Doe aanstonds 'tgeen ik râ.*

Hans Och! Och! Vergeef me toch hetgeen ik heb gesproken!
De droes,* is dat ook slaan! Mijn ribben zijn gebroken.

Jan (geeft Hans geld)

Daar, zelf ze hier wat mee, 'k vereer* je deez' dukaat.
Maak me op een ander tijd door jaloezie niet kwaad.

Hans 'k Bedank je, heer baron. Zo veel! O seldrementen!*
Doet rottingolium* in Polen zulk een rente?
Dan is het goed, naar 'k merk, om daar lakei te zijn.

Klaar Hoor, Hansje!

Hans Wat belieft mevrouw van Schraalenstein?

Jan Mevrouw van Schraalenstein? Wel, daar moet wat voor
wezen.

Hoor, Hans! Kom hier eens, Hans!

Hans Och! Ik begin te vrezen!

Jan Hoor, Hans! Kom hier eens, Hans! Kom hier eens bij me
staan,
je zelt wat hebben.

Hans Maar ik vrees, je zelt weer slaan.

Jan Mevrouw van Schraalenstein vereert je twee dukaten,
maar mits conditie,* dat je 'r mij zelt trouwen laten.
En wil je met ons gaan naar Polen, zel ik jou
hofmeester maken van de graaf van Habislouw.

Hans Je zegt zo wat, 't is wel. Ik zel me een reis* bedenken.
't Komt mij niet kwalijk voor, ik wil ze jou wel schenken.
Ik stap er dan van af, ziedaar, daar is mijn hand,
en daar is 't briefje* dat ik heb tot onderpand
van Klaar, 'k wil zeggen, van mevrouw, jouw uitverkoren.

Jan Geef hier, dat 's goed. Welzo, welzo, dat mag ik horen.

Klaar Ziedaar, mijn lief, daar is het schrift* dat ik van hem
gekregen heb.

Jan (scheurt de trouwbeloften aan stukken)

Welzo, dat geeft de zaak wat klem.*

'k Zel jou tot barones, jou tot hofmeester maken,
en moog'lijk zel jelui tot hoger staat geraken,
want dat bruit* mij niet. Wees tevreden zo ik 't schik;*
je zelt het allebei net hebben, zoals ik.

Hans Zijn excellentie denkt wel om die twee dukaten?

râ (= raad): aanraad

De droes: drommels, verdorie

vereer: schenk

seldrementen: bastaardvloek

rottingolium: pak slaag met de rotting
(onzinwoord uit rotting (wandilstok)
en olium (quasi Latijn), in de trant van
bijvoorbeeld 'verweggistan')

mits conditie: op voorwaarde (dubbelop:
beide woorden hebben dezelfde
betekenis)

reis: keer

briefje: nl. de trouwbelofte

het schrift: nl. de trouwbelofte

geeft ... klem: zet de zaak kracht bij

bruit: raakt | *zo ... schik:* zoals ik het
regel

Jan Hofmeester, zou ik niet? 'k Vergat het door het praten.
Ziedaar, mijn vriend, ze zijn van harte jou gegund.

Hans 'k Bedank je, heer baron. Bloed!* Dat is schone munt!

Jan Nu, dat 's gearresteerd,* nietwaar, mijn uitgelezen?*

Je zelt van nu voortaan mijn baronesse wezen.

Klaar O ja, mijn tweede ziel.

Jan Geef mij daarop een zoen.

Hadie, ik ga: 'k heb in mijn herberg iets te doen.

Klaar Mijn hart, ik heb een brief. Heb jij die hier verloren?

Jan Laat zien, mijn engellief, o ja, mijn uitverkoren.

Vaarwel. Tot flus,* mijn hart, ik kom hier daad'lijk weer.

Klaar Ik blijf je dienares en wacht je dan, mijnheer.

Bloed: nondeju

gearresteerd: geregeld, besloten |
uitgelezen: uitverkorene

flus: straks

Einde van het vierde bedrijf

VIJFDE BEDRIJF

EERSTE TONEEL – Klaar, Hans

(Klaar zingt onder 't schikken van 't huisraad)

Hans Wat is de wereld raar,* en vol veranderingen!

raar: mooi

Klaar Ja, d'een moet huilen, en de ander hoort men zingen.

Hans Mevrouw van Schraalenstein is vrolijkjes van geest.

Klaar Ziedaar, daar staat de brui:* 't is lang genoeg geweest.

brui: boel, rommel

Ik werk niet meer, o neen, 'k zal, bij de selleweken,*
mijn juffershandjes niet meer in koud water steken.

*selleweken: bastaardvloek (bij Gods
heilige weken)*

'k Ben nou toch rijk genoeg; waarom zou ik het doen?

Hans Je hebt gelijk, mevrouw, jouw liefste heeft toch poen.

Nou ken jij in een koets, als and're juffers, rijden,
met knechten achterop en pages van terzije,
benevens de koetsier. Heer! Wat zal dat een pracht
en staatsie zijn, mevrouw! Wat zal jij zijn geacht!
En ik hofmeester, ha!

Klaar Wat ken je mooi vertellen.

(Er wordt gescheld)

Hofmeester, doe eens op,* ik hoor daar iemand schellen.

op: open

TWEEDE TONEEL – Jan, Klaar, Hans

Jan Mijn suikerbekje! Kom ik nou niet gauw weer hier?

Klaar Dat had ik niet gedacht.

Jan 'k Heb zulk een groot plezier
in jouw gezelschap, dat ik langer niet kon wachten.

Klaar Zo speelt jouw beeltenis mij ook in mijn gedachten.

Jan Ik zal jouw liefde ook wel belonen, dat 'k wel weet.

Ik laat jou maken zulk een kostelijke kleet,
dat ieder die 't zal zien, zijne ogen uit zal kijken.
De grootste dame zal bij jou een dienstmeid lijken.
Ik heb een mode voor je alleen gepraktizeerd.*

gepraktizeerd: uitgedacht, bedacht

Klaar Een nieuwe mode, liefste?

Jan Ik zie wel, je begeert
dat ik 't beduinen zal. Hoor toe: 't is mijn begeren,
dat je een bonnet* draagt, die heel mooi met pauwenveren

bonnet: hoedje, muts met slappe rand

in plaats van pluimen of senielje* is opgedaan;
en recht voor 't voorhoofd zal het aad'lijk wapen staan
van Schraalenstein, op die manier als de granaten,*
die op de mutsen zijn genaaid van de soldaten.

Klaar Maar dat is al te vreemd.

Jan Dat lijkt zo in het eerst.

Maar als je 't voordoet, zel je elk volgen om het zeerst.

Klaar Die pauwenveren met dat wapen zou niet vlijen.*

Jan Dat 's om de adel van 't canalje te onderscheien,
want hedendaags is al te weinig onderscheid.

Al wat een juffer draagt, durft thans een kale* meid
ten eerste* nadoen om een snoeshaan te behagen:
en dat 's 'r dan belet als juffers wapens dragen.

Klaar Ik zou beschaamd zijn, weg, zij lachten me uit op straat.

Jan Neen. Al wat de adel draagt, hoe koddig, 't is nooit kwaad.
Voorts meen ik* jou een kleed van goud of zilver laken,*
fraai, op zijn oud-Romeins, of Grieks, te laten maken,
waarvan de sleep, op 't minst, moet dertig ellen* zijn,
vol wapens* geborduurd, van goud, niet vals, maar fijn;
en deze sleep zal ik van pages laten dragen.

Dan zal je zitten op een grote zegewagen,
gelijk een Schipio, of als een Hanebal.*
(*er wordt gescheld en Klaar doet open*)

Hans (*terzijde*)

'k Geloof warentig, die baron wordt dol,
of mal.

Jan Hoe zeg je, broertjelief?

Hans Niets, maar het lijkt wel gekken.

Jan Zwijg stil, vent, of je zult de wagen
moeten trekken.

Schipio ... Hanebal: verwijzing naar de Romeinse veldheer Scipio Aemilianus, die in 146 v. Chr. Carthago verwoestte (in de derde Punische oorlog), en de Carthaagse veldheer Hannibal, die eerder (in de tweede Punische oorlog) de Romeinen verslagen had, na zijn befaamde tocht over de Alpen in 218 v. Chr. Na een overwinning hielden veldheren, in een zegewagen, een triomftocht

senielje (= chenille): zijden, fluwelen of katoenen versiering

granaten: granaatappels, hier waarschijnlijk bedoeld: afbeelding daarvan (als symbool van de overwinning?)

vlijen: bij elkaar passen

kale: gewone

ten eerste: meteen

meen ik: ben ik van plan | laken: wollen stof

dertig ellen: ongeveer 22 meter

wapens: afbeeldingen van familiewapens

DERDE TONEEL – *Karel, Sofie, Charlotte, Constance, Jan, Klaar, Hans, Fop, twee knechts van Karel*

Karel (*tegen Sofie*)

Mijn waarde lief, ik heet u welkom in ons huis.

Jan (*terzijde*)

De duvel! 'k Ken die vent, 't is hier voor mij niet pluis!

Const. (*tegen Sofie*)

Mijn dochter, welkom.

Charl. En ik meen het ook zo, zuster.

Sofie 'k Bedank u allemaal.

Jan (terzijde) Ik word nog ongeruster.
Is hij 't? Of is hij 't niet? Ja, ja, het is de vent.
Ik hoop dat hij me in dit baronnenpak niet kent.

Karel Wat is dat voor een heer? 't Zal de baron licht* wezen.

Klaar Ja, 't is de heer baron.

Jan (terzijde) Och! ik begin te vrezen!

Karel (tegen Jan)
Mijnheer, 'k heb de eer van u ...

Jan Mijnheer, exkuze moi.*
Ik heet je welkom; maar ik vertrek, ma foi!*
Het zou me spijten, dat ik je zou diverteren.*
Ik blijf je serviteur.*

Karel Mijnheer zal ons vereren
met zijn gezelschap... maar...
(terzijde) Hoe lijkt die heer naar Jan!

Jan (tegen allen, elk apart)
Je suis vôt serviteur.

Karel Mijnheer baron, ik kan
u zo niet laten gaan. Indien 't u zou behagen...

Jan Mijnheer, 'k heb haast.

Karel 'k Heb u éne zaak te vragen.
Heb ik de heer baron voor deze nooit gezien?

Jan (terzijde)
Daar heb je nou de brui.*
(tot Karel) 't Kon wezen, heer, misschien.
Maar heb je me gezien, zo is 't geweest in Polen.

Karel Baron, wat kan een mens raar in zijn mening dolen!
'k Zou zweren dat gij een van mijn soldaten waart,
die laatst gedeserteerd is met mijn beste paard.

Jan Hoe lang is dat geleên?

Karel Zes maanden is 't geleden.

Jan Die tijd is mijn lakei me ook met een paard ontreden.

Karel (terzijde)
Jawel, 'k zou zweren, dat de schurk dezelfde was.

Jan (terzijde)
Hoe zal 't hier met me gaan...
(tot Karel) Mijnheer, 't komt niet te pas,
dat jij een man van mijn karakter durft gelijken
bij zulk een gauwdief. 'k Zweer, ik zal je laten blijken

licht: misschien

exkuze moi (= excuse moi): (Frans)
excuseer mij | *ma foi:* (Frans) werkelijk,
heus

diverteren: vermaken. Jan bedoelt
derangeren: ontrieven
serviteur: (Frans) dienaar

de brui: het gedonder

wie dat ik ben, als was 't, morbleu,* met dit rapier.*

Karel Mijnheer, vergeef het mij, wij hebben geen plezier om heren van fatsoen tot vijanden te maken.

Jan (terzijde)

Hoe, pikken,* zal ik uit die vent zijn klauwen raken?
(tot Karel)

Mijnheer, 'k vergeef het je, en vertrek met jouw verlof.

Sofie (terzijde tegen Karel)

Mijn liefste, gij vergreep u aan die heer te grof.

Karel (terzijde)

Het is dezelfde schurk, ik wil er wel op zweren.

Hij is veranderd door die pruik en deze kleren.

Jan Uw dienaar dan, tot flus.*

Karel Baron, hoor nog één woord.

Charl. (terzijde tegen Karel)

Ik bid u, dat gij hem door vragen niet verstoort.*

Karel Hoe is uw titel?

Jan Die 's Ernestus Mouris Stokski,
starost Lakkeiski, en Waiwode van de
Bokski,*
heer van pasmentengoud* en kroonslakei*
van 't plein,
baron en erfheer van het land van
Schraalenstein.

Karel Die titel hoeft de heer baron zich niet te schamen.

Jan (terzijde)

Ja, dat is blind* voor jou, want dat zijn Poolse namen.

Karel (terzijde)

Ik zal hem evenwel betrekken.* Dat's een guit!
(tegen Jan)

Uw serviteur, baron. Klaar, leid die heer eens uit.

Jan Kom, zoete Klaartje, kom, mijn schat, mijn uitgelezen,*
jij zelt mijn barones, als ik beloofd heb, wezen.

Karel (roept schielijk,* als Klaar en Jan bij de deur zijn)

Jan! Jan! Hoor hier nog eens!

Jan (antwoordt schielijk*) Mijnheer, ik heb geen tijd!

Karel (trekt zijn degen)

Ha, schelm! Uw naam is Jan! Gij zijt het leven kwijt!

Tsa!* Geef uw geweer.* Gij kunt nu niet ontkennen,

morbleu: (Frans) verduiveld, verdorie |
rapier: lange, puntige degen

pikken: drommels

flus: straks

verstoort: boos maakt

pasmentengoud: we moeten hier vermoedelijk denken aan gouddraad gebruikt voor passamenten: linten, strikken en andere garnituur, nepgoud dus

Stokski ... Bokski: de uitgang -(s)kimoet Slavische, in dit geval Poolse herkomst suggereren. 'Stok' verwijst wellicht naar de gelijkkluidende term uit het kaartspel, waarmee Jan en Lodewijk in hun onderhoud voorzagen; starost is (in Polen) een lokale bestuurder; *Lakkeiski* is ongetwijfeld afgeleid van lakei; *Waiwode* is (in Polen) een soort regionale (adellijke) stadhouder; *Bokski* kan alleen dan naar de herberg 't Bokki in de Haarlemmerhout verwijzen alsdie al in 1714 bestond (in iedergeval omstreeks 1730 stond dieherberg als louche bekend);

kroonslakei: moet wellicht gelezen worden als 'de gekroonde lakei', zoiets als een carnavalskoning: een nepkoning. Een andere mogelijkheid is dat er bedoeld wordt op een (al of niet gefantaseerd) uithangbord van een kroeg (op het plein).

blind: onbegrijpelijk

betrekken: erin laten lopen

uitgelezen: uitverkorene

schielijk: plotseling

schielijk: meteen

Tsa: vooruit | *geweer:* degen (eigenlijk elk soort van wapen)

wie dat jij zijt.

Jan (trekt zijn degen)

Wel vent, de drommel moet je schennen;*
ik heb het je gezegd.

Karel O deserteur! O dief!

Sofie Och, och! Ik ben ontsteld! Hou op, hou op! Mijn lief!

Karel Loop t'zaam naar binnen, de lakeien moeten blijven.

de drommel ... schennen: de duivel hale
je

VIERDE TONEEL – *Karel, Jan, twee lakeien, Hans, Fop*

Karel Tsa, mannen, vat hem aan.

Jan O seldrement!* Gans vijven!*

(de lakeien nemen Jan zijn pruik en degen af)

Karel Beken goedwillig, waar mijn paard gebleven is
en wat jij voorhebt,* schelm.

Jan (knielend) Ik bid vergiffenis!

Ik zal het allemaal, gelijk het is, verhalen.

Jouw paard is dood, maar 'k wil de waarde graag betalen.

Karel Hoe komt het dood?

Jan Kaptein, ik heb het doodgereên!

Maar 'k heb wel geld om te betalen, wees tevreên.

Karel Neen, gij zult hangen, schurk. Messieurs* die deserteren
en paarden stelen, moet de hapscheer klimmen leren.*

Jan Och! Zo barmhartigheid nog woont in jouw gemoed,
verschoon mijn jonkheid!

Karel Neen, dat gaf aan and'ren voet*

tot schelmerijen. 'k Geef 't de krijgsraad voort* in handen.

Jan Och! Goede heer kapitein! Behoed me voor die schande.

'k Zal jou weer dienen als een braaf soldaat moet doen.

Karel Die eens een schelm is, zal men 't altijd van vermoên.

Laat al de juffers vrij* gerust hier wederkeren.

Hans Kom hier vrij weer, hij zal geen mens nu kunnen deren.

seldrement: bastaardvloek | *gans vijven:*
verbastering van 'bij Gods (= Christus')
vijf wonden'

gij voorhebt: in uw schild voert

Messieurs ... klimmen leren: bedoeld
wordt dat de diender (hapscheer)
de heren (messieurs) deserteurs en
paardendieven moet leren de ladder
naar de galg te beklimmen

gaf ... voet: gaf anderen gelegenheid

voort: meteen

vrij: maar

VIJFDE TONEEL – *Constance, Sofie, Charlotte, Klaar, Jan, Karel, twee lakeien, Hans, Fop*

Jan Och, och, verschoon me, want ik ben van goeie lui
met ere voortgebracht. Mijn volk is al de brui*
bekend voor deugdzaam. Ach, kaptein, 'k ben van de vromen,

Mijn volk ... brui: mijn hele familie is

gelijk je ziet, en weet, en hoort, en tast, gekomen.

Karel 'k Zal mij bedenken; stel je een weinigje tevreên.*

stel ... tevreên: rustig maar

Jan Maar zal ik hangen? Och, kaptein, ei zeg...

Karel Neen, neen,
gij zult niet hangen, Jan, maar door de
spitsroe lopen,*
zo zij een paard, zo goed als 't mijne was,
kunt kopen.

door de spitsroë lopen:
spitsroeden lopen was een
militaire strafoefening, waarbij
de gestrafte tussen twee rijen
van 'tuchtigers' moest lopen,
die uitgerust waren met lange,
dunne roedes (spitsroeden) om
de gestrafte mee te slaan

Jan 'k Bedank je dan, kaptein, maar 't kitt'len op mijn huid*
staat me ook niet aan. Ik bid, stel dat een jaartje uit.

kitt'len op mijn huid: slaan

Karel Wij zullen zien. Maar zeg, oprecht en zonder liegen,
wie dat die graaf is. Pas* me opnieuw niet te bedriegen.

Pas: pas op

Jan Kaptein, ik heb hem eerst gevonden te Parijs.
Hij is een Utrechts heer, van adel, braaf* en wijs.
Wij kregen kennis in een herberg door het spelen;
'k werd zijn lakei, maar met conditie* van te delen
al wat wij wonnen door knaphandigheid en kunst.
Ik drong in 't kort* zo in die goede heer zijn gunst,
dat 'k van hem krijgen kon al wat ik maar begeerde,
zodat ik, als een prins, gestadig teerde en smeerde.*
Nu was ik eens lakei en dan eens weer een heer;
'k ben monnik ook geweest, baron en nog al meer.

braaf: edelmoedig

conditie: voorwaarde

in't kort: weldra

*teerde en smeerde: een overdadig leven
leidde*

Karel Dan hebt gij u geneerd,* naar 'k merk, met beurzensnijen?*

*geneerd: beziggehouden | beurzensnijen:
oplichten*

Jan Daar ben ik te eerlijk toe, tot zulke schelmerijen.
Neen, neen, wij wonnen 't geld heel zuiver met de kaart.
Ik steel mijn leven* niet.

mijn leven: van mijn leven

Karel Hoe kreeg gij dan mijn paard?

Jan Dat was uit hoge nood, tot berging* van mijn leven.
Ik heb in 't zin gehad* je 't paard weerom te geven,
ofwel de waarde, in goud of zilver, zo je wilt.

berging: redding

*heb in 't zin gehad: ben van plan
geweest*

Karel Gij oppermeester van het valse dobb'laarsgild,
'k begeer geen geld dat met bedriegen is gewonnen.
Maar biecht recht op: zoudt gij aan ons niet zeggen kunnen
hoe dat de naam is van die graaf, uw kameraad?

Jan Zijn naam is Lodewijk, maar 'k weet niets van zijn staat
als dat hij te Utrecht, en van adel, is geboren.
Als hij hier komt, zel jij de rest wel van hem horen.

Karel Wat zegt Charlotte nu?

Charl. Helaas! Ik ben misleid!

Hoe heeft hij mij bekoord door zijne listigheid!

Klaar (tegen Jan)

O schelm! O vagebond! Wat heb jij al* gelogen!
En mij, onnooz'le duif, zo schandelijk bedrogen!

Hans Mevrouw de barones, dat is je rechte loon.
Wat staan jouw zaken nou bijzonder fraai en schoon!
Nou ken je rijden op een gouen staatsiewagen
naar Polen. Laat je sleep van dertig ellen dragen
van pages, jouw baron zal volgen, loop vooruit.

Klaar Verwijt je mij dat nog! Je bent hofmeester, guit.

Jan Kom, laat me nou maar gaan. Ik zal het geld gaan halen.

Karel Neen, hou hem vast, de schurk zal 't met de hals betalen.*

Jan Och! Nou weer hangen? Och! Je gaf me flus* pardon!

Karel Hoe? Dacht gij, dat ik u ook niet bedriegen kon?
Gij hebt zoveel bekend, mijn gramschap zo ontsteken,*
dat ik geen woord meer van gena wil horen spreken.
Tsa, mannen, brengt hem weg en bindt de schelm wel

vast.

Jan Genade, heer kaptein!

Karel Volbrengt terstond mijn last.*

Jan Wat onbarmhartigheid! Och, och! Wie zou 't geloven?
Mijnheer kaptein.

Karel Voort, voort! Tsa, mannen, brengt hem boven
en zet hem op de zaal gevangen, totdat ik
zijn kameraad ook heb, en ze allebei beschik
in handen van 't gerecht, om hunne straf te ontvangen.

Jan Och! Wie had ooit gedacht, dat ik zou moeten hangen!
Och, Klaartje, spreek een woord ten beste, zoete kind!
Je weet het immers, dat ik jou zo heb bemind.

Klaar Bedrieger! Schelm! Schavuit! Ik wil niet voor je spreken.
Ik help je liever hals en kop en benen breken.

de schurk ... betalen: daar zal de schurk
voor hangen
flus: daarnet

ontsteken: ontstoken

last: bevel

ZESDE TONEEL – *Karel, Sofie, Constance, Charlotte, Klaar*

Charl. Helaas! Wie had gedacht op zulk een ramp, o spijt!*
'k Ben door dat snood bedrog bijna mijn zinnen kwijt!

Const. Mijn kind, ontstel zo niet.

Charl. Zou ik mij niet ontstellen?
Men zal dit snood bedrog, dit schelmstuk voortvertellen
en mij bespotten om mijne al te losse min!*

Karel Ik bid u, zuster, stel* die droefheid uit uw zin.

Charl. Ik zal, zo lang ik leef, die droeve ramp betreuren,

o spijt: ach

losse min: makkelijk gegeven liefde

stel: zet, ban

en lichtgelovigheid. O, hemel! Kan 't gebeuren?
Het schijnt onmoog'lijk dat een heer, zo braaf,* beleefd,
die zo veel tekens van een eed'le afkomst geeft,
bekwaam zou zijn om zulk en schelmstuk te verzinnen!

braaf: edel

Karel Mijn zuster prijst hem, ja, zij schijnt hem nog te minnen?

Charl. Ik weet niet of ik haat of min. 'k Vloek zijn bedrog,
maar min, in weerwil van mijzelf, hem echter nog.

Klaar Och, juffrouw! Daar is nou voor ons niets meer te hopen!
Mijnheer zal mijn baron, gelijk je weet, opknopen.
En hoe het met de graaf, jouw vrijer, zal vergaan,
dat zullen we, als hij hier gekomen is, verstaan.*
En daarom raad ik jou, dat wij maar met ons beien
naar Brabant gaan, om in het klooster te beschreien
al 'tgene ons is gebeurd. Wij hebben ook wat schuld;
wij zochten 't spulletje.

verstaan: te horen krijgen

Karel Ik verlang met ongeduld,
omdat hij nog niet komt. Charlotte, ik moet u vragen,
hebt gij wel moed genoeg om 't schreien en dat klagen
wat in te tomen, als die minnaar hier verschijnt?
't Is nodig, dat gij u wat kloek houdt en verpijnt,*
want als hij merkte, dat gij hem niet kon vergeten
en nog beminde, zou hij ...

verpijnt: uw smart (pijn) verbijt

Charl. Ach! Hoe kan ik 't weten?

Maar neen, 'k kan zonder mij te ontstellen, hem niet zien.

Karel Dan moet gij weggaan, als hij komt.

Charl. Het zal geschiên.

Klaar Als jij hem ziet, dan zal je zeggen van de kerel:
hoe komt hij daartoe, 't is een man gelijk een perel.*
(er wordt gescheld en Klaar doet open)

perel: parel

Charl. Mevrouw, kom, gaan wij, hij zal 't moog'lijk zijn. Ach mij!

Karel Wees niet verschrikt. Ga met elkaar wat aan een zij,
zo gij nieuwsgierig bent om onze reên* te horen,
maar wil vooral, eer ik 't gebiede, ons niet verstoren.*

reên (= reden): gesprek

verstoren: storen

voort: meteen

Klaar Daar is de graaf, juffrouw. Wil voort* naar binnen gaan.

Karel Gaat gij niet mede?

Klaar O neen, ik durf wel blijven staan.

Karel Flus* was gij zo ontsteld, nu schijnt gij niet te schromen.

flus: daarnet

ZEVENDE TONEEL – *Lodewijk, Karel, Klaar*

Lod. Heer kapitein, 'k heb de eer, op uw verzoek te komen ...

Karel (terzijde)

Gij komt van pas. 't Is waar, ik heb het zo begeerd.

Lod. Om u te dienen ...

Karel Maar waar heeft mijnheer geleerd
met mij zo onbeschaamd te schertsen en railleren?*

Doe dat ter plaats, waar gij gewend zijt te verkeren.

Lod. Heer kapitein, ik ben zo'n groet'nis niet gewend.
Het is een teken, dat mijnheer mij nog niet kent.
Van uw beleefdheid had ik andere gedachten.

Karel Mijnheer, dat zij zo. Maar ik bid u, zoudt gij achten,
dat iemand schuldig is, wanneer hij wordt gehoond,
de honer eer te doen?

Lod. De heer kapitein verschoont
zichzelf bijzonder vreemd, want ik kan niet bedenken,
dat ik u heb gehoond.

Karel Mij in mijn eer te krenken?
Mijn stamhuis* smaadt te doen?

Lod. Dat is een duist're taal.
(terzijde)

Wat zal ik denken van dit wonderlijk onthaal?
Zou hij iets merken van de list, die 'k heb verzonnen?

Karel Gij staat verzet,* mijnheer, maar vindt men wel baronnen
in Polen van die naam, gelijk uw neef heet? Jan,
baron van Schraalenstein.

Lod. (terzijde) O ja, hij weet ervan.
(tegen Karel)

Neen, dat 's een misslag, want dat land ligt niet in Polen.

Karel Ik hoor zo van uw neef.

Lod. Van hem? Zijn zinnen dolen.
Het schort hem in 't verstand.

(terzijde) Nu merk ik dat de guit,
die hondsvot, mijn lakei, de zaak hier heeft verbruid.
(tegen Karel)

Mijnheer, het is gelijk ...

Karel Hou op met meer te liegen.

Ik zweer, gij zult mij, als de juffers, niet bedriegen!*

Lod. (trekt zijn degen)

Nu hebt gij mij gehoond, tsa, dat schelms affront*

railleren: spotten

stamhuis: familie

verzet: verbaasd

gij ... bedriegen: u zult mij niet
bedriegen zoals u de juffers bedrogen
hebt

affront: belediging

zult ge u beklagen. Gij zult kloppen op de mond,*
of trek 't geweer.*

Klaar Help! Help!

Karel Ik zal niet met u vechten,
maar laten dat de beul met u, o schelm, beslechten.

ACHTSTE TONEEL – *Hans, een lakei van Karel met de degens uit, Karel, Lodewijk, Klaar*

Karel Tsa, mannen, vat hem aan!

Lod. Zijt gij een edelman,
verweer u dan alleen. Maar naar ik merken kan,
zijt gij een bloodaard.*

Karel Gij moet mijn gevangen wezen.
Zo gij onschuldig zijt, hebt gij geen straf te vrezen.

Lod. Sta af,* gij rekels, of ik stoot u door de huid.

Karel Nu heb ik uw geweer. Maakt aanstonds nu besluit
om in 't gevangenhuis uw zaak te defenderen.*

Lod. Zoudt gij een edelman, als ik ben, affronteren?
't Zal u berouwen, dat gij mij dus* dwingt met macht.

Karel Uw eigen toeleg* heeft u in de nood gebracht.
Beken nu wie gij zijt, 't kon u tot voordeel strekken,
en wil mij verder tot geen gramschap meer verwekken.
Uw knecht, die Jan heet en het ganse werk belijdt,*
zegt, dat gij edel en van goeden huize zijt,
en hier geboren. Zo gij mij dat kunt betonen,*
geef ik mijn woord, dat ik u verder niet zal honen.

Lod. Dat is nog redelijk. Mijnheer, gij spreekt zeer goed.
Weet, dat ik niet ontaard* van 't oud en aad'lijk bloed
van mijn geslacht, dat eer* in luister placht te wezen
door dapp're daden. Doch, hoe hoog in top gerezen,
is 't door de tijd verarmd; en ik ben maar alleen
nog overig en zwerf met veel rampzaligheên.
Geperst* door armoe heb ik jong ons huis verlaten
en mij begeven bij een compagnie soldaten,
waar ik mij als kadet veel jaren bij bevond.
Maar laas!* 't Fortuin* heeft mij haar gaven niet gegond!
Ik werd gevangen, zodat ik in Frankrijk raakte,
waar mij de tegenspoed nog verder moed'loos maakte.
Mijn oov'rig leven, heer, is van een and're aard,

*kloppen ... mond: uw woorden
terugnemen
geweer: degen*

bloodaard: lafaard

sta af: opzij

defenderen: verdedigen

dus: aldus

toeleg: plan, opzet

*het ganse ... belijdt: de hele opzet
bekent*

betonen: bewijzen

ont aard: in aard verschil

eer: vroeger

Geperst: gedwongen

*laas: helaas | Fortuin: vrouwe Fortuna,
het lot*

maar 'k heb de deugd, in al mijn tegenspoed, bewaard,
zoveel als 't de armoede en de nood heeft kunnen lijden.
Gij hebt verstand en weet, dat deugd en armoe strijden
in 't zuiverste gemoed, wanneer 't geen uitkomst ziet.
'k Dacht mij door listigheid te redden uit 't verdriet,
maar vind me op 't onverwachtst in mijne waan bedrogen.

Karel Mijnheer, ik word met u door dit verhaal bewogen,
maar gij verzuimt aan mij te melden hoe gij heet.
'k Ken hier al d'adeldom, zo ik niet beter weet.

Lod. Mijnheer, ik zou mijn naam niet graag aan u ontdekken.*

Karel Mijnheer, gij moet.

Lod. Het kan u niet tot voordeel strekken.

Karel Dan blijft gij mij verdacht.

Lod. Welaan, 'k heet Lodewijk
van Kaalenhuizen, maar...

Karel Wat zegt gij? Ik bezwijk
van schrik! Is 't mogelijk, zou dit de waarheid wezen?

Lod. Hoe zijt gij zo ontsteld? Dat 's raar! Wat doet u vrezen?

Karel Mijnheer, misleid mij niet. Dat ik mij zo ontstel,
is zonder reden niet. Maar zeg mij, weet gij wel,
dat ik de macht heb om nauwkeurig uit te vinden
of gij de waarheid spreekt? Ik ken nu al uw vrinden,*
zo gij die heer zijt.

Lod. 'k Blijf voor altoos u verplicht,
indien uw goedheid mij in deze zaak verlicht.*
'k Liet hier, toen ik vertrok, een zuster met een moeder.

Karel En niemand meer als die?

Lod. O neen, mijn jongste broeder
was kort voor mijn vertrek gestorven.

Karel (terzijde) Ja, hij is 't!
't Is Lodewijk, die zo veel jaren is gemist.

Lod. Mijnheer, ei, zeg mij, zijn zij beiden nog in 't leven?

Karel Wees maar gerust, 'k zal u terstond voldoening geven.

NEGENDE TONEEL – *Lodewijk, Hans, lakei*

Lod. Hoe beeft mijn hart van schrik! De vrees ontroert mijn bloed!*
Wat baart dit voorval mij verand'ring in 't gemoed!
Wat of hier zal geschiên? Hij gaat alleen naar binnen.
'k Kan niet bespeuren, wat hij met mij zal beginnen.

ontdekken: onthullen

vrinden: familie

verlicht: helderheid verschaft

ontroert mijn bloed: verwart, ontstelt
mij

TIENDE TONEEL – Karel, Sofie, Lodewijk, lakei, Hans

Karel (tegen Sofie)

Mijn lief, bezie die heer met aandacht.

Sofie (Lodewijk omhelzende)

Ach, wat vreugd!

Mijn waarde broeder, ach!

Lod. Mijn zuster! 'k Ben verheugd,

nu ik u wederzie! Waar is mevrouw, mijn moeder?

Sofie Die woont te Brussel, daar ze om u, mijn waarde broeder, gestadig treurt, omdat ze u nooit denkt weer te zien.

Zij zal verheugd zijn, als ik u haar aan kom biên.*

Karel (tegen de lakei)

Haal Jan nu hier, en laat mijn zuster ook vrij* komen,

en... Maar zij zijn daar, 'k denk, zij hebben reeds vernomen wat hier geschied is.

haar ... biên: aan haar kom voorstellen

vrij: gerust

ELFDE TONEEL – Constance, Charlotte, Klaar, Jan, gebonden, Fop, Hans, twee lakeien van Karel, Sofie, Klaar, Lodewijk

Jan (wordt door de lakeien vastgehouden)

Och, nou moet ik hangen, ja!

Mijnheer kaptein, 'k bid om pardon! Gena! Gena!

'k Ben zo onnozel* in de zaak als 't eerstgeboren klein kindje.

onnozel: onschuldig

Karel (tegen Jan) Zwijg wat stil! Men kan hier zien noch horen. Straks zult gij weten of gij hangen zult of niet.

(tegen Lodewijk)

Mijnheer, 'k omhels u, en ik hoop dat gij 't verdriet, dat ik u aandeed, mij van harte zult vergeven.

Wij moeten met elkaar in zuiv're vriendschap leven.

'k Leef met uw zuster in oprechte liefde en min.

Lod. Hoe? Is die heer uw man?

Sofie Ja, 'k ben zijn gemalin.

Lod. (tegen Karel)

Dat ik u dan omhels.

Jan Jij hoeft nou niet te vrezen.

Met jou is 't blijdschap, maar met mij zal 't hangen wezen!

Och, pompernikkel!* Och, och, och! Mijnheer kaptein!

De duvel haal' die naam, baron van Schraalenstein!

Lod. Ach, mijn Charlotte, die ik eeuwig zal beminnen,

pompernikkel: (mogelijke betekenis)
kerel (eigenlijk: een soort Westfaals
roggebrood)

wat heb ik al misdaan! 'k Bid, wil uzelf verwinnen,*
en laat uw gramschap mij niet treffen, schone maagd.
Zo u een edelman in plaats van graaf behaagt,
maak dan een einde aan mijn al te droeve plagen
en laat mij door de min niet kwijnen al mijn dagen!

Charl. Mijnheer, hoe kan ik? Gij hebt ons zoveel misdaan.

Sofie Ei, zuster, 'k bid u, neem mijn waarde broeder aan,
schoon hij geen rijkdom heeft, wat is daaraan gelegen?*

Vrouwmoeder, naar ik merk, is ook tot hem genegen,
en die bezit zo veel en zulk een grote schat,*
dat gij wel leven kunt...

Charl. Mevrouw, hoe vat ik dat?
Van welke kant zou dat geluk ons overkomen?

Sofie Van uw kant, zuster.

Klaar (terzijde) Ja, ja, dat zijn ijd'le dromen.
Nou denk ik dat Sofie mee* fraai bedrogen is.

Const. Sofia, meent* gij mij? Ik heb niet veel.

Klaar Dat 's mis.

Sofie (tegen Karel)
Hebt gij mij niet gezegd, mijn Karel, dat zij schatten
en grote inkomsten heeft? Hoe kan ik dit nu vatten?

Lod. Mevrouw wil veinzen en zij toetst u maar, Sofie.

Jan Och, moet ik hangen? Och, kapteintje lief! Och mij!

Karel Het moet er toch eens uit. Mijn lief, wil 't mij vergeven,
gij zijt misleid, en ik heb hierin wat misdreven.
Het is in weerwil van mijn eigen zelf geschied.
Ik hoop ons allemaal te helpen uit 't verdriet.
Het ambt dat ik bekleed, doet mij op beter hopen.

Jan Och! Och! Ik bid je dat je mij niet op wilt knopen!
Genade voor de heer baron van Schraalenstein!

Karel (tegen Jan)
Zwijg, zeg ik.
(tegen Lodewijk) Broeder, weet, ik ben een kapitein.
(tegen de anderen)

Als 't hem gelieft, kan hij met mij naar Brussel trekken.
'k Zal daar mijn vrinden voort de ganse zaak ontdekken*
en maken dat hij haast* een officiersplaats krijgt.

Jan En ik zal hangen?

Lod. Hou de mond toe.

Jan Och, ik zwijg!
Maar 'k voel mijn hart van schrik al in mijn schoenen zijgen.

uzelf verwinnen: uw hand over 't hart
strijken (letterlijk: uzelf overwinnen)

wat ... gelegen: wat doet dat ertoe

schat: kapitaal

mee: ook

meent: bedoelt

mijn vrinden ... ontdekken: mijn vrienden
meteen de hele zaak uit de doeken doen
haast: gauw

Lod. Heer broeder, 'k neem het aan, maar echter 'k kan niet zwijgen,
dat ik verwonderd ben van 'tgeen mevrouw ons zegt.
Heeft zij geen hofstede?* En zag ik geen boerenknecht
verscheiden zakjes geld nog deze dag hier brengen?
Men spot nu met ons?

Karel Neen, dat zou ik niet gehengen.*

Fop Ik speelde voor die boer, jij rook niet wat er school.*
En al dat vragen deed men mij maar om de kool.*

Lod. Maar kort daaraan kwam hier een Waal,* die veel juwelen
heeft aan mijn lief verkocht.

Hans Un dief, hum zou ze stelen,
zo mooi was de juweel, die ik jou heb verkocht.
Ik was de Waal, mijnheer.

Lod. Zo zijt gij mede een schoft.
Wij hebben dan elkaar, naar 'k merken kan, bedrogen?

Klaar Ja, graaf, ik heb er mee geen kleintje* bij gelogen.

Lod. Maar evenwel, als ik bedenk, wat mij mijn waard
van zekere erf'nis uit Oost-Inje* heeft verklaard,
gaat alles wat ik zie mijn klein verstand te boven.

Klaar Dat hebben wij aan al de wereld doen geloven.
Mevrouw heeft buitenshuis de adel gebraveerd,*
maar altijd hebben wij heel sobertjes geteerd*
in onze keuken, om de rest weer goed te maken,
op hoop dat juffrouw aan een man van staat* zou raken.
Ik heb schier* al mijn geld voor haar reeds opgezet,*
en daarom zocht ik jou te lokken in het net,
opdat ik mijn verschot* daardoor zou wederkrijgen.
Mijn broer, en vrijer ook...

Lod. Gij kunt de rest maar zwijgen.
Heer broeder, ik moet mij nu schikken naar uw raad.

Karel Gij moet niet trouwen, want gij zijt nog niet in staat
om zuster als 't behoort te kunnen maintaineren.*
Wij zullen met elkaar naar Brussel wederkeren.

Klaar Kom, Hansje, laten wij maar trouwen: 'k heb berouw.

Hans Neen, neen, jij barones van Schraalenstein, mevrouw,
'k begeer jou niet. Ik ben jaloers en mal van zinnen,
je kunt die kerel, die nou hangen moet, beminnen.

Charl. Heer Lodewijk, ga mee naar Brussel, blijf ons bij.

Lod. Dat zal ik doen, mijn lief, zo 't u behaaglijk zij.
Het smert mij* zeer, dat ik de trouwdag uit moet stellen.

hofstede: buitenplaats

gehengen: toestaan

jij ... school: je had niet in de gaten wat
er achter zat
om de kool: voor de grap, om je een
poets te bakken
Waal: Fransman

mee geen kleintje: ook heel wat

Oost-Inje: Indië (nu: Indonesië)

de adel gebraveerd: een weelderig
leven geleid
geteerd: gegeten

staat: (wel)stand

schier: zowat | *opgezet:* op het spel

gezet

verschot: voorschot

maintaineren: onderhouden

smert mij: doet mij leed, verdriet mij

Karel (tegen de lakeien)
 'k Wil, dat gij deze zaak aan niemand zult vertellen.
 (tegen de anderen)
 Men spoel de zwaarigheid eens af met held're wijn.

Klaar 'k Vrees, dat het water nu allang verkookt zal zijn.
 Hoe sta je ermee, baron? Begin je al dorst te krijgen?

Jan Mijnheer kaptein, ziedaar, nou ken ik niet meer zwijgen.
 Zo jij me hangen laat, zal ik het al de brui,*
 wat hier gebeurd is, voortvertellen aan de lui!

Klaar Als jij gehangen bent?

Jan Als jij ge..han..gen? Neen, ik,
 ik wacht zo lang niet, prij,* maar eer ik dood ben, meen* ik.

Lod. Vergeef het Jan, mijnheer.

Karel Ik geef u dan pardon.

Jan (wordt losgemaakt)
 Ik dank je hartelijk.

Klaar Dat lukt jou wel, baron.

Const. Maar hoe zal ik het met mijn crediteuren stellen?
 Ik ben vol schrik, wanneer ik iemand aan hoor schellen.

Karel Betaal die uit het geld dat ik u zond, mevrouw.

Const. 'k Zal zien, hoewel ik dan heel weinig overhou.

het al de brui: alles

prij: loeder | meen: bedoel

TWAALFDE TONEEL – *Lodewijk, Jan*

Jan Vaarwel mijn titels van Ernestus Mouris Stokski,
 starost Lakeiski en Waaiwooide van de Boxki.
 Jij waart maar beesten, want je hielp mij in de druk.*
 Ik zoek, met kale Jan,* voortaan weer mijn geluk.

Lod. Jan, ik ga binnen om te zien hoe wij het maken
 met onze dingen. 'k Hoop in 't kort* op reis te raken
 naar Brussel. Haal ons goed hier en betaal de waard,
 en met de dienaars kunt gij zien hoe dat gij 't klaart.
 Gij kunt hun voor hun dienst zo veel 't u goeddunkt, geven.

druk: moeilijke tijden

*kale Jan: eenvoudig Jan, gewoon als
 Jan (maar ook: berooide Jan)*

in 't kort: binnenkort

DERTIENDE en laatste TONEEL – *Jan, alleen*

Dat zel je missen, broer. Je ziet me van jouw leven
 niet weer, dat zweer ik. Bloed! Wat was ik daar beknelde!*

Ik meen* mijzelve te bedienen van jouw geld
 en 't mijne, dat ik heb, en ik denk zo ver te lopen,

*Bloed ... beknelde: Nondeju! Had ik het
 even benauwd
 meen: ben van plan*

dat jij ten derde maal geen macht hebt me op te knopen.
Vaarwel, bedriegers! En jij ook, heer kapitein!
Gij zijt gegroet van mij, baron van Schraalenstein.
(Jan loopt schielijk* de deur uit)

schielijk: snel

Einde van het vijfde en laatste bedrijf

Nawoord bij *Het Wederzijds Huwelijksbedrog*

door Anna S. de Haas

In de achttiende eeuw werd door toneeldichters en andere geletterden veel geklaagd over het gebrek aan oorspronkelijk Nederlands toneel en de overdaad aan uit het Frans vertaalde stukken. Inderdaad stond onze toneeldichtkunst toen sterk onder invloed van de Franse.

Pieter Langendijk wilde als blijspeldichter zijn bijdrage leveren aan het oorspronkelijk Nederlands toneel of zoals dat heette, toneel van 'eigen vinding'. Ook wijst Langendijk zijn lezers op het werk van vroeg-zeventiende-eeuwse blijspelschrijvers van eigen bodem: *Warenar* van P.C. Hooft en *Spaansche Brabander Jerolimo* van Bredero, voorbeelden die al snel door anderen gevolgd werden. Daarmee zegt hij eigenlijk: wij hebben een eigen en bovendien langere traditie waarop wij kunnen steunen, we hebben een Fransman als Molière niet nodig.

Voor zijn blijspelen van eigen makelij zag Langendijk ongetwijfeld een plaats in deze traditie. Tegelijkertijd realiseerde hij zich dat de stukken van Hooft en Bredero niet beantwoordden aan de eisen die in zijn tijd door 'kunstkenners' aan een toneelstuk gesteld werden. Met *Het wederzijds huwelijksbedrog* biedt Langendijk ons een goed voorbeeld van wat die kenners toen van een blijspel verwachtten: een beschaafd-geestige bespottung van menselijke ondeugden, met aan het eind een beloning voor goed gedrag of berouw over misstappen. Hoewel de door hem geschilderde sociale verhoudingen en posities voor ons niet meer zo vanzelfsprekend zijn, is de thematiek van zijn blijspel – bedrog, loze pretenties, goedgelovigheid – tijdloos genoeg om het publiek ook nu nog te amuseren.

De dichter en zijn werk

Pieter Langendijk (1683-1756) groeide aanvankelijk op in Haarlem. Enige jaren nadat zijn vader, een redelijk welgesteld metselaar, overleden was (in 1689), verhuisde hij met zijn moeder naar Den Haag. Daar dreef zij een linnenwinkeltje dat in hun dagelijks brood moest voorzien. De jonge Langendijk kon goed tekenen en werd tekenaar van knip- en naaipatronen. Later trad hij in die functie

in dienst van een Amsterdamse damastfabrikant. In 1722 ging hij weer in Haarlem wonen, waar zijn moeder later bij hem introk. Hij werd er factor (hoofd) van de rederijderskamer Trouw moet Blycken, waar Haarlems dichterlijke *fine fleur* aan te treffen was. Meer dan twintig jaar lang, vanaf 1721, zou hij er de traditionele 'jaardichten' voor schrijven, de meeste daarvan waren berijmde levensbeschrijvingen van de graven van Holland.

In 1728, ruim anderhalf jaar na de dood van zijn moeder, trouwde hij met de kennelijk nogal ziekelijke Maria Sennepart.

Langendijks leven is getekend geweest door financiële ups en downs, tot hij in 1747 tenslotte aan de grond zat. Goed met geld omgaan was een kunst die noch zijn moeder, noch zijn vrouw, noch waarschijnlijk hij zelf beheerste. Maar ook de geleidelijke neergang van de Haarlemse damastindustrie, waarin hij als wever zijn geld verdiende, zal aan zijn geldproblemen bijgedragen hebben. In 1749 – zijn vrouw was toen al tien jaar dood – redde het Haarlemse stadsbestuur hem uit de perikelen door hem gratis onderdak te bieden en als stadshistorienschrijver aan te stellen.

Zijn toneeldebuut was *Don Quichot op de bruiloft van Kamacho* (1711), een blijspel geïnspireerd op een episode uit *Don Quichot*, de beroemde roman van de Spaanse schrijver Miguel de Cervantes. Het stuk ging op 7 april 1712 in première op de Amsterdamse schouwburg; volgens Langendijk zelf zou het al in 1711 gespeeld zijn, maar daarvan is in de archieven geen spoor te vinden. Al snel volgde de klucht *De zwetser* (première 17 december 1712). Zijn derde stuk was het blijspel *Het wederzyds huwelijksbedrog*, dat op 7 mei 1714 in première ging, in 1715 gevolgd door de klucht (in latere uitgaven omgedoopt tot blijspel) *De wiskunstenars of 't gevluchte juffertje* (première 13 januari 1716) en het kluchtig blijspel *Krelis Louwen, of Alexander de Groote op het poeëtemaal*, dat voorzover bekend pas op 2 april 1731 voor het eerst werd opgevoerd. In 1720 schreef Langendijk naar aanleiding van het toen geruchtmakende windhandel-schandaal twee kluchten, die in dat jaar veel gespeeld zijn, maar daarna niet meer, omdat zij door hun onderwerp strikt tijdgebonden waren. Verder tekende Langendijk voor de vertaling van een treurspel van de Franse toneeldichter F.-M.-C. Deschamps, *Julius Cezar*, en *Kato* (1720), dat na zijn première op 18 januari 1721 met bescheiden regelmaat opgevoerd bleef worden. Dan valt er een lange stilte tot in 1756 het blijspel *Xantippe, of het booze wyf des filozoofs Sokrates beteugeld* verschijnt, dat waarschijnlijk op 8 november

1756 in première ging, maar zeker is dat niet, want gegevens over het repertoire van de Amsterdamse schouwburg in de jaren 1754-1759 ontbreken nagenoeg geheel. Na het postuum verschijnen *Xantippe*, zien in 1760 nog de blijspelen *Papirius* en *Spiegel der vaderlandse kooplieden* het licht, waarvan het laatste niet door Langendijk, maar door onbekende anderen is voltooid.

Wederzijds bedrog

Het wederzijds huwelijksbedrog opent met het optreden van twee heren, die – zo blijkt – hun geld met mooie praatjes, kaartspel en oplichting bij elkaar schooiën: Lodewijk en zijn kompaan Jan, samen tijdelijk (hopen ze) financieel aan de grond. Lodewijk is eigenlijk van goede afkomst en koestert het verlangen in zijn ‘stand’ terug te keren. Hij is daarom na vele jaren uit Brussel teruggekeerd naar Utrecht om er zijn familie te zoeken. Maar ook zoekt hij een jongedame die hij tijdens zijn rondzwervingen door de stad op de Maliebaan heeft gezien.

Het duurt niet lang of deze twee heren maken kennis met hun vrouwelijke tegenspelers. Charlotte, een ongehuwde jongedame, is iemand die prat gaat op haar ‘staat’, haar adellijke afkomst. Weliswaar hebben zij en haar moeder Constance geen geld meer, maar ze stellen alles in het werk om dat pijnlijke feit te verdoezelen. Constance hoopt dat haar dochter hen uit de brand zal helpen door een rijke man te trouwen. Klaar, hun dienstmeisje, weet maar al te goed hoe de zaken ervoor staan en kan dan ook niet meer de vereiste eerbied voor haar werkgeefsters opbrengen: niet alleen is ze brutaal, maar ze ambieert ook een huwelijk hogerop. Als de adel geen geld, maar wel pretenties heeft, waarom zou zij, die wel geld gespaard heeft, dan niet hoger de sociale ladder op mogen?

Mogelijk wordt Lodewijk echt meteen verliefd op Charlotte – zij blijkt de jongedame van de Maliebaan –, maar voorlopig acht de lezer of toeschouwer het waarschijnlijker dat hij, zoals een zwendelaar betaamt, in haar vooral een welgestelde, huwbare jongedame van stand ziet. Hij stelt zich aan haar voor als Poolse graaf en Jan als zijn neef de baron. Charlotte en haar moeder zien in Lodewijk een geschikte huwelijkskandidaat – hij lijkt immers geld en bezittingen te hebben – terwijl Lodewijk zich zand in de ogen laat strooien door de ogenschijnlijke rijkdom van de dames. Jan maakt Klaar het hof, die op haar beurt in deze ‘baron’ de realisatie van haar ambities ziet. Dan ontwikkelt zich

in de volgende drie bedrijven een spel van wederzijds liegen en bedriegen, van mooie praatjes en loze beloften.

Elk personage heeft in dit spel een rol toebedeeld gekregen, maar erg verschillend zijn de rollen niet. Allemaal liegen ze om er beter van te worden. Allemaal spelen ze op een of ander moment een andere dan hun eigen rol ter ondersteuning van hun bedrog: Lodewijk als graaf, Jan als baron, Charlotte en Constance als welgestelde dames, Klaar als dienstmeisje van welgestelde dames, Hans als juwelier en zelfs Fop, Klaars broer, komt als beheerder van het niet (meer?) bestaande familielandgoed opdraven om de 'rijkdom' van de dames te bewijzen. Onder elkaar – de drie vrouwen enerzijds, de twee mannen anderzijds – nemen de personages geen blad voor de mond, wat voor nogal cynische momenten zorgt. Hun onbeschaamde doelbewustheid is soms bijna onthutsend. De vrouwen steunen elkaar, de mannen steunen elkaar. Hoe moet dat aflopen?

Het wederzijds bedrog wordt in het vijfde bedrijf echter niet ontmaskerd doordat bijvoorbeeld een van de personages te ver gaat of het niet meer volhoudt of zich schuldig gaat voelen en daarom zijn/haar bedrog opbiecht. De ontmaskering van alle betrokkenen wordt in gang gezet door externe factoren: Constances 'verloren zoon' Karel, die in het vierde bedrijf ten tonele verschijnt, en diens vrouw Sofie, die in het vijfde bedrijf opkomt. Karel blijkt Jan te kennen uit Brussel en Sofie blijkt de zuster van Lodewijk te zijn. De ontknoping – de onthulling van ieders identiteit en bedrog – is dus niet het gevolg van een in de loop van het spel door de personages zelf verworven inzicht in de waarheid, namelijk dat liegen en bedriegen kwalijke ondeugden zijn, maar aan de onthulling van de relaties die de personages met elkaar blijken te hebben. Deze relaties scheppen verplichtingen die bepalend zijn voor de afloop.

Gerechtigheid?

Karakterontwikkeling was geen vereiste in het achttiende-eeuwse toneel. Integendeel. Van toneelkarakters werd verlangd, dat zij 'nergens van haar Eigenschap afwijken' of 'buitensporige sprongen' maken. Met deze woorden beschrijft Langendijk in zijn 'Voorrede' de toen geldende toneelregel dat personages zich van begin tot eind van een spel consequent moeten gedragen naar het hun aangemeten karakter. Zo kan bijvoorbeeld iemand die neergezet wordt als twijfelaar niet opeens blij geven van

vastbeslotenheid. Eigenlijk waren toneelpersonages in de eerste plaats vertegenwoordigers van deugden en ondeugden die aan het eind beloond respectievelijk bestraft werden. In *Het wederzijds huwelijksbedrog* komt echter niet elk boontje om zijn loontje. De in de achttiende eeuw vereiste poëtische gerechtigheid (beloonde deugd, gestrafte ondeugd) vertoont zich hier als een wat bevooroordeelde collega van Vrouwe Justitia. Hedendaagse lezers zullen wellicht de wenkbrauwen fronsen, wanneer zij zich realiseren dat de afloop nogal elitair is.

Beloond worden, ondanks hun bedrog, de personages van stand: Charlotte mag met Lodewijk trouwen, Constance kan zich opeens koesteren in de goede zorgen van een hele familie en Lodewijk krijgt een kans op een eerbare baan. En Karel, die zich ook aan bedrog blijkt te hebben bezondigd – hij heeft Sofie onder valse voorwendselen, namelijk een rijke familie, het huwelijksbootje ingelokt – mag de rol van liefdevol echtgenoot en redder van de familie blijven spelen. Deze goede afloop hebben zij te danken aan het feit dat ze allemaal enig berouw tonen en allemaal zeggen werkelijk van elkaar te houden. De enige die eigenlijk echt bedrogen uitkomt is degene die zich aan geen enkel bedrog schuldig heeft gemaakt en in het spel de buitenstaander is: Sofie. Zij moet het doen met een spijtbetuiging van Karel.

Gestraft worden de ondergeschikten, in die zin dat zij niets krijgen. Jan wordt weliswaar niet voor de rechter gesleept, maar wel weggestuurd. Behalve dat hij ervoor zorgt dat Jan op vrije voeten gesteld wordt, blijkt Lodewijk weinig loyaal aan zijn 'partner in crime'. Klaar zit zonder verloofde, terwijl Hans zijn leven als vrijgezel wel zal hervatten. Of is het feit dat Klaar kennelijk niet ontslagen wordt, Jan niet voor het gerecht gesleept en Hans met rust gelaten voldoende beloning?

Het kan ook zijn dat Lodewijk, Charlotte, Constance en Karel uiteindelijk niet gestraft worden, omdat hun bedrog niet uit gewoonte, maar uit nood geboren was: dat is althans het excuus dat ze zelf aanvoeren. Jan daarentegen wordt neergezet als een onverbeterlijke bedrieger, die zonder scrupules Lodewijks bedrog steunt, van diens eventuele huwelijk hoopt mee te profiteren door het dienstmeisje te strikken, zich vervolgens, kruiperig en chanterend tegelijk, in alle bochten wringt om niet aan het gerecht uitgeleverd te worden en er ten slotte met het geld van Lodewijk vandoor gaat. Iets dergelijks valt Klaar echter niet aan te wijven. Ze is brutaal, maar niet helemaal ten onrechte. Ze

is ambitieus, maar waarom zou ze niet? En waarom zou ze niet dezelfde middelen aanwenden om hogerop te komen als die haar werkgeefsters aanwenden om hun stand op te houden dan wel daarin terug te keren? Is het soms omdat ze haar stand probeerde te ontstijgen, dat ze uiteindelijk met lege handen zit?

Zo blijkt de verdeling van straf en beloning, in onze ogen althans, nogal onevenwichtig. Er lijkt sprake te zijn van een standsbesef, dat 'stand' impliciet verbindt met de capaciteit voor berouw, liefde, fatsoen en loyaliteit. Karel zal met de hele familie afreizen naar Brussel om daar een nieuw en keurig leven te gaan leiden: hun toekomst ziet er rooskleurig uit. Klaar, Hans en Jan op hun beurt blijken niet tot zo'n loyaliteit aan elkaar in staat. Zij zijn terug bij af en hun toekomst blijft voor lezer, toeschouwer en henzelf ongewis. Bovendien wordt de loyaliteit die de minderen hun meerderen in slechte tijden betoonden, in betere tijden door de meerderen niet beantwoord met een gelijkwaardige loyaliteit. (Deze standsverschillen in aanmerking genomen, is het overigens niet erg overtuigend dat Jan in zijn rol van baron een dienstmeisje het hof maakt.)

Zo'n standsbesef mogen we Langendijk niet persoonlijk aanrekenen, want dat was in zijn tijd een vanzelfsprekende zaak. Niet dat er geen mensen waren die er anders over dachten, maar over het geheel genomen waren de scheidslijnen tussen de standen een gegeven. Dat maakte het toneelschrijvers mogelijk hun personages – al naar gelang het genre – af te schilderen naar de heersende (literaire en sociale) opvattingen over de kenmerken van de verschillende standen. De koningen van het treurspel, de burgers van het blijspel, de boeren van het kluchtspel spreken en handelen op een wijze die verondersteld werd bij hun stand te horen. Noem mij uw genre en ik vertel u wie u bent, èn blijft. Dat personages 'in hun karakter' moeten blijven, werkt dus niet alleen remmend op een eventuele karakterontwikkeling, maar ook op de sociale mobiliteit. Mede daardoor zijn achttiende-eeuwse toneelpersonages vaak eerder vaste typen dan individuele mensen van vlees en bloed.

Humor en ernst

Ondertussen zijn het wel de lagere standen die in *Het wederzijds huwelijksbedrog* voor de levendigste en meest komische momenten zorgen. Klaars voortdurende commentaar op de ongefundeerde pretenties van haar werkgeefsters is bijtend en

direct. Het zijn hààr spaarcenten waarmee die twee hun stand proberen op te houden en dat mogen ze weten ook. Wanneer ze dit feit uitspeelt tegen de bezwaren van Charlotte en Constance tegen haar voorgenomen huwelijk met een baron, zet ze de dames flink te kijk. Klaars verloofde Hans lijkt zelfs bijna de enige echte mens in het stuk te zijn. Hij is gepikeerd als hij in de gaten krijgt dat Klaar hem aan de kant zal zetten voor de 'baron' en zijn bits afwijzende houding jegens haar is zeer overtuigend. De lezer/toeschouwer begrijpt best, waarom hij aan het eind niet van zins is om op Klaars opportunistisch hernieuwde avances in te gaan. Jan is een redelijk overtuigend oplichtertje, dat met mooie woorden en bizarre beloften Klaar inpalmt, hoewel zijn fantasie soms wel erg met hem aan de haal gaat. Zijn kruiperige onderdanigheid als hij ontmaskerd wordt en zijn pogingen tot chantage om zijn huid te redden, passen fraai in zijn oplichterskarakter. En ternauwernood ontsnapt aan het gerecht hervat hij dan ook, allerminst afgeschrikt, meteen zijn praktijken.

De anderen – Charlotte, Constance, Lodewijk en Karel – zijn eigenlijk serieuze personages. In dat opzicht beantwoorden ze aan de toenmalige opvatting dat een blijspel niet in de eerste plaats een komisch toneelstuk is, maar de 'burgerlijke' tegenhanger van het 'koninklijke' treurspel. Ook blijspelpersonages moeten serieus genomen worden. Voorzover Langendijks serieuze personages in dit blijspel als dwaas, dus eventueel lachwekkend, overkomen, is dat voornamelijk te danken aan het commentaar van hun ondergeschikten. Zelf zijn ze verwickeld in de hoogst ernstige bezigheid van het ophouden en terugwinnen van hun stand.

Het scherpe onderscheid dat men in de achttiende eeuw maakte tussen de toneelgenres betrof allereerst de personages. In het treurspel maken koningen en andere hooggeplaatsten de dienst uit, in het blijspel zijn dat gewone burgers en in de klucht boeren en handwerkslieden. (Overigens zijn in dit geval Langendijks hoofdpersonages niet echt 'burgerlijk', maar afkomstig uit 'beschaafde kringen'.) Dit onderscheid naar personages had natuurlijk gevolgen voor de spreekstijl in de betreffende genres. Een blijspel moest minder verheven en statig van taal zijn dan een treurspel, maar op zijn beurt wel boven de taal van een klucht staan. Een blijspel is 'boertig', dat wil zeggen: humoristisch, maar nooit hilarisch en zeker niet vulgair. Dialect en volkstaal bijvoorbeeld zijn potentieel komische middelen, maar werden in de achttiende eeuw toch vooral gezien als behorend tot

het lagere niveau van de klucht. In het blijspel dienden zij vooral omzichtig en mondjesmaat gebruikt te worden. Zo moeten zelfs Klaar, Hans en Jan delen in de beschaafde blijspelstijl en kunnen zij zich niet al te volks uitdrukken.

Toch valt er veel 'talig' plezier te beleven aan deze komedie. De aandachtige lezer zal er bijvoorbeeld allerlei woordspelingen in ontdekken. Wanneer de winkelier Hendrik probeert via Klaar Constances onbetaalde rekeningen te innen, beklaagt hij zich dat 'mevrouw' zich altijd laat 'verzaken' oftewel steeds niet thuis geeft. 'Verzaken' is echter ook een juridische term voor 'zijn (of haar!) geldelijke schulden niet erkennen'. De 'prullenvaars' die in het vierde bedrijf ter sprake komen, zijn eigenlijk voddenboeren, maar 'vaars' (vers) en de context brengen de lezer onverbiddelijk pruldichters voor de geest. Ook wordt er de spot gedreven met contemporaine taalfenomenen. Zo neemt Langendijk, via Jan, het modieuze (quasi) Frans van de 'jonkertjes' op de hak: dat waren jongelui die de dingen liever zeiden in het Frans of wat daarvoor door moest gaan, dan in fatsoenlijk Nederlands. Ook Justus van Effen (1684-1735), schrijver van het zedekundige blad bij uitstek, *De Hollandsche spectator*, drijft er regelmatig de spot mee. Deze 'Franse' mode stond haaks op het streven van toenmalige letter- en taalkundigen om een zuiver, beschaafd en correct Nederlands ingang te doen vinden. De schouwburg was daartoe, zo meenden zij, een geschikt medium en het is daarom dat Langendijk in zijn 'Voorrede' klaagt over een gebrek aan 'mannen die, der Nederduitse taal kundig, de toneelkunst zelf luister bijzetten'.

Verbetering der zeden

Toneel, en zeker toneel dat in het openbaar opgevoerd werd, diende een opvoedkundige strekking te hebben. Net zoals men meende dat het gebruik van goed en beschaafd Nederlands in de schouwburg bij zou dragen aan de verspreiding van een beschaafde taalnorm (zonder 'Frans', maar ook zonder vloeken, lelijke woorden en obsceniteiten), veronderstelde men dat de moraal van een toneelstuk de toeschouwers zedelijk ten goede zou komen.

Als burgerlijke variant van het treurspel heeft het blijspel, aldus Langendijk in zijn 'Voorrede', tot taak het 'verbeelden van de aartsgebreken der mensen' en die 'met kunst op 't toneel bespottelijk [te] maken', anders gezegd: het moet de gebreken (ondeugden) van gewone burgers op humoristische wijze aan

de kaak stellen. Wanneer vervolgens de deugden beloond en de ondeugden bestraft worden, zullen de toeschouwers daar lering uit trekken en hun 'ondeugden' in het vervolg beteugelen. Althans, zo meende men of zei men te menen. Hoe oprecht het geloof in de effectiviteit van deze tactiek was, is maar de vraag. Het argument dat een toneelstuk een nuttige, zedelijk verantwoorde lering bevat kan immers makkelijk gebruikt zijn om kritiek of zelfs tegenwerking van kerkelijk zijde van zich af te houden. Toneel was vermaak en vermaak om het vermaak werd door de kerk afgewezen als zondig. Nuttig vermaak leek daarom de oplossing. Daar kon toch weinig bezwaar tegen zijn?

Hoe dat ook zij, feit is dat achttiende-eeuwse toneeldichters vrijwel zonder uitzondering de nadruk legden op het nut en de opvoedende waarde van toneel in het algemeen en hun eigen stukken in het bijzonder. Feit is ook dat er in de achttiende eeuw, in ieder geval in Amsterdam waar toen 's lands belangrijkste schouwburg stond, geen toneelstukken verboden werden. Dat zou pas tegen het eind van de eeuw, in de Franse tijd, veranderen. Ook de regenten van de Amsterdamse schouwburg hanteerden de regels van nut, opvoeding en fatsoen als criterium bij hun beoordeling van de opvoerbaarheid van een stuk. Het is daarom niet onredelijk aan te nemen dat toneeldichters preventieve zelfcensuur uitoefenden en alles vermeden wat aanstoot zou kunnen geven en de overheid, al of niet op aandrang van de kerk, een aanleiding tot ingrijpen of de schouwburgregenten een reden voor afwijzing.

Ook *Het wederzijds huwelijksbedrog* lijkt in deze geest geschreven te zijn. En waarom ook niet? Langendijk was een blijspeldichter die ongetwijfeld zijn stukken liever wel dan niet opgevoerd zag. Waarom zou hij zeden kwetsen of anderszins op andermans tenen gaan staan, als dat niet nodig was? In *Het wederzijds huwelijksbedrog* gaat het om 'kaal en groots' zijn, je beter voordoen dan je bent, kortom: om bedrog. Het publiek kan eruit leren dat je er met bedrog niet komt: al is de leugen nog zo snel, de waarheid achterhaalt haar wel. En wie die waarheid met liefde en berouw in de ogen ziet, zal beloond worden. Dat is de bijdrage van dit blijspel aan wat Langendijk, en vele tijdgenoten met hem, de 'verbetering der zeden' noemde.

Classicisme

Zoals aan het begin van dit 'Nawoord' gezegd, stond het

Nederlandse toneel van de achttiende eeuw sterk onder invloed van het Franse toneel. Deze invloed had al tegen 1670 haar beslag gekregen in een reeks van regels en voorschriften waaraan een toneelstuk moest voldoen, maar stuitte aanvankelijk nog op weerstand. Pas rond de eeuwwisseling was er sprake van consolidering, van een grote mate van consensus over die regels, toen toneelwetten genoemd. Deze consensus duurde tot ongeveer 1760 en wordt in de literatuurgeschiedenis aangeduid als de tijd van het Frans-classicisme. In de jaren zestig van de achttiende eeuw kwamen er andere stromingen op die aan die consensus een eind maakten (maar nog niet aan de praktijk van het classicistische toneel).

De classicistische consensus over de aard en praktijk van het toneel was overigens vooral een consensus onder geletterde betrokkenen: dichters, critici, schouwburgbestuurders, overheid. Het algemene publiek, dat ook minder geletterde personen omvatte, speelde geen actieve rol in deze meningsvorming. Sterker nog, het publiek werd juist gepresenteerd als de doelgroep, de mensen voor wier bestwil het resultaat van die toneelwetten uiteindelijk bedoeld was. De schouwburg werd, behalve als plaats van vermaak, beschouwd als een school, waar het minder geschoolde publiek goed en fatsoenlijk taalgebruik en morele (levens)lessen kon leren.

Binnen het classicisme werd vooral over het treurspel getheoretiseerd, veel minder over het blijspel. Toch kan vastgesteld worden dat *Het wederzijds huwelijksbedrog* een uitgesproken classicistisch blijspel is. In de eerste plaats voldoet het aan enkele technische regels: het heeft vijf bedrijven, is merendeels in rijmende alexandrijnen geschreven, er figureren niet al te veel personages in en er is sprake van eenheid van tijd en eenheid van plaats. De eenheid van tijd is aangegeven in de toneelaanwijzingen: 'De geschiedenis begint vóór de middag en eindigt 's avonds om negen uur'. Dat wil zeggen dat de handeling van het stuk iets meer dan negen uren bestrijkt, wat ruimschoots binnen de toegestane 24 uur valt. Ook uit het stuk zelf blijkt dat de handeling min of meer continu verloopt. Aan de eis van eenheid van plaats is eveneens voldaan: de toneelaanwijzingen vermelden dat het eerste en derde bedrijf zich afspelen op straat, met aan de ene kant het huis van Constance en aan de andere kant de herberg, terwijl de andere bedrijven in een kamer van Constances huis spelen. Dat er twee plaatsen van handeling zijn, doet niets

af aan de vereiste eenheid. Zolang de verschillende plaatsen van handeling dicht bijelkaar liggen, zoals in dit geval de straat en het huis, kan in principe elk bedrijf zich op een andere plaats afspelen en het toneelstuk toch aan de eis van eenheid van plaats voldoen.

Niet door Langendijk vermeld is de eenheid van handeling, die globaal inhoudt datelke gebeurtenis of handeling moet voortvloeien uit een voorafgaande gebeurtenis of handeling: het handelingsverloop dient op noodzakelijke wijze samenhangend te zijn en de afloop onvermijdelijk. Over de eenheid van handeling in *Het wederzijds huwelijksbedrog* valt te twisten. Is het toeval dat Karel en Sofie, die onontbeerlijk zijn voor de ontknoping, op het cruciale moment ten tonele verschijnen? Zo ja, dan is er geen sprake van eenheid van handeling. Toeval werd beschouwd als een ongeoorloofde of op z'n minst zwakke kunstgreep, die alleen ogenschijnlijk eenheid bracht. Anderen zouden daarentegen kunnen betogen dat de komst van Karel en Sofie geen toeval is, omdat er vooraf al op gezinspeeld wordt en dus hun komst te verwachten is.

In zijn 'Voorrede' verwijst Langendijk ook naar enkele andere, minder technische regels. De eis dat personages karaktervast moeten zijn, is hierboven al genoemd. Een andere is wat ik korthedshalve de 'anti-platheid'-regel noem. Wanneer Langendijk in zijn 'Voorrede' opmerkt dat het Nederlandse blijspel gebaat zou zijn bij minder 'ongebondenheid' (zedeloosheid) en minder 'onkuise uitdrukkingen', conformeert hij zich aan de heersende opvatting dat onzedelijke gedragingen en taal niet op een openbaar toneel thuishoren. Zelf maakt Langendijk zich in *Het wederzijds huwelijksbedrog* inderdaad niet schuldig aan dergelijke 'excessen'. Hij kon dan ook in zijn opdrachtgedicht (hier niet opgenomen) vaststellen, dat het stuk 'niemands oor ontsticht [had], door snode boerterij of vuile, onkuise reden'.

Ook is het gebruik van volkstaal, ook wel straattaal genoemd, beperkt gebleven. Weliswaar noemt Langendijk dit onderwerp niet in zijn 'Voorrede', maar in elke druk van het blijspel bracht hij correcties aan, waarbij hij eerder gebruikte volkstaal fatsoeneerde of soms zelfs geheel verving door meer literaire taal. Tot en met de uitgave van 1754 heeft hij aan dergelijke details zitten sleutelen, wat aangeeft hoezeer hij hechtte aan een zijns inziens juiste blijspeltaal. Te Winkel en De Vooy's merken terecht op dat Langendijk juist met dit blijspel aan het heersende beschaafdheidsideaal heeft willen beantwoorden, hoewel hij het

er ter wille van de levendigheid niet gehéél aan heeft opgeofferd. Enige verwensingen, hier en daar wat volkstaal en andere, wat minder beschaafde woorden en uitdrukkingen heeft hij als sociale *couleur locale* steeds gehandhaafd.

Waardering

Van de meeste van Langendijks blijspelen en kluchten zijn de laatste drie decennia nieuwe edities uitgegeven. Daardoor ontliep de dichter het lot dat de meerderheid van de achttiende-eeuwse toneeldichters beschoren was: helemaal uit de literatuurgeschiedenis verdwijnen. De meeste literatuurhistorici leggen een uitgesproken afkeer van achttiende-eeuws classicistisch toneel aan de dag en kwalificeren het als moralistisch, braaf, langdradig en slecht geschreven. Voor een enkel blijspel uit die tijd willen zij echter wel eens genade voor recht laten gelden. Zo beschouw(d)en zij *Het wederzijds huwelijksbedrog* als een van de beste blijspelen van Langendijk en soms zelfs van diens tijd.

Langendijks tijdgenoten blijken er echter een andere mening op na gehouden te hebben. Tussen 1714 (het jaar van de première) en 1772 (het jaar waarin de Amsterdamse schouwburg afbrandde) werd het blijspel maar 17 keer gespeeld. Ter vergelijking: in diezelfde periode stond *De zwetser* 31 keer op het Amsterdamse schouwburgprogramma, *De wiskunstenars* 33 keer en *Don Quichot* 53 keer. Daarmee stond dat laatste blijspel aan de top en werd het in die jaren alleen overtroffen door de 72 voorstellingen van het blijspel *Het veranderlijk geval, of standvastige liefde*, dat in de zeventiende eeuw door D.P. Heinck uit het Spaans vertaald was (en sinds 1663 op het repertoire stond!). Ook uit de recettes blijkt, dat *Het wederzijds huwelijksbedrog* niet bepaald populair was: de gemiddelde opbrengst van een voorstelling was f 214, terwijl dat voor *Don Quichot* f 363 was en voor *Het veranderlijk geval* f 319. Kortom, *Het wederzijds huwelijksbedrog* werd zelden en dan nog voor half lege zalen gespeeld. Die trend zette zich voort na de opening van de nieuwe schouwburg aan het Leidseplein in 1774. Tussen dat jaar en 1813 werd *Het wederzijds huwelijksbedrog* nog maar 9 keer gespeeld (met de laatste voorstelling in 1796), tegen *De wiskunstenars* 11 keer en *Don Quichot* 44 keer.

Het is moeilijk na te gaan, waarom de waardering toen zo anders was dan later. Het is nu eenmaal lastig de vinger te leggen op de redenen voor veranderingen in smaak. Voor blijspelen

(en kluchten) kan bijvoorbeeld gelden, dat er een moment komt waarop men het grappige in zo'n stuk niet meer begrijpt, omdat de maatschappelijke omstandigheden zo anders zijn geworden. Dat is echter niet altijd doorslaggevend, zoals de waardering van Langendijks blijspel laat zien. Eerder werd al vastgesteld, dat *Het wederzijds huwelijksbedrog* beslist beschaafd te noemen is en uit de opmerkingen van verschillende literatuurhistorici – uit de negentiende en vroeg twintigste eeuw – valt op te maken, dat juist die beschaafde humor hun waardering oogstte. Inmiddels zijn de grenzen van moraal en openbare zeden behoorlijk verlegd en een waardering van Langendijks toneel uit hoofde van beschaafdheid is niet meer aan de orde. Nu zijn het de lichtvoetigheid en de nog altijd herkenbare thematiek van zijn blijspel die ons aanspreken. Daar doet het feit dat het op rijm is – in onze oren zo ouderwets – niets aan af. Ik stel mij voor dat goede acteurs heel wel in staat zijn Langendijks meestal ongekunstelde rijm te verdoezelen: daar werd door sommigen ook al in de achttiende eeuw voor gepleit.